

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2003

Citation for published version (APA):

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, ROA. (2004). *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2003*. Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Faculteit der Economische Wetenschappen. ROA Reports No. 3 <https://doi.org/10.26481/umarep.2004003>

Document status and date:

Published: 01/01/2004

DOI:

[10.26481/umarep.2004003](https://doi.org/10.26481/umarep.2004003)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2003

ROA-R-2004/3

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt

Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde
Universiteit Maastricht

Maastricht, oktober 2004

Inhoud

Voorwoord	I
Samenvatting	V
1 Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters in 2003	1
1.1 Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters	1
1.2 Kwalificerende vervolgttrajecten	3
1.3 Intrede op de arbeidsmarkt	12
2 De effecten van de invoering van de kwalificatiestructuur op het externe rendement	33
2.1 Inleiding	33
2.2 Werkwijze	34
2.3 Doorstroom naar het HBO	36
2.4 Doorstroom naar de arbeidsmarkt	40
2.5 Algemeen oordeel over opleiding	49
2.6 Conclusies en discussie	54
3 De overgang van school naar werk vanuit een Europees perspectief	57
3.1 Inleiding	57
3.2 De veronderstelde rol van structurele en institutionele factoren	58
3.3 De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters vergelijkenderwijs	59
3.4 De samenhang met structurele en institutionele factoren	66
3.5 Samenvatting en conclusie	71
4 Geografische mobiliteit en het vinden van een passende baan	73
4.1 Inleiding	73
4.2 Geografische mobiliteit en inpassing in het arbeidsproces	74
4.3 De rol van geografische mobiliteit bij het vinden van een passende baan	78
4.4 De rol van geografische mobiliteit voor verschillende groepen schoolverlaters	83
4.5 Conclusie	84
Literatuur	87
Enkele centrale begrippen	91
Appendix	95

Voorwoord

Wat gaan gediplomeerde schoolverlaters na hun opleiding doen? Hoe is de aansluiting met het vervolgonderwijs? Als ze naar de arbeidsmarkt gaan, hoe snel krijgen ze dan werk? En sluit dat werk dan ook aan op de gevolgde opleiding? In welke mate verschillen opleidingen in de positie die ze innemen op de arbeidsmarkt? Sinds 1991 voert het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) in samenwerking met DESAN Research Solutions¹ enkele grootschalige onderzoeken uit onder recente schoolverlaters en pas afgestudeerden waarmee op dit soort vragen een antwoord kan worden verkregen. Het voorliggende rapport *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2003* gaat hoofdzakelijk in op de bestemming van gediplomeerde schoolverlaters en afgestudeerden van het school- of studiejaar 2001/2002. De resultaten die worden gepresenteerd zijn gebaseerd op het onderzoek dat in het najaar van 2003 over de volle breedte van het Nederlandse onderwijsstelsel is uitgevoerd en hebben betrekking op de situatie van schoolverlaters en afgestudeerden ongeveer anderhalf jaar na het voltooien van de opleiding. In totaal zijn circa 93.000 schoolverlaters en afgestudeerden benaderd afkomstig uit ruim 130 onderwijsinstellingen. De totale respons bedroeg 41%.² De verzamelde gegevens vormen tezamen het door het ROA ontwikkelde Schoolverlatersinformatiesysteem (SIS). Dit informatiesysteem is gebaseerd op een drietal grootschalige enquêtes die volgens een geïntegreerd model worden uitgevoerd.

Allereerst betreft het de enquête Registratie van Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters (RUBS). Deze enquête is gericht op schoolverlaters van het algemeen voortgezet onderwijs (AVO), het (individueel) voorbereidend beroepsonderwijs ((I) VBO) en de beroepsopleidende (BOL) en beroepsbegeleidende leerweg (BBL) van het secundair beroepsonderwijs. Daarnaast gaat het om de HBO-Monitor en WO-Monitor. Dit zijn volledig vergelijkbare enquêtes gericht op afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs (HBO) en het wetenschappelijk onderwijs (WO). Ze worden uitgevoerd onder auspiciën van respectievelijk de HBO-raad en de Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten (VSNU).

De drie schoolverlatersonderzoeken hebben ieder een dubbele doelstelling. In de eerste plaats fungeren ze als instrument voor kwaliteitszorg voor onderwijsinstellingen. Deelnemende onderwijsinstellingen ontvangen daartoe een uniek en vertrouwelijk instellingsrapport met de resultaten van hun 'eigen' schoolverlaters of afgestudeerden. In de desbetreffende rapporten worden deze resultaten direct vergeleken met het landelijke beeld voor de onderscheiden opleidingen. Deze instellingsrapporten worden gebruikt als instrument om de eigen opleiding te evalueren,

---

¹ Het ROA heeft de algehele projectleiding en is specifiek verantwoordelijk voor de instrumentontwikkeling en de wetenschappelijke analyse en rapportage. DESAN Research Solutions is verantwoordelijk voor de dataverzameling en -verwerking, alsmede voor de specifieke rapporten voor de deelnemende onderwijsinstellingen.

² Over de dataverzameling en -verwerking zal later dit jaar nog een apart werkdocument bij het ROA verschijnen.

bijvoorbeeld in het kader van een visitatie. Ook worden de gegevens gebruikt om (aankomende) studenten voor te lichten over de verwachte beroepsperspectieven. De tweede doelstelling van de drie schoolverlatersonderzoeken betreft het genereren van een statistisch betrouwbare, landelijk representatieve databron over de transitie van school naar werk of vervolgonderwijs. Door het grootschalige karakter van de onderzoeken en de goede onderlinge afstemming, vormen de huidige schoolverlatersonderzoeken RUBS, HBO-Monitor en WO-Monitor de belangrijkste en meest gedetailleerde informatiebron over de bestemming van schoolverlaters in Nederland.³

Dit rapport richt zich met name op degenen die zich in beleidsmatige zin bezighouden met de doorstroom van gediplomeerde schoolverlaters binnen het onderwijssysteem enerzijds en de arbeidsmarktpositie van gediplomeerde schoolverlaters anderzijds. Daarbij wordt met name gedacht aan de landelijke en regionale overheid, sociale partners, Centra voor Werk en Inkomen (CWI) en het (georganiseerde) onderwijsveld. De gegevens in dit rapport geven een beeld van de recente ontwikkelingen in het doorstroomgedrag en de arbeidsmarktpositie van gediplomeerde schoolverlaters.

In dit rapport wordt alleen ingegaan op *gediplomeerde* schoolverlaters en afgestudeerden. Bovendien gaat het om de uitstroom van *voltijdopleidingen*. De gegevens zijn veelal verbijzonderd naar onderwijssoort en opleidingssector.

Bij dit rapport verschijnt een *Statistische Bijlage*, waarin de belangrijkste resultaten in tabelvorm zijn samengebracht. Naast het rapport *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2003* verschijnt nog een aantal afzonderlijke rapporten over de arbeidsmarktpositie van hoger opgeleiden. In de eerste plaats betreft dit de rapportage van de HBO-Monitor, *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs 2003*, die wordt uitgegeven door de HBO-raad. Hoewel de belangrijkste informatie van de afgestudeerden van het HBO ook in het voorliggende rapport is opgenomen, wordt voor meer gedetailleerde informatie verwezen naar dit afzonderlijke rapport. Hetzelfde geldt voor de rapportage van de WO-Monitor, *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van de Nederlandse universiteiten*, die in een later stadium door de VSNU zal worden uitgebracht. Verder verschijnt er nog een afzonderlijk rapport over de afgestudeerden van de kunstvakopleidingen (Kunstenmonitor).

Het voorliggende rapport is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 1 gaat in hoofdlijnen in op de bestemming van gediplomeerde schoolverlaters. Allereerst wordt de bestemming van schoolverlaters - verder leren of aanbieden op de arbeidsmarkt - beschreven. Vervolgens wordt ingegaan op degenen die na het verlaten van de opleiding zijn gaan verder leren. Daarna komt de arbeidsmarktintrede van gediplomeerde schoolverlaters uitgebreid aan bod. Niet alleen zal worden ingegaan op verschillende aspecten van werkgelegenheid en werkzekerheid (werkloosheid, flexibele aanstelling, e.d.), maar ook op meer kwalitatieve aspecten van het werk

---

³ Voor meer informatie over de schoolverlatersonderzoeken wordt verwezen naar de websites www.rubs.nl, www.hbomonitor.nl en www.womonitor.nl.

(beloning, de mate waarin de gevonden baan aansluit bij de gevolgde opleiding, e.d.). Dit resulteert in een typering van de arbeidsmarktpositie van de onderscheiden opleidingssectoren. De overige drie hoofdstukken zijn thematisch van aard.

In hoofdstuk 2 wordt nagegaan wat de effecten zijn geweest van de invoering van de WEB op de doorstroom naar het HBO enerzijds en naar de arbeidsmarkt anderzijds. Omdat veranderingen in de tijd niet alleen toegeschreven kunnen worden aan de invoering van de WEB, maar ook gerelateerd kunnen zijn aan autonome arbeidsmarktontwikkelingen, is hiervoor in de analyses gecorrigeerd.

Om meer inzicht te krijgen in de vraag hoe het integratieproces van schoolverlaters op de arbeidsmarkt uiteenloopt tussen verschillende landen wordt in hoofdstuk 3 eerst een aantal algemene indicatoren gepresenteerd over de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters in een aantal Europese landen. Daartoe wordt gebruik gemaakt van gegevens uit de 'ad hoc module on school-to-work transitions' van de Labour Force Survey 2000. Vervolgens wordt de vraag gesteld hoe de gevonden landenverschillen te interpreteren zijn. Daartoe wordt onderzocht in hoeverre institutionele factoren (vooral die met betrekking tot verschillen in nationale onderwijs- en arbeidsmarktstructuren) de verschillen in het integratieproces van schoolverlaters op de arbeidsmarkt tussen landen kunnen verklaren.

De kans van schoolverlaters op een passende baan kan per regio verschillen. Mobiliteit kan daarbij worden beschouwd als een van de aanpassingsprocessen die schoolverlaters in staat stellen een bij de opleiding passende baan te vinden. In hoofdstuk 4 staan de arbeidsmarktaanpassingsprocessen van schoolverlaters centraal. Per RBA-gebied wordt de mobiliteit van schoolverlaters in beeld gebracht en wordt aangegeven welk deel van de schoolverlaters een passende baan heeft gevonden. Vervolgens wordt onderzocht in hoeverre de mobiliteit van schoolverlaters bijdraagt aan het vinden van een passende baan. Daarbij worden in het bijzonder verschillen tussen lager en hoger opgeleiden, mannen en vrouwen, allochtonen en autochtonen in beeld gebracht.

De projectleiding van *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2003* berust bij drs. G.W.M. Ramaekers, die tevens hoofdstuk 1 heeft samengesteld. Hoofdstuk 2 is geschreven door dr. R.K.W. van der Velden en dr. M.H.J. Wolbers, hoofdstuk 3 door dr. M.H.J. Wolbers, en hoofdstuk 4 door drs. M.M. Hensen en drs. M.R. de Vries. *De Statistische Bijlage* is samengesteld door drs. T.G. Huijgen. Secretariële ondersteuning is verleend door M.H.J. Beenkens. Voornoemde personen zijn allen werkzaam bij het ROA. Aan SIS, waarop dit rapport is gebaseerd, werken verder mee dr. J.P. Allen, P.J.E.G. van der Kolk en E.M.H.P. Soudant (allen werkzaam bij het ROA), alsmede drs. M.C.M.Th. van Alphen, W.S. Benjamins, M. Bodegom en drs. J.M.R. van Dongen, (allen werkzaam bij DESAN Research Solutions). Bij het onderzoek onder schoolverlaters van de agrarische opleidingen wordt samengewerkt met STOAS onderzoek te Wageningen. We bedanken drs. M.A.M. van der Meys voor de plezierige samenwerking.

Een speciaal woord van dank wordt gericht aan de vertegenwoordigers van de financiers die in de klankbordgroep zitting hebben: drs. C.P. Bakker (Ministerie van

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, directie BVE), drs. J.H. Donk (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, directie Arbeidsmarkt), mr. J.A. Guerand (Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie Wetenschap en Kennisoverdracht), J.A. de Hoog (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, directie VO), drs. M.A.M. van der Meijs (STOAS Onderzoek), dr. P.M. Veen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, directie HO) en dr. H.H. van der Velde (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, directie HO).

Maastricht, oktober 2004

Prof. dr. J.A.M. Heijke
directeur

Samenvatting

Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters

Wanneer schoolverlaters hun opleiding succesvol hebben afgerond staan ze voor een belangrijke keuze. Ze kunnen besluiten om verder te gaan leren in een vervolgopleiding of ze kunnen betaald werk gaan zoeken. Daarnaast kunnen ze kiezen voor een combinatie van beide in de vorm van werken en leren via de BBL. Aan gediplomeerde schoolverlaters die in het school- of studiejaar 2001/2002 de opleiding hebben verlaten, is gevraagd wat hun belangrijkste bezigheid op het moment van enquêteren is. Het merendeel van de schoolverlaters van het AVO zegt dan scholier of student te zijn. Voor het VBO geldt dat ongeveer de helft van de schoolverlaters scholier of student is en circa een kwart werken combineert met verder leren via de BBL. Van de schoolverlaters van BOL niveau 1/2 en BOL niveau 3/4 gaat de ene helft werken en de andere helft verder leren. Het overgrote deel van de schoolverlaters van de BBL, het HBO en het WO betreedt de arbeidsmarkt. Daarnaast gaat een op de vijf schoolverlaters van de BBL niveau 1/2 verder leren in de BBL, en een op de zes afgestudeerden van het HBO verder leren in een reguliere vervolgopleiding.

Schoolverlaters kunnen tijdens de opleiding hulp hebben gekregen bij de keuze van een vervolgopleiding of baan, bijvoorbeeld in de vorm van voorlichting. Het merendeel (72%) van de schoolverlaters is tevreden over deze hulp.

Gediplomeerde schoolverlaters van de lagere opleidingsniveaus gaan doorgaans verder met leren. Het merendeel van de schoolverlaters van de BBL en de hogere opleidingsniveaus betreedt de arbeidsmarkt.

Kwalificerende vervolgtrajecten

Het merendeel van de gediplomeerde schoolverlaters van het AVO kiest voor een vervolgopleiding. Voor schoolverlaters van het MAVO geldt dat ze vaak verder gaan leren in de BOL, schoolverlaters van het HAVO kiezen vaak voor een studie in het HBO en de meerderheid van de schoolverlaters van het VWO kiest voor een studie in het WO. Schoolverlaters van het VBO stromen na het behalen van het diploma doorgaans door naar het secundair beroepsonderwijs. Van de schoolverlaters van het VBO gaat 48% naar de BOL en 22% naar de BBL. De meeste verder lerende schoolverlaters van de BOL niveau 1/2 gaan verder in de BOL, maar meestal op een hoger niveau. De meeste verder lerende schoolverlaters van de BOL niveau 3/4 stromen door naar het HBO. Verder lerende schoolverlaters van de BBL gaan in de meeste gevallen op een hoger niveau verder in de BBL. Afgestudeerden van het HBO die kiezen voor een vervolgopleiding gaan vaak verder in het WO.

Voor de richting van de vervolgopleiding geldt dat schoolverlaters meestal gaan verder leren in een verwante beroepsopleiding. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het merendeel van de verder lerende schoolverlaters de aansluiting tussen de afgesloten

opleiding en de vervolgopleiding voldoende of goed vindt. Van de verder lerende schoolverlaters verlaat 'slechts' 13% de vervolgopleiding voortijdig in het eerste leerjaar. Voor de schoolverlaters die de vervolgopleiding voortijdig verlaten geldt overigens dat meer dan de helft niet verloren gaat voor het onderwijs maar van studie wisselt. In totaal geeft 81% van de verder lerende schoolverlaters aan dat zij, achteraf bezien, opnieuw dezelfde afgesloten opleiding zouden kiezen.

De meeste verder lerende schoolverlaters kiezen een vervolgopleiding in een verwante richting. De vervolgopleiding sluit over het algemeen goed aan bij de gevolgde opleiding.

Intrede op de arbeidsmarkt

Anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding is 6% van de schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt werkloos. Dit percentage is 3%-punt hoger dan in 2002. Hierbij moet echter worden bedacht dat deze jaargang schoolverlaters de arbeidsmarkt heeft betreden in een periode waar de terugvallende economische groei heeft geresulteerd in een duidelijk minder gespannen arbeidsmarkt. Het percentage werklozen is gemiddeld het hoogst voor schoolverlaters van de BOL niveau 1/2 (16%) en het AVO (15%). Daarnaast is 9% van de schoolverlaters vier maanden of langer werkloos geweest. Naast schoolverlaters van de BOL niveau 1/2 zijn afgestudeerden van het HBO en WO het vaakst vier maanden of langer werkloos geweest. Overigens is 82% van de schoolverlaters die zich op de arbeidsmarkt hebben aangeboden in het geheel niet werkloos geweest na het verlaten van de opleiding. De werkzekerheid is het grootst voor schoolverlaters van de BBL niveau 3/4, en het minst groot voor afgestudeerden van het WO. Verder geldt voor opleidingssectoren waar vrouwen sterk zijn vertegenwoordigd (gezondheidszorg, gedrag en maatschappij en taal en cultuur) dat relatief veel schoolverlaters een deeltijdaanstelling hebben.

Ten opzichte van meting 2002 is de werkloosheid onder schoolverlaters toegenomen. Van de schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt is 6% werkloos, en van de betaald werkende schoolverlaters heeft 31% een flexibel dienstverband. Van alle schoolverlaters hebben degenen die werken en leren combineren relatief de grootste kans op werk en werkzekerheid. Schoolverlaters van het AVO, de lagere niveaus van de BOL en het WO scoren wat dit betreft relatief slecht.

Door de bank genomen stagneren als gevolg van de terugvallende economische groei de aanvangssalarissen van schoolverlaters. Ten opzichte van de vorige meting zijn de aanvangssalarissen van schoolverlaters van de BOL niveau 3/4, het HBO en het WO vrijwel gelijk gebleven, en zijn de aanvangssalarissen van schoolverlaters van het AVO en de BOL niveau 1/2 gedaald. Alleen voor afgestudeerden van het HBO en de BBL geldt dat de aanvangssalarissen zijn toegenomen.

Ondanks de toegenomen werkloosheid sluit het werk van schoolverlaters onverminderd vaak aan bij hun opleidingsniveau en opleidingsrichting. In totaal heeft 71% van de schoolverlaters met betaald werk een baan die aansluit bij het bereikte opleidingsniveau. Daarnaast geldt dat 73% van de werkzame schoolverlaters een baan heeft die

qua richting aansluit bij de gevolgde opleiding. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het merendeel (81%) van de werkende schoolverlaters positief oordeelt over de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de huidige functie. Daarnaast geeft 81% van de werkzame schoolverlaters aan dat ze, achteraf gezien, opnieuw voor dezelfde opleiding zouden kiezen.

Ondanks de toegenomen werkloosheid sluit het werk van schoolverlaters onverminderd vaak aan bij hun opleiding. Bijna driekwart van de werkende schoolverlaters heeft een baan die qua niveau en/of richting aansluit bij de gevolgde opleiding. De toegenomen werkloosheid en stagnerende lonen ten spijt, zou het merendeel van de werkende schoolverlaters, achteraf gezien, opnieuw dezelfde opleiding kiezen.

Tabel S.1

Enkele kernindicatoren per onderwijssoort

Onderwijssoort	Verder leren	Werk- loosheid	Flexibele aanstelling	Bruto uurloon	Minimaal eigen niveau	Eigen/ verwante richting	Zelfde opleiding opnieuw kiezen
	%	%	%	€	%	%	%
AVO	90	15	38	5,30	71	x	x
VBO	82	7	34	4,75	87	65	x
BOL niveau 1/2	52	16	32	6,35	64	53	67
BOL niveau 3/4	47	4	30	8,45	71	72	80
BBL niveau 1/2	25	4	21	8,50	64	70	75
BBL niveau 3/4	16	2	11	10,60	68	78	85
HBO	33	6	37	12,05	76	79	82
WO	29	5	50	14,05	64	71	83
Totaal	60	6	31	9,90	71	73	81

x = vraag niet opgenomen; uurloon afgerond op 5 cent.

Evaluatie van de WEB

In het eerste thematische hoofdstuk is de invoering van de kwalificatiestructuur (KS) in het secundair beroepsonderwijs geëvalueerd aan de hand van de doorstroom vanuit MBO naar HBO, de kwalificering voor de arbeidsmarkt (kans op werk en kwaliteit van het werk), en het oordeel van de schoolverlaters over hun voorbereiding op de vervolgbestemming alsmede hun tevredenheid met de destijds gemaakte opleidingskeuze.

Voor de korte opleidingen blijkt de invoering van de KS betrekkelijk weinig effect te hebben gehad. Een uitzondering betreft de aansluiting opleiding-werk naar niveau. Ná de invoering van de KS blijken schoolverlaters minder vaak een baan te hebben die aansluit bij het gevolgde opleidingsniveau dan vóór de invoering. Dit effect kan worden verklaard door de invoering van de assistent-opleidingen. Hierdoor is immers aan de onderkant van het BVE-gebouw een nieuw opleidings-

niveau gecreëerd dat dichterbij het VBO/MAVO aan ligt. De uitstroom van deze opleidingen zal daarom eerder in banen terechtkomen waarvoor VBO/MAVO voldoende is.

De invoering van de KS heeft een duidelijk negatief effect gehad op de doorstroom vanuit het MBO naar het HBO. Om toegelaten te worden tot het HBO dient een schoolverlater thans een opleiding op niveau 4 te hebben afgerond. Voorheen echter werden ook schoolverlaters van 3-jarige MBO-opleidingen toegelaten tot het HBO. En het was zelfs niet ongebruikelijk dat leerlingen van formeel 4-jarige opleidingen na 3 jaar doorstroomden naar het HBO. Deze leerlingen sloegen dan het praktijkjaar over en behaalden alleen een certificaat voor het theoriegedeelte van de opleiding. Beide mogelijkheden zijn met de invoering van de KS formeel afgesloten, waardoor de verticale doorstroom binnen de beroepskolom ernstig onder druk wordt gezet. Dit zou er voor pleiten om meer mogelijkheden te creëren om vanuit 3-jarige MBO-opleidingen direct door te stromen naar het HBO. Dit zou niet alleen de totale doorstroom bevorderen, maar ook de tussentijdse uitval op het MBO kunnen beperken (uit onderzoek is bekend dat de voortijdige schooluitval groter wordt naarmate men langer op school zit). Overigens blijkt dat - afgezien van de sector landbouw - de voortijdige uitval op het HBO wel gunstig is beïnvloed door de invoering van de KS.

Kijken we naar de arbeidsmarkteffecten van de invoering van de KS, dan overwegen negatieve effecten voor schoolverlaters van de sector landbouw en positieve effecten bij de overige sectoren. Schoolverlaters van de sector landbouw hebben ná invoering van de KS een lagere kans op betaald werk, een lagere kans op werk dat aansluit bij hun eigen opleidingsniveau, een lagere beloning, ze ervaren de aansluiting tussen opleiding en werk als slechter en ze hebben vaker spijt van de gekozen opleiding. Bij de schoolverlaters van de lange opleidingen in de overige sectoren zijn de effecten juist positief: de schoolverlaters van de nieuwe opleidingen hebben vaker betaald werk, vaker werk dat aansluit bij het eigen opleidingsniveau en ervaren de aansluiting tussen opleiding en werk vaker als goed. Voor de overige indicatoren geldt dat de invoering van de KS geen effect heeft gehad.

Overgang van school naar werk vanuit een Europees perspectief

In het tweede thematische hoofdstuk is allereerst beschreven hoe de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt verschilt tussen een veertiental Europese landen. Het blijkt dat er aanzienlijke verschillen tussen landen bestaan ten aanzien van zowel de kans op betaald werk als de kans op vast werk van schoolverlaters. In Nederland, samen met Oostenrijk en Denemarken, is de kans op betaald werk het hoogst. Wat de kans op vast werk betreft, neemt Nederland een middenpositie in. Bij de kans op betaald werk en de kans op vast werk is overigens sprake van een geleidelijk integratieproces: deze kansen zijn groter voor schoolverlaters die al langer geleden het onderwijs hebben verlaten. Er zijn nauwelijks verschillen tussen landen als het gaat om de status van het beroep waarin schoolverlaters werken. Tot slot is gebleken dat opleiding in sterke mate loont: hoog opgeleide schoolverlaters hebben een grotere kans op betaald werk, hebben een grotere kans op vast werk en zijn werkzaam in een baan met een hogere beroepsstatus dan laag opgeleide schoolverlaters.

Vervolgens is onderzocht in hoeverre structurele en institutionele factoren een rol spelen bij de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Hierbij kwam aan het licht dat deze factoren geen significant effect hebben op de status van beroepen waarin schoolverlaters werkzaam zijn. Wel blijken zowel structurele als institutionele factoren sterk samen te hangen met de kans op betaald werk en de kans op vast werk. Naarmate in een land macro-economische omstandigheden op de arbeidsmarkt slechter zijn en de bescherming van de rechtspositie van werkenden sterker is, is het percentage schoolverlaters in dat land die betaald werk hebben en vast werk hebben des te lager. Wanneer het onderwijssysteem in een land beroepsgericht is, dan zijn deze percentages juist hoger. Een deel van de gevonden samenhang tussen institutionele factoren enerzijds en de kans op betaald werk en de kans op vast werk anderzijds valt overigens weg zodra rekening wordt gehouden met verschillen in macro-economische arbeidsmarktomstandigheden tussen landen.

Kortom, de resultaten rechtvaardigen de conclusie dat de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt in Europa inderdaad samenhangt met structurele en institutionele factoren. Vooral een florerende economie blijkt van belang te zijn om een soepele overgang van school naar werk voor jongeren te bewerkstelligen. Doelmatig nationaal overheidsbeleid is hier echter zeer moeilijk, gezien het grote aantal externe factoren dat macro-economische omstandigheden op de arbeidsmarkt bepaalt. Wellicht dat meer succes kan worden geboekt bij de institutionele vormgeving van het onderwijs en de arbeidsmarkt. Het vermijden van een al te sterke tweedeling tussen insiders en outsiders op de arbeidsmarkt is daarbij cruciaal. Uit de resultaten van de uitgevoerde analyses blijkt dat langs twee verschillende wegen bereikt kan worden. In de eerste plaats lijkt het wenselijk om in de regelgeving aangaande de bescherming van de rechtspositie van werkenden (meer) rekening te houden met de belangen van nieuwkomers op de arbeidsmarkt. In de tweede plaats is een belangrijke rol weggelegd voor het aanleren van beroepsspecifieke vaardigheden in het initiële onderwijs, bijvoorbeeld via de beroepsbegeleidende leerweg van het secundair beroepsonderwijs. In dit duale systeem van werken en leren komen jongeren immers al tijdens het initiële onderwijs in aanraking met de beroepspraktijk, hetgeen hun positie als outsiders blijkt te verminderen.

Geografische mobiliteit en het vinden van een passende baan

In het laatste thematische hoofdstuk is onderzocht in hoeverre geografische mobiliteit van schoolverlaters bijdraagt aan hun inpassing in het arbeidsproces. Hiertoe zijn vier kenmerken van de inpassing in het arbeidsproces van schoolverlaters bekeken: 1) een baan die past bij het behaalde opleidingsniveau, 2) een baan die past bij de gevolgde opleidingsrichting, 3) een vaste baan en 4) een voltijd baan.

Naar voren is gekomen dat vooral schoolverlaters uit Groningen en Friesland geografisch mobiel zijn. Daarnaast zijn schoolverlaters van het HBO gemiddeld mobieler dan schoolverlaters van lagere opleidingsniveaus. Verder zijn mannen doorgaans mobieler dan vrouwen en autochtonen mobieler dan allochtonen.

Uit de analyses is gebleken dat schoolverlaters die geografisch mobiel zijn vaker een

vaste baan of een voltijdbaan vinden dan schoolverlaters die niet mobiel zijn. Dit geldt voor bijna alle verschillende groepen schoolverlaters. Alléén voor allochtone schoolverlaters geldt dat de kans op een vaste baan daalt wanneer ze mobiel zijn. Hierbij kan een rol spelen dat allochtonen vooral in de grote steden van Nederland wonen, waar zich ook het meeste werk concentreert. Daarom zal het voor allochtone schoolverlaters vaak minder nuttig zijn over een grote afstand te pendelen of te verhuizen om passend werk te vinden.

Het effect van geografische mobiliteit op het vinden van een baan die past bij het niveau en de richting van de gevolgde opleiding is minder eenduidig. Het blijkt dat mannen en autochtonen vaker een baan op niveau vinden naarmate ze mobieler zijn. Daarnaast geldt dat schoolverlaters van BOL/BBL niveau 3/4 en het HBO vaker een baan op niveau vinden wanneer ze geografisch mobiel zijn. Dit laatste geeft aan dat geografische mobiliteit voor hoger opgeleiden een andere functie heeft dan voor lager opgeleiden. Geografische mobiliteit draagt voor lager opgeleiden vooral bij aan het vinden van een vaste of voltijdbaan. De rol van geografische mobiliteit voor hoger opgeleide schoolverlaters is zowel het vinden van een baan die aansluit bij het behaalde opleidings-niveau als het vinden van een vaste- en voltijdbaan.

Tot slot is gebleken dat geografische mobiliteit voor sommige groepen schoolverlaters samengaat met een kleinere kans op werk dat past bij de gevolgde opleidingsrichting. Een baan buiten de opleidingsrichting hoeft echter niet per definitie slechter te zijn dan een baan op vergelijkbaar niveau binnen de opleidingsrichting. Overigens blijkt dat met name allochtone schoolverlaters minder vaak een baan vinden die qua richting aansluit bij de gevolgde opleiding wanneer ze mobiel zijn. Dit laatste heeft, zoals eerder aangegeven, waarschijnlijk te maken met het feit dat een groot deel van de allochtonen in de grote steden van Nederland woont.

1 Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters in 2003

1.1 Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters

Schoolverlaters die hun opleiding succesvol hebben afgerond staan voor een belangrijke keuze. Ze kunnen doorgaan met leren en doorstromen naar een vervolgopleiding of ze kunnen een baan gaan zoeken en de arbeidsmarkt betreden. Ze kunnen ook voor een combinatie van beide kiezen in de vorm van werken en leren via de beroepsbegeleidende leerweg (BBL) of een duale opleiding in het HBO. In deze paragraaf wordt de bestemming van gediplomeerde schoolverlaters bekeken. De bestemming van gediplomeerde schoolverlaters is bepaald door respondenten te vragen naar hun belangrijkste bezigheid op het moment van ondervragen. Dit is ongeveer anderhalf jaar na het behalen van het diploma. Onder schoolverlaters worden in dit hoofdstuk degenen verstaan die met een diploma een voltijdopleiding hebben afgesloten.

In figuur 1.1 is de bestemming van schoolverlaters weergegeven per onderwijssoort (zie tabel A1.3 van de *Statistische Bijlage*). Uit deze figuur blijkt dat het AVO en het VBO schoolverlaters voornamelijk voorbereidt op een vervolgopleiding. Dit is niet verwonderlijk aangezien deze schoolverlaters niet beschikken over een diploma waarmee een volwaardige plaats op de arbeidsmarkt kan worden verkregen. Van de schoolverlaters van het AVO zegt 88% scholier of student te zijn anderhalf jaar na het behalen van het diploma. Daarnaast heeft 4% van de AVO-schoolverlaters gekozen voor een combinatie van werken en leren via de BBL. Voor het VBO (inclusief IVBO) geldt dat 51% van de schoolverlaters aangeeft scholier of student te zijn en 24% is doorgestroomd naar de BBL. Daarnaast is iets meer dan een vijfde van de VBO-schoolverlaters toegetreden tot de arbeidsmarkt.

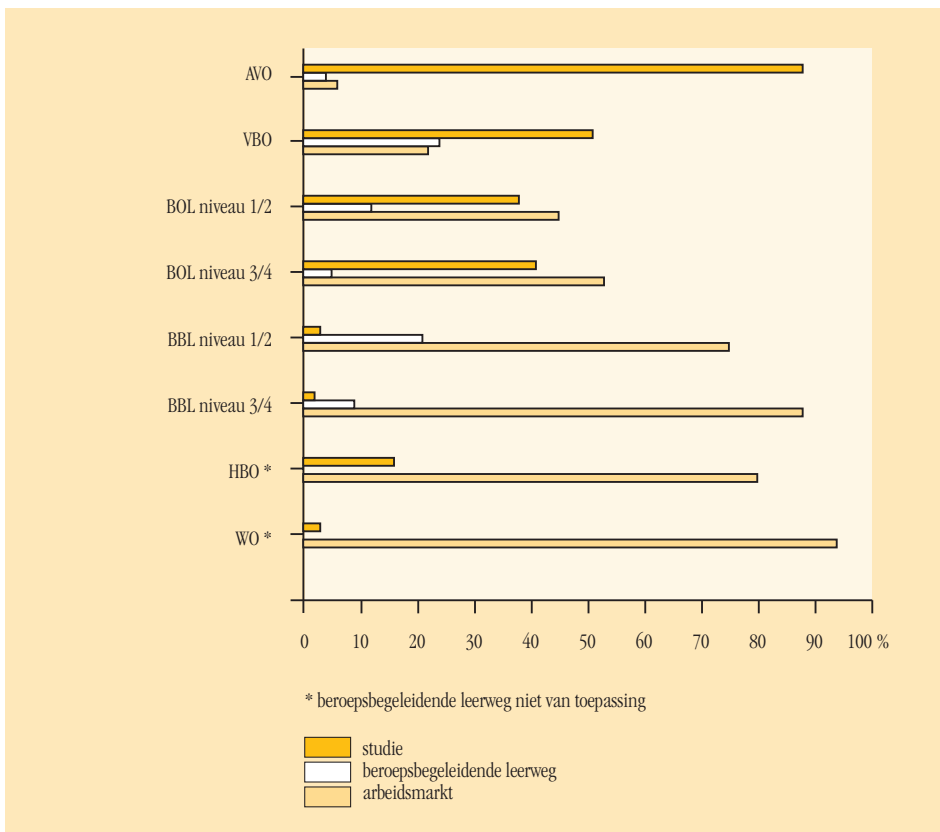
Bij BOL niveau 1/2 en niveau 3/4 gaat ruwweg de ene helft verder leren (al dan niet in combinatie met werken), terwijl de andere helft de arbeidsmarkt betreedt zonder een vervolgopleiding. Bij BOL niveau 1/2 gaat 38% van de schoolverlaters naar een vervolgopleiding, terwijl 12% kiest voor een combinatie van werken en leren via de BBL. Kortom, bij BOL niveau 1/2 kiest exact de helft van de schoolverlaters er voor om hun opleidingsprofiel te verbeteren door verder te leren, al dan niet in combinatie met werken. Voor BOL niveau 3/4 geldt dat 41% van de schoolverlaters is doorgestroomd naar een vervolgstudie en 5% is verder gaan leren in de BBL. Zoals eerder is gezegd gaat ongeveer de helft van de schoolverlaters van BOL niveau 1/2 en BOL niveau 3/4 naar de arbeidsmarkt zonder verder te leren.

Voor schoolverlaters van de BBL is de arbeidsmarkt de belangrijkste bestemming. Van de schoolverlaters van BBL niveau 1/2 heeft 75% de arbeidsmarkt betreden zonder verder te leren; bij BBL niveau 3/4 is dit 88%. De overige schoolverlaters van de BBL blijven doorgaans werken en leren combineren. Ook het merendeel van de afgestudeerden van het HBO bevindt zich anderhalf jaar na het behalen van het diploma op de arbeidsmarkt. Van de afgestudeerden van het HBO is 80% toegetreden tot de arbeidsmarkt. Daarnaast is 16% van de HBO-afgestudeerden een vervolgstudie gaan

doen. Voor het WO geldt dat het overgrote deel van de afgestudeerden (94%) zich op de arbeidsmarkt bevindt. Slechts een uiterst klein deel van de afgestudeerde WO-ers (3%) besluit verder te gaan studeren.

Figuur 1.1
Bestemming van gediplomeerde schoolverlaters per onderwijssoort

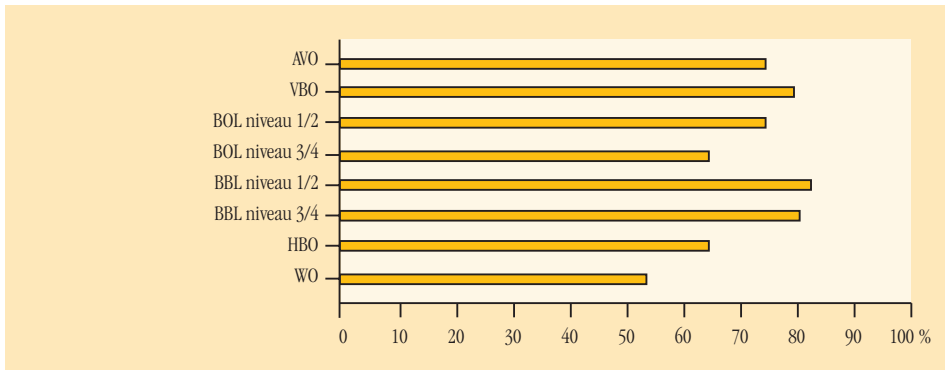

Ter bevordering van een zo goed mogelijke aansluiting tussen de afgesloten opleiding en een vervolgopleiding of beroep, kunnen schoolverlaters tijdens de opleiding hulp hebben gekregen bij hun studie- of beroepskeuze. Figuur 1.2 laat zien in hoeverre schoolverlaters tevreden zijn over deze hulp. In deze figuur is het percentage schoolverlaters vermeld, die tevreden zijn over de hulp die ze tijdens de opleiding hebben gekregen bij de keuze voor een vervolgopleiding of een beroep.⁴

⁴ Omdat een vervolgopleiding voor afgestudeerden van het HBO en het WO minder relevant is, is aan HBO- en WO-afgestudeerden alleen gevraagd naar de hulp bij de keuze van een beroep.

Figuur 1.2

Percentage schoolverlaters dat tevreden is over de hulp bij de keuze van de vervolgopleiding of het beroep per onderwijssoort

Uit figuur 1.2 blijkt dat bij alle onderwijssoorten de meerderheid van de schoolverlaters tevreden is over de hulp die ze tijdens de opleiding hebben gekregen bij de keuze van de vervolgopleiding of het beroep. Schoolverlaters van de BBL en het VBO zijn het vaakst tevreden over deze hulp, en afgestudeerden van het WO het minst vaak. Voor schoolverlaters van het AVO en VBO kan worden nagegaan welke informatiebron (begeleiding op school, open dagen bij vervolgopleiding, meeloopdagen bij vervolgopleiding, folders, internet) zij het nuttigst vinden bij hun studie-/beroepskeuze. Open dagen bij de vervolgopleiding worden door beide groepen het vaakst als de meest nuttige informatiebron genoemd (46%).

1.2 Kwalificerende vervolgtrajecten

Naar aanleiding van de toenemende aandacht voor de stromen in het onderwijs, zoals bijvoorbeeld die van de beroepskolom, wordt in deze paragraaf ingegaan op de gediplomeerde schoolverlaters die hebben gekozen voor een kwalificerend vervolgtraject. We bekijken eerst in welke opleidingen verder lerende schoolverlaters het onderwijs voortzetten. Daarna worden enkele aspecten van de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de vervolgopleiding besproken. Onder verder lerende schoolverlaters verstaan we zowel degenen die de studie vervolgen in een volledige dagopleiding als degenen die werken en leren combineren. Aanvullende scholing in de vorm van cursussen, bedrijfsopleidingen en dergelijke blijft hier buiten beschouwing.

Keuze van de vervolgopleiding

Figuur 1.3 geeft een overzicht van de kwalificerende vervolgtrajecten van gediplomeerde schoolverlaters. De figuur vermeldt per onderwijssoort het procentuele aandeel van gediplomeerde schoolverlaters die naar een kwalificerend vervolgtraject zijn gegaan. Daarbij zijn de onderwijssoorten weergegeven waarin verder lerende schoolverlaters het onderwijs vervolgen. In figuur 1.3 zijn alléén kwalificerende vervolgtrajecten met een aandeel van ten minste 5% opgenomen. Bij de BOL en de BBL zijn de niveaus 1/2 en 3/4 samengevoegd.

Uit figuur 1.3 blijkt dat de overgrote meerderheid van de AVO-schoolverlaters door-

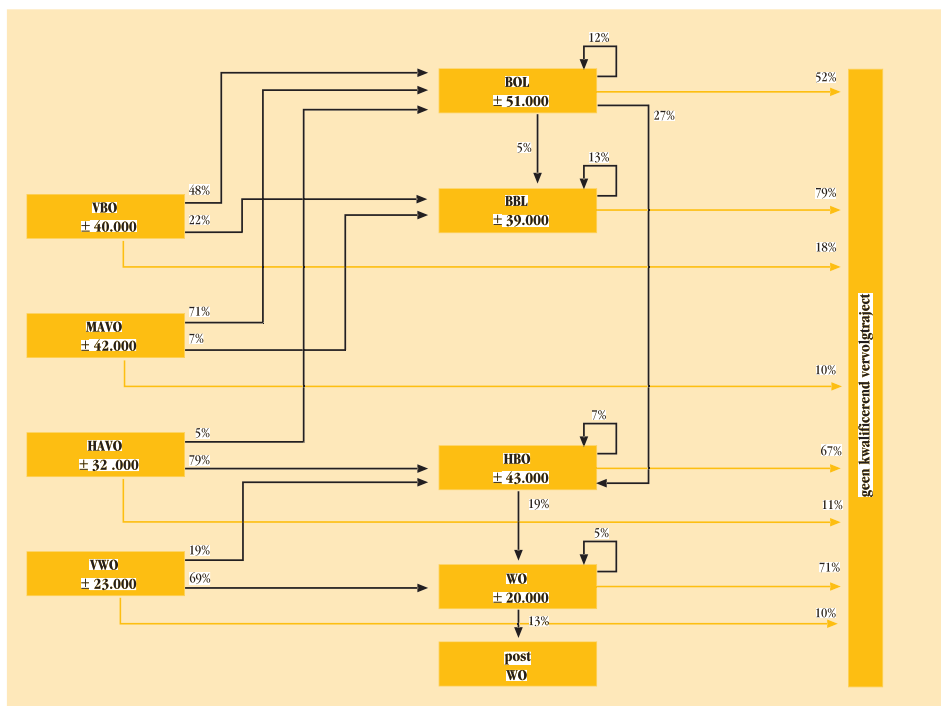
stroomt naar een vervolgopleiding. Schoolverlaters van het MAVO kiezen doorgaans voor een vervolgopleiding in de BOL, schoolverlaters van het HAVO gaan doorgaans verder studeren in het HBO en de meerderheid van de schoolverlaters van het VWO kiest voor het WO. Daarnaast is 19% van de schoolverlaters van het VWO naar het HBO doorgestroomd. Overigens hebben bij het MAVO, het HAVO en het VWO respectievelijk 10%, 11% en 10% van de schoolverlaters niet gekozen voor een kwalificatieverhogend vervolgtraject.

Het merendeel van de VBO-schoolverlaters stroomt na het behalen van het diploma door naar vervolgonderwijs. Daarbij is de BOL de favoriete vervolgopleiding. Van de schoolverlaters van het VBO gaat 48% naar een vervolgopleiding in de BOL en 22% naar de BBL.

Van de schoolverlaters van de BOL gaat bijna de helft naar een kwalificerend vervolgtraject. De meeste verder lerende schoolverlaters van de BOL niveau 1/2 gaan verder in de BOL, maar meestal op een hoger niveau (zie tabel A2.1 van de *Statistische Bijlage*). De meeste verder lerende schoolverlaters van de BOL niveau 3/4 stromen door naar het HBO. Een op de vijf (21%) BBL-schoolverlaters besluit door te gaan met leren. Het betreft hier met name schoolverlaters van de BBL die op hetzelfde of een hoger niveau verder leren in de BBL.

Figuur 1.3
Kwalificerende vervolgtrajecten na het verlaten van de opleiding*

* aandeel ten minste 5%

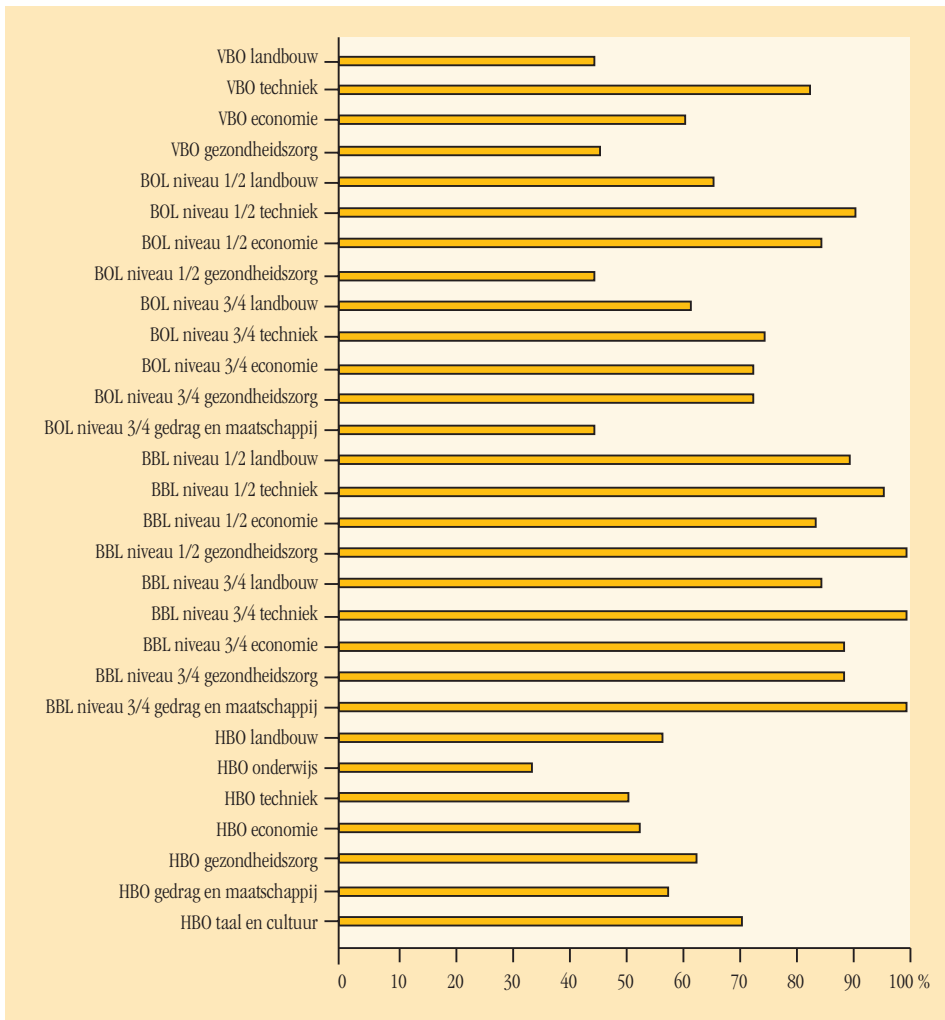

Een minderheid van de afgestudeerden van het HBO en WO gaat verder in een kwalificerend vervolgotraject. Verder lerende HBO-afgestudeerden kiezen meestal voor een vervolgopleiding in het WO. Het merendeel van de afgestudeerden van het WO die verder gaan leren volgt een post WO-opleiding (AiO/OiO-plaats, postdoctorale beroepsopleiding, beurspromovendus en ontwerperopleiding).

Figuur 1.4 laat zien of schoolverlaters die verder gaan leren hun onderwijsloopbaan in dezelfde opleidingsrichting voortzetten. Deze figuur vermeldt welk percentage van de verder lerende schoolverlaters kiest voor een verwante vervolgopleiding. Dit percentage is bepaald door voor schoolverlaters in het beroepsonderwijs de afgesloten opleiding te vergelijken met de vervolgopleiding. De vervolgopleiding is verwant wanneer de sector van de vervolgopleiding gelijk is aan die van de afgesloten opleiding.

Figuur 1.4

Doorstroom naar verwante beroepsopleidingen per opleidingssector in het beroepsonderwijs

Voor het VBO geldt dat vooral schoolverlaters van de sector techniek en economie besluiten verder te gaan leren in een verwante vervolgopleiding. Meer dan de helft van deze schoolverlaters die verder leren, kiezen een verwante vervolgopleiding. Bij de sectoren VBO landbouw en VBO gezondheidszorg is dit minder dan de helft.

Bij alle opleidingssectoren van BOL niveau 1/2 (behoudens de sector gezondheidszorg) en alle opleidingssectoren van BOL niveau 3/4 (behoudens de sector gedrag en maatschappij) kiest meer dan de helft van de verder lerende schoolverlaters voor een verwante vervolgopleiding.

Bij alle opleidingssectoren van BBL niveau 1/2 en alle opleidingssectoren van BBL niveau 3/4 kiest meer dan 80% van de verder lerende schoolverlaters voor een verwante vervolgopleiding.

Ten slotte blijkt dat ook bij het HBO doorstromers naar vervolgonderwijs doorgaans een verwante vervolgopleiding kiezen. Alleen bij de sector HBO onderwijs gaat minder dan de helft van de doorstromers verder studeren in een verwante vervolgopleiding. Bij de overige sectoren van het HBO varieert het percentage doorstromers die verder gaan leren in een verwante beroepsopleiding van 51% tot 71%.

Aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding

In de volgende drie figuren staat de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de vervolgopleiding centraal. Eerst wordt bekeken welk deel van de verder lerende schoolverlaters, achteraf gezien, opnieuw dezelfde opleiding zou volgen. De analyse wordt uitsluitend uitgevoerd voor verder lerende schoolverlaters van de BOL, de BBL, het HBO en het WO. Deze schoolverlaters hebben al een kwalificerend traject achter de rug en zouden ook naar de arbeidsmarkt kunnen gaan. Het percentage geeft daarom een indicatie voor de mate waarin de afgesloten opleiding voor schoolverlaters een goede keuze is geweest als vooropleiding. Vervolgens wordt de uitval van schoolverlaters in de vervolgopleiding besproken. Tot slot wordt ingegaan op de vraag hoe schoolverlaters de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding hebben ervaren.

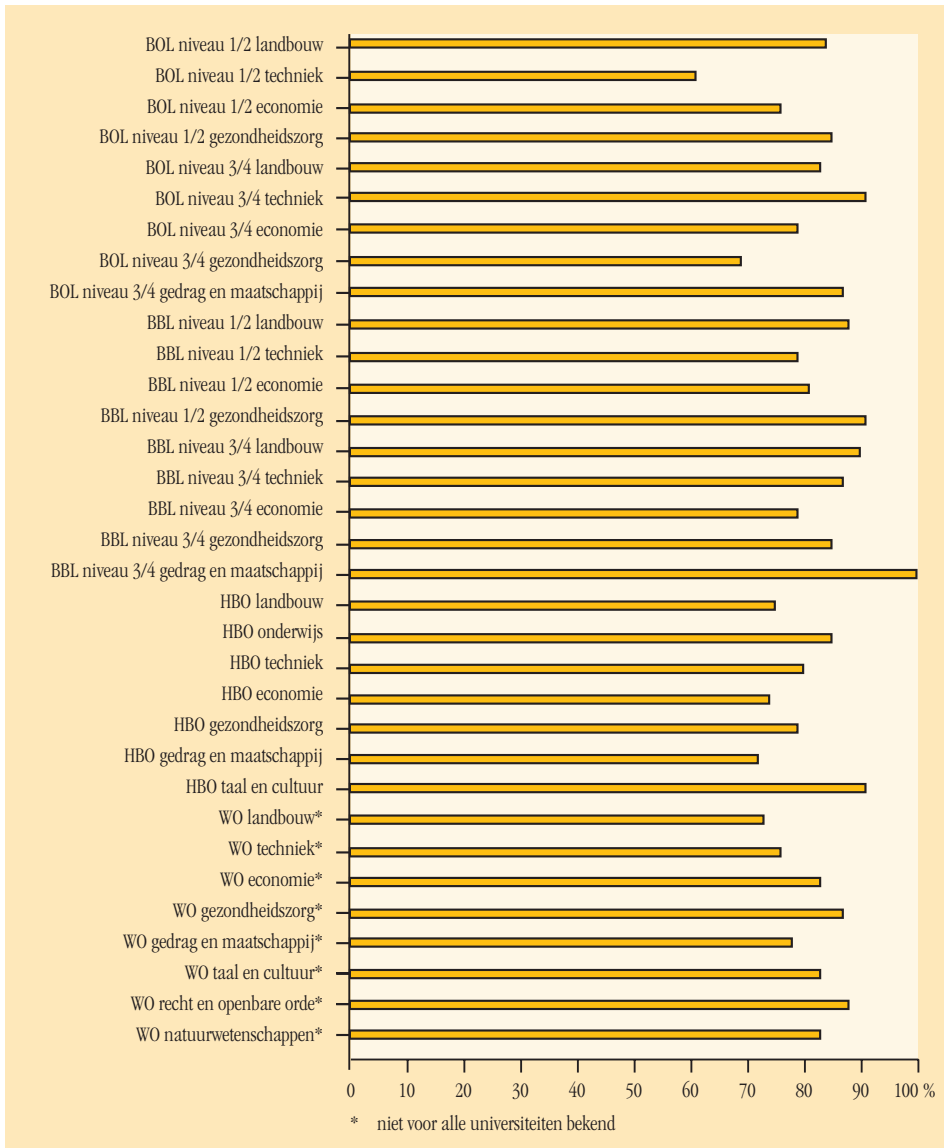
Figuur 1.5 vermeldt het percentage verder lerende schoolverlaters dat de afgesloten opleiding, achteraf gezien, opnieuw zou volgen. In totaal zegt 81% van de verder lerende schoolverlaters dat zij, achteraf gezien, de afgesloten opleiding opnieuw zouden hebben gekozen. Dit geeft aan dat voor de overgrote meerderheid van de verder lerende schoolverlaters de afgesloten opleiding een goede keuze is geweest. Voor de BOL geldt dat 78% van de verder lerende schoolverlaters van niveau 1/2 en 83% van de verder lerende schoolverlaters van niveau 3/4 opnieuw voor dezelfde opleiding zou kiezen. Bij de BOL niveau 1/2 is het percentage verder lerende schoolverlaters die opnieuw dezelfde opleiding zouden kiezen relatief laag in de sector techniek. Voor BOL niveau 3/4 geldt dat dit percentage juist in de sector techniek het hoogst is.

Onder de verder lerende schoolverlaters van de BBL niveau 3/4 varieert het percentage schoolverlaters die, achteraf gezien, de afgesloten opleiding opnieuw zouden kiezen van 79% bij de sector economie tot maar liefst 100% bij de sector gedrag en

maatschappij. Onder verder lerende schoolverlaters van BBL niveau 1/2 varieert het percentage schoolverlaters die, achteraf gezien, opnieuw dezelfde opleiding zouden kiezen van 79% bij de sector techniek tot 91% bij de sector gezondheidszorg.

Figuur 1.5

Percentage verder lerende schoolverlaters dat de afgesloten opleiding achteraf gezien opnieuw zou volgen per opleidingssector

Bij het HBO zegt ruim driekwart van de afgestudeerden die verder gaan studeren dat ze opnieuw dezelfde afgesloten opleiding zouden kiezen. Afgestudeerden van de

sectoren HBO onderwijs en vooral HBO taal en cultuur geven van alle HBO'ers het vaakst aan opnieuw voor dezelfde opleiding te kiezen. Ten slotte geldt voor het WO dat 82% van de verder studerende academici, achteraf bezien, opnieuw dezelfde opleiding zou kiezen. Het aandeel van academici die opnieuw voor dezelfde opleiding zouden kiezen is het hoogst in de sector WO recht en openbare orde, en het laagst in de sector WO landbouw.

In figuur 1.6 is het aandeel verder lerende schoolverlaters die de vervolgopleiding voortijdig hebben verlaten weergegeven. Het gaat hier om de verder lerende schoolverlaters die de vervolgopleiding binnen ongeveer één jaar ongediplomeerd hebben verlaten. Het voortijdig verlaten van de vervolgopleiding kan een indicatie zijn voor de mate waarin de afgesloten opleiding aansluit op de vervolgopleiding. Wanneer in een bepaalde vervolgopleiding de omvang van de uitval van scholieren of studenten groot is, kan dit duiden op een gebrekkige aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding. Overigens kunnen ook redenen die niet gerelateerd zijn aan de afgesloten opleiding er toe bijdragen dat schoolverlaters de vervolgopleiding voortijdig verlaten. Het kan bijvoorbeeld voorkomen dat bij schoolverlaters de motivatie ontbreekt om verder te gaan leren of dat schoolverlaters de verkeerde studiekeuze hebben gemaakt en liever verder gaan leren in een andere vervolgopleiding. Ook kan het vinden van een aantrekkelijke baan er toe leiden dat een vervolgopleiding niet wordt afgemaakt.

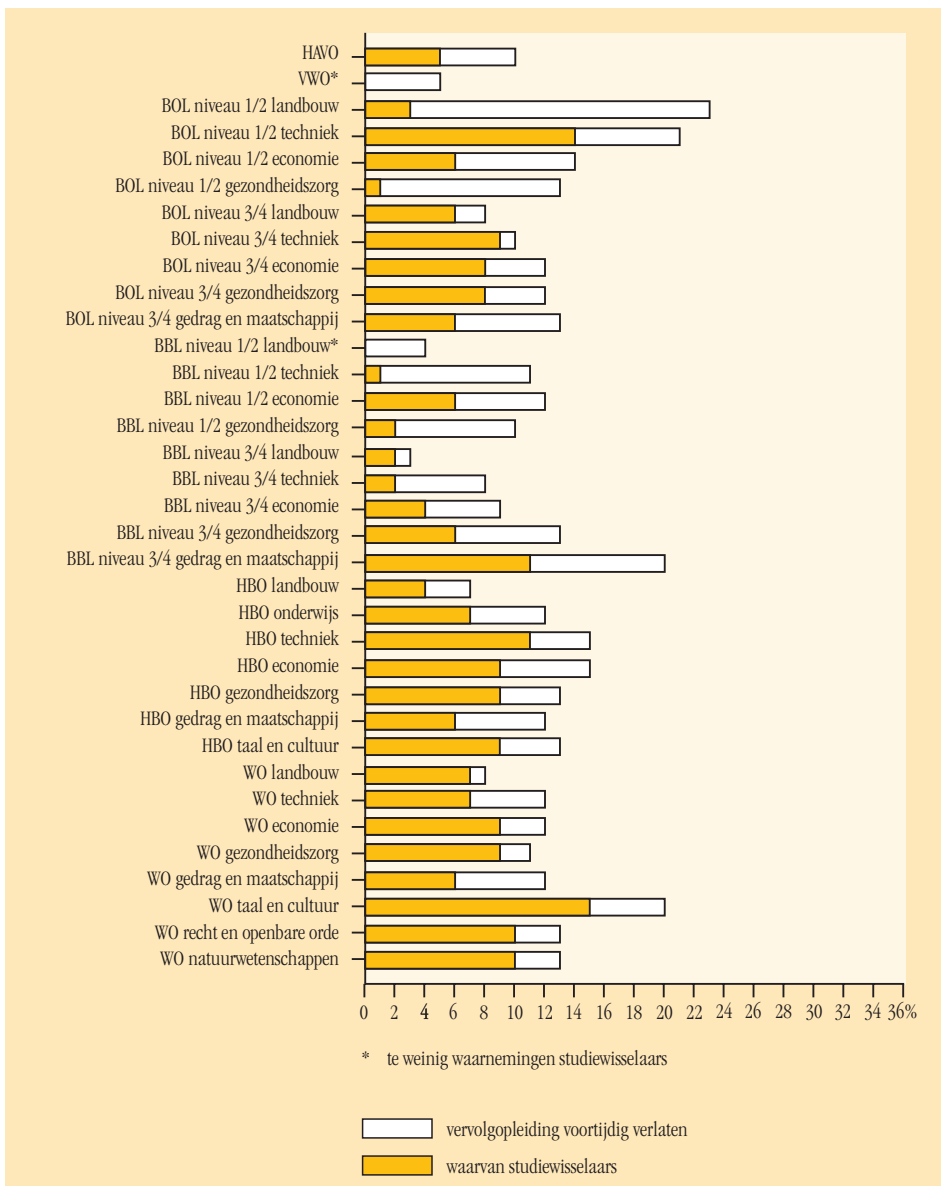
In totaal heeft 13% van de verder lerende schoolverlaters de vervolgopleiding voortijdig verlaten. Van de verder lerende schoolverlaters van het AVO is 9% voortijdig gestopt met de vervolgopleiding. Voor BOL niveau 1/2 geldt dat gemiddeld 16% van de verder lerende schoolverlaters de vervolgopleiding voortijdig heeft verlaten. Dit percentage is met name hoog in de sectoren landbouw en techniek. Voor BOL niveau 3/4 geldt dat gemiddeld genomen 12% van de verder lerende schoolverlaters uitvalt in de vervolgopleiding. De verschillen tussen sectoren zijn bij BOL niveau 3/4 wat dit betreft vrij gering.

Bij de BBL is het percentage verder lerende schoolverlaters dat de vervolgopleiding voortijdig verlaat gemiddeld genomen lager dan bij de BOL. Voor BBL niveau 1/2 geldt dat in totaal 11% van de schoolverlaters de vervolgopleiding voortijdig verlaat; bij BBL niveau 3/4 is dit 10%. Verder blijkt dat bij de BBL zowel op niveau 1/2 als op niveau 3/4 de uitval het laagst is in de sector landbouw. Binnen de BBL is de uitval duidelijk het hoogst bij de sector gedrag en maatschappij.

Onder de doorstromers vanuit het HBO naar vervolgonderwijs bedraagt het percentage voortijdig schoolverlaters 14%. Bij de sector HBO landbouw is de uitval van doorstromers duidelijk lager dan bij de andere sectoren van het HBO. Ook bij academici die verder onderwijs gaan volgen is het percentage uitvallers het laagst bij de sector landbouw. Binnen het WO kent de sector WO taal en cultuur de hoogste uitval onder de doorstromers naar vervolgopleidingen.

Figuur 1.6

Percentage van de verder lerende schoolverlaters dat de vervolgopleiding voortijdig heeft verlaten (uitvallers) en het percentage van deze uitvallers dat een andere opleiding is gaan volgen (studiewisselaars) naar sector vervolgopleiding

Het verlaten van de opleiding zonder dat het diploma is behaald betekent niet altijd dat er een punt wordt gezet achter de onderwijsloopbaan. Zoals eerder is gezegd, kan het voorkomen dat schoolverlaters een verkeerde studiekeuze hebben gemaakt en besluiten van studie te wisselen. In figuur 1.6 is - naast de voortijdige uitval van

schoolverlaters in de vervolgopleiding - ook het percentage schoolverlaters dat van studie is gewisseld vermeld. Het betreft het percentage schoolverlaters die na het voortijdig verlaten van de vervolgopleiding verder gaan leren in een andere opleiding.

Meer dan de helft van de schoolverlaters die de vervolgopleiding voortijdig hebben verlaten is van studie gewisseld en verder gegaan in een andere vervolgopleiding. De overige voortijdig schoolverlaters hebben een andere bestemming. Van alle onderwijstypen kent de BBL niveau 1/2 duidelijk het laagste percentage studiewisselaars.

Binnen de BOL is het percentage studiewisselaars onder de verder lerende schoolverlaters van niveau 1/2 gemiddeld genomen duidelijk lager dan onder de verder lerende schoolverlaters van niveau 3/4. Vooral bij de sectoren landbouw en gezondheidszorg van BOL niveau 1/2 geldt dat weinig schoolverlaters die de vervolgopleiding voortijdig staken van studie wisselen. Bij de sector techniek is het percentage daarentegen veel hoger.

Ook bij de BBL zien we dat het percentage studiewisselaars onder verder lerende schoolverlaters van niveau 1/2 gemiddeld genomen duidelijk lager is dan onder verder lerende schoolverlaters van niveau 3/4. Voor BBL niveau 1/2 geldt dat vooral bij de sectoren landbouw, techniek en gezondheidszorg weinig schoolverlaters die de vervolgopleiding voortijdig staken van studie wisselen. Voor BBL niveau 3/4 is dit het geval bij de sector techniek.

Voor het hoger onderwijs geldt dat het aandeel van studiewisselaars onder verder lerende afgestudeerden van het WO gemiddeld iets hoger is dan onder verder lerende afgestudeerden van het HBO. Binnen het HBO is het aandeel van studiewisselaars het laagst onder afgestudeerden van de sectoren HBO landbouw en HBO gedrag en maatschappij. Binnen het WO is dit het geval bij de sector WO gedrag en maatschappij.

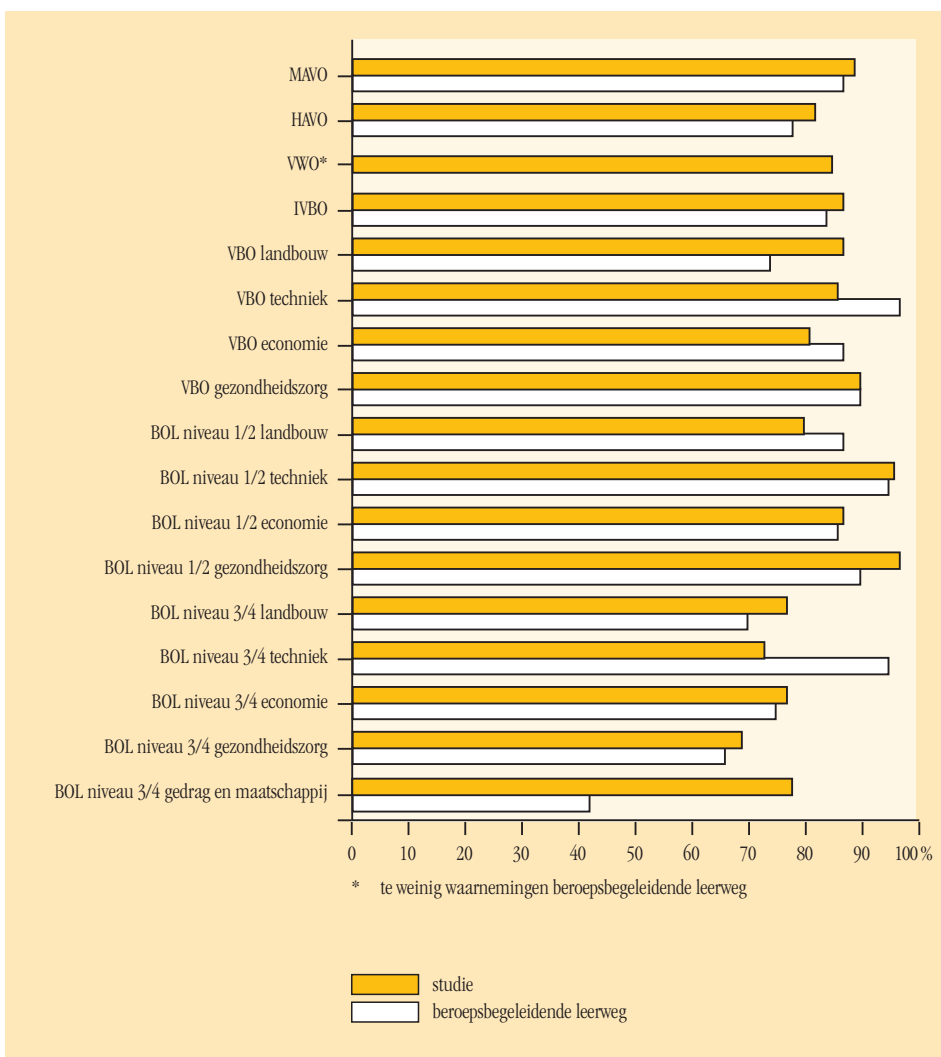
Tot slot wordt bekeken op welke wijze verder lerende schoolverlaters de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding hebben ervaren. In figuur 1.7 is daartoe het percentage verder lerende schoolverlaters vermeld, die de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding voldoende of goed vinden. In deze figuur is een onderscheid gemaakt tussen schoolverlaters die een volledige dagopleiding zijn gaan doen en schoolverlaters die werken en leren combineren via de BBL. Zowel bij het AVO als bij het VBO en de BOL kan worden geconstateerd dat het merendeel van de verder lerende schoolverlaters aangeeft tevreden te zijn over de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de vervolgopleiding. Dit geldt zowel voor de schoolverlaters die een volledige dagopleiding zijn gaan doen als voor de schoolverlaters die verder zijn gaan leren in de BBL.

Binnen het AVO vinden schoolverlaters van het MAVO het vaakst dat de aansluiting met de vervolgopleiding voldoende of goed is. Binnen het VBO valt op dat schoolverlaters van de sector landbouw die verder gaan in de BBL minder vaak dan de andere verder lerende schoolverlaters van het VBO zeggen dat de aansluiting met de vervolgopleiding voldoende tot goed is. Bij de BOL niveau 1/2 geven de verder

lerende schoolverlaters van de sectoren techniek en gezondheidszorg het vaakst aan dat de aansluiting met de vervolgopleiding voldoende tot goed is.

Bij BOL niveau 3/4 valt op dat schoolverlaters van de sector techniek die verder leren in de BBL beduidend vaker tevreden zijn over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding dan schoolverlaters van de sector techniek die verder leren in een volledige dagopleiding. Bij de sector gedrag en maatschappij van de BOL niveau 3/4 zijn het de schoolverlaters die verder leren in een volledige dagopleiding die vaker tevreden zijn over de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding dan de schoolverlaters die verder leren in de BBL.

Figuur 1.7
Percentage van de verder lerende schoolverlaters dat de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de vervolgopleiding voldoende of goed vindt per opleidingssector

1.3 Intrede op de arbeidsmarkt

Deze paragraaf gaat in op de arbeidsmarktintrede van gediplomeerde schoolverlaters. De arbeidsmarktintrede wordt aan de hand van twee dimensies in beeld gebracht: 'kans op werk en werkzekerheid' en 'kwaliteit van het werk'. Hierbij dient te worden bedacht dat de periode sinds 2001 wordt gekenmerkt door een terugvallende economische groei, die in 2003 heeft geresulteerd in een duidelijk afnemende krapte op de arbeidsmarkt. Dit betekent dat de schoolverlaters die in het schooljaar 2001/2002 het diploma hebben behaald - en waarop deze rapportage betrekking heeft - met minder gunstige economische omstandigheden tijdens de arbeidsmarktintrede zijn geconfronteerd dan voorgaande jaargangen, toen de situatie op de arbeidsmarkt over het algemeen uiterst gunstig was voor schoolverlaters.

De onderzoeksgroep in deze paragraaf bestaat uit gediplomeerde schoolverlaters die op het moment van ondervraging tot de beroepsbevolking worden gerekend en die tevens aangeven dat hun maatschappelijke positie *niet* scholier of student is.

Werkgelegenheid

Figuur 1.8 laat in de eerste plaats zien in welke mate schoolverlaters beschikbaar zijn voor de arbeidsmarkt. De helft (51%; vorig meetjaar: 53%) van de gediplomeerde schoolverlaters behoort anderhalf jaar na het behalen van het diploma tot de beroepsbevolking. Uit figuur 1.8 blijkt dat schoolverlaters van het AVO zich het minst vaak aanbieden op de arbeidsmarkt. Dit is niet verwonderlijk omdat zij in tegenstelling tot de andere schoolverlaters (nog) niet beschikken over een diploma waarmee een volwaardige plaats op de arbeidsmarkt kan worden verkregen.

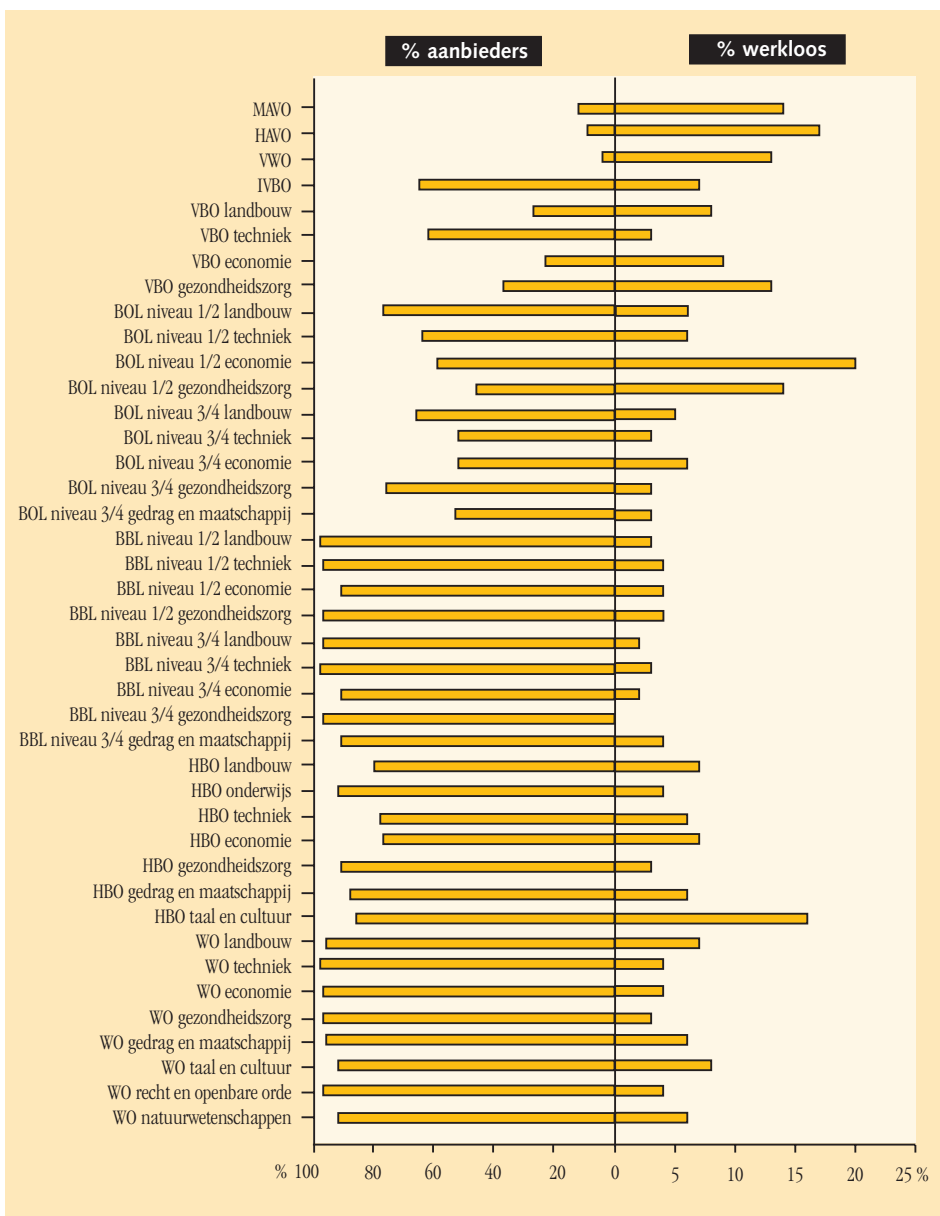
Voor het VBO geldt dat relatief veel schoolverlaters met leerwegondersteuning (IVBO) en de sector techniek zich aanbieden op de arbeidsmarkt, terwijl dit percentage bij de sectoren economie en gezondheidszorg duidelijk lager ligt. Voor de sector VBO techniek geldt dat veel schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt een leerarbeidsovereenkomst hebben. Voor schoolverlaters van het IVBO geldt dit echter niet.

Bij de BOL niveau 1/2 zien we dat schoolverlaters van de sector landbouw zich vaker op de arbeidsmarkt aanbieden dan schoolverlaters van de andere sectoren. Voor de BOL niveau 3/4 geldt dat de schoolverlaters van de sectoren landbouw en vooral gezondheidszorg zich vaker aanbieden op de arbeidsmarkt dan de schoolverlaters van de andere sectoren (waarvan ongeveer de helft zich aanbiedt op de arbeidsmarkt).

Voor de BBL, het HBO en het WO geldt dat het merendeel van de schoolverlaters beschikbaar is voor de arbeidsmarkt. Bij de BBL en het WO ligt het aandeel van schoolverlaters die zich op de arbeidsmarkt aanbieden rond de 95%. Bij het HBO is dit 83%. De verschillen tussen sectoren in het aandeel van schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt zijn bij de BBL, het HBO en het WO gering. Alleen bij de sectoren HBO techniek en HBO economie ligt het aandeel van afgestudeerden die zich op de arbeidsmarkt hebben aangeboden beneden 80%.

Figuur 1.8

Percentage gediplomeerde schoolverlaters dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt en werkloosheidspercentage onder gediplomeerde schoolverlaters per opleidingssector

In figuur 1.8 is ook het werkloosheidspercentage voor het jaar 2003 weergegeven (zie tabel A3.1 van de *Statistische Bijlage*). Voor schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt is het percentage dat tot de werkloze beroepsbevolking wordt gerekend, vermeld. In totaal is 6% van de gediplomeerde schoolverlaters die zich op de arbeids-

markt aanbieden werkloos. Dit is beduidend hoger dan bij de vorige meting in 2002, toen de werkloosheid met 3% nog uiterst laag was. Bij alle onderwijssoorten, behoudens de BOL niveau 3/4, is de werkloosheid ten opzichte van 2002 toegenomen.

Het werkloosheidspercentage onder schoolverlaters van het AVO is gestegen van gemiddeld 7% in 2002 naar gemiddeld 15% in 2003. De toename in werkloosheid doet zich voor onder zowel MAVO- en HAVO-schoolverlaters als VWO-schoolverlaters. Bij het VBO is het percentage schoolverlaters die tot de werkloze beroepsbevolking worden gerekend gestegen van 3% in 2002 naar 7% in 2003. Binnen het VBO is de werkloosheid het sterkst toegenomen in de sector gezondheidszorg.

Bij BOL niveau 1/2 is het percentage werklozen gestegen van 8% in 2002 naar 16% in 2003. Voor BOL niveau 1/2 geldt dat het werkloosheidspercentage het sterkst is gestegen in de sector economie. Bij BOL niveau 3/4 is de werkloosheid over het geheel gerekend op het lage peil van 2002 gebleven, namelijk op 4%.

Bij alle sectoren van BBL niveau 1/2 (behoudens economie) is de werkloosheid ten opzichte van vorig meetjaar toegenomen. Over het geheel gerekend is de werkloosheid onder schoolverlaters van BBL niveau 1/2 gestegen van 2% in meting 2002 naar 4% in meting 2003. Met gemiddeld 2% is de werkloosheid onder schoolverlaters van BBL niveau 3/4 nog steeds uiterst laag.

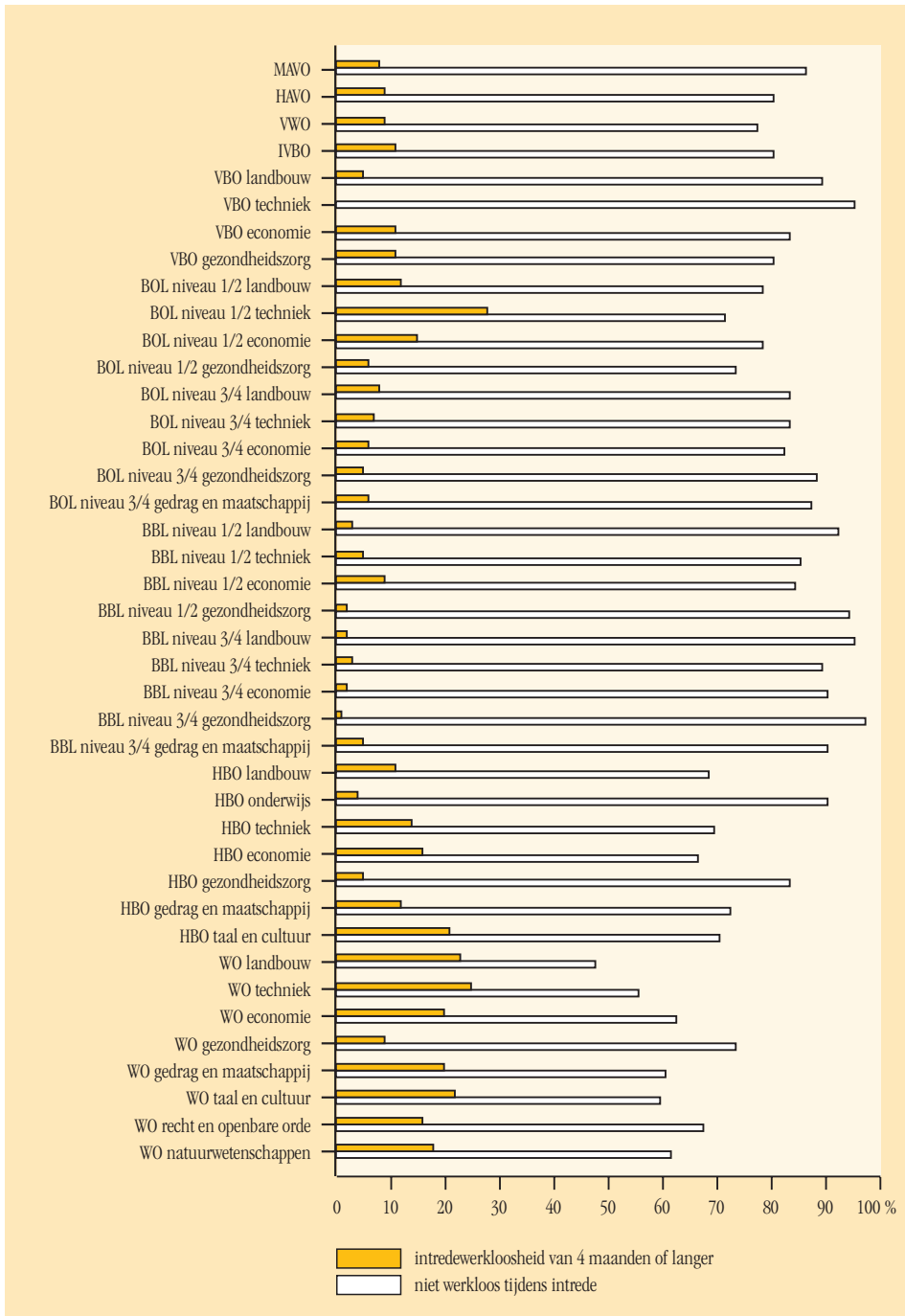
Bij alle opleidingssectoren van het HBO en WO kan worden geconstateerd dat de werkloosheid onder afgestudeerden is toegenomen ten opzichte van de vorige meting. Over het geheel gerekend is de werkloosheid onder afgestudeerden van het HBO gestegen van 3% in 2002 naar 6% in 2003. Bij afgestudeerden van het WO steeg de werkloosheid in deze periode van 3% naar 5%. Bij de hoge werkloosheid onder afgestudeerden HBO taal en cultuur dient te worden gewezen op de soms specifieke arbeidsmarktsituatie van kunstenaars op het moment van enquêteren. Zo is het mogelijk dat een kunstenaar op het moment van enquêteren aan het werk is en op een later tijdstip een inkomen genereert, bijvoorbeeld door bezig te zijn met het maken van kunstwerken die op een later tijdstip worden verkocht. Dit is in lijn met het feit dat slechts 5% van alle afgestudeerden HBO taal en cultuur zichzelf als werkloos ziet (zie tabel A1.3 van de *Statistische Bijlage*).

Het merendeel van de schoolverlaters die de arbeidsmarkt betreden heeft betaald werk anderhalf jaar na het verlaten van de opleiding. Dit betekent echter niet dat gediplomeerde schoolverlaters na het verlaten van de opleiding direct al een baan hebben gevonden. Het kan gebeuren dat voor schoolverlaters periodes van werkloosheid en betaald werk elkaar afwisselen. Figuur 1.9 laat zien hoe lang schoolverlaters tijdens de intredeperiode - de periode na het verlaten van de opleiding tot en met het moment van enquêteren - in totaal werkloos zijn geweest. Vermeld is het percentage gediplomeerde schoolverlaters dat vier maanden of langer werkloos is geweest en het percentage gediplomeerde schoolverlaters dat in zijn geheel niet werkloos is geweest.

Uit figuur 1.9 blijkt dat de arbeidsmarktintrede van schoolverlaters als gevolg van de tegenvallende conjuncturele ontwikkeling iets minder soepel is verlopen dan in voor-

Figuur 1.9

Intredewerkloosheid en percentage gediplomeerde schoolverlaters dat niet werkloos is geweest sinds het verlaten van de opleiding per opleidingssector

gaande jaren het geval was. Van de schoolverlaters die zich hebben aangeboden op de arbeidsmarkt is 9% (vorig meetjaar: 5%) in totaal vier maanden of langer werkloos geweest. Daarnaast is 82% (vorig meetjaar: 86%) van de schoolverlaters in het geheel niet werkloos geweest na het verlaten van de opleiding. Vooral voor afgestudeerden van het HBO en WO is de intredewerkeloosheid toegenomen in vergelijking met vorig jaar. Van de HBO-afgestudeerden is in totaal 12% vier maanden of langer werkloos geweest na het behalen van het diploma. Dit is 5%-punten hoger dan in 2002. Voor het WO geldt dat in totaal 19% van de afgestudeerden vier maanden of langer werkloos is geweest. Dit is 7%-punt hoger in vergelijking met 2002. Deze cijfers wijzen er op dat hoger opgeleiden langer hebben moeten zoeken naar een geschikte baan dan vorig jaar. Een andere aanwijzing hiervoor is dat bij het HBO en WO het percentage afgestudeerden dat niet werkloos is geweest tijdens de intredeperiode licht is gedaald in vergelijking met 2002. Bij het HBO zijn vooral veel afgestudeerden van de sector taal en cultuur vier maanden of langer werkloos geweest. Dit in tegenstelling tot afgestudeerden van de sectoren HBO onderwijs en HBO gezondheidszorg die minder vaak dan andere HBO-afgestudeerden in totaal vier maanden of langer werkloos zijn geweest. Voor het WO geldt dat het aandeel van afgestudeerden die vier maanden of langer werkloos zijn geweest varieert van 16% bij de sector recht en openbare orde tot 25% bij de sector techniek. Alleen bij de sector WO gezondheidszorg is dit aandeel met 9% een stuk lager. Kortom, bij hoger opgeleiden zien we dat afgestudeerden van de opleidingssectoren onderwijs en gezondheidszorg vooralsnog minder worden getroffen door de terugvallende economische groei dan afgestudeerden van meer conjunctuurgevoelige opleidingssectoren zoals techniek en economie. Een rol hierbij speelt het overheidsbeleid om het aantal leerkrachten en werknemers in de gezondheidszorg zoveel mogelijk op peil te houden.

Bij het AVO is het aandeel van schoolverlaters die vier maanden of langer werkloos zijn geweest, gestegen van 4% in 2002 naar 8% in 2003. Bij het VBO is dit aandeel gestegen van 3% in 2002 naar 6% in 2003. Binnen het VBO verloopt de arbeidsmarktintrede het meest stabiel bij schoolverlaters van de sector landbouw en vooral techniek, getuige het lage aandeel van schoolverlaters die vier maanden of langer werkloos zijn geweest.

Bij de lagere niveaus van de BOL (met name bij de sector techniek) verloopt de intrede op de arbeidsmarkt over het algemeen minder stabiel dan bij de hogere niveaus van de BOL. Binnen het opleidingstype BBL is het aandeel van schoolverlaters die vier maanden of langer werkloos zijn geweest het hoogst bij de opleidingssector economie, niveau 1/2.

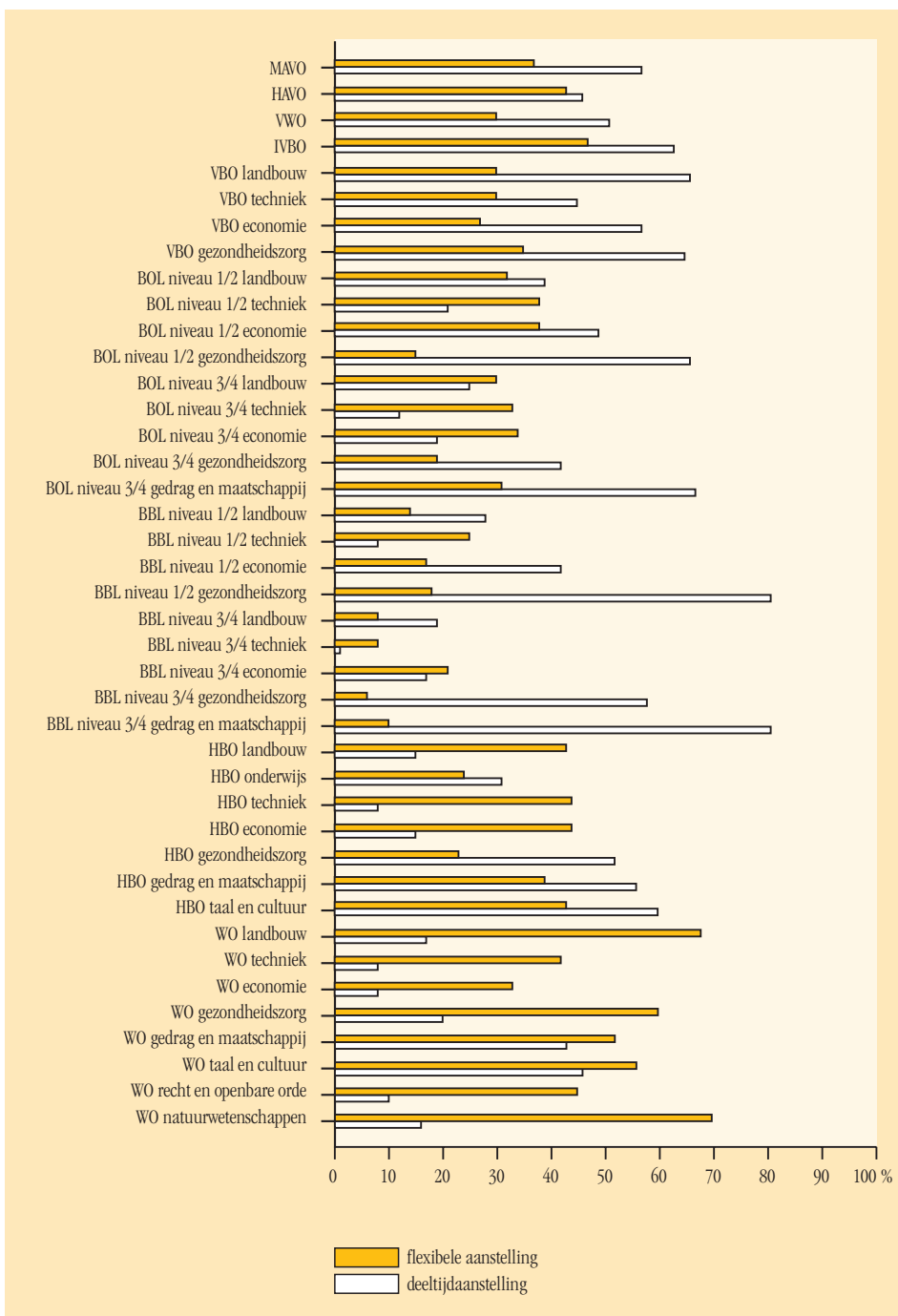
Werkzekerheid

Figuur 1.10 gaat in op de werkzekerheid van werkzame schoolverlaters (zie tabel A3.3 van de *Statistische Bijlage*). Weergegeven is het percentage werkzame schoolverlaters met een flexibele aanstelling. Onder een flexibele aanstelling wordt verstaan een aanstelling als uitzendkracht, oproepkracht e.d. of een tijdelijke aanstelling.

Van alle werkende schoolverlaters is de werkzekerheid het grootst voor schoolverlaters van BBL niveau 3/4 en het minst groot voor academici. Met name veel afgestu-

Figuur 1.10

Percentage werkzame schoolverlaters met een flexibele aanstelling en percentage werkzame schoolverlaters met een deeltijdaanstelling per opleidingssector

deerden WO landbouw, WO gezondheidszorg en WO natuurwetenschappen hebben een flexibele aanstelling. Bijna vier op de tien (38%) werkende schoolverlaters van het AVO hebben een flexibele aanstelling. Een derde (34%) van de VBO-schoolverlaters heeft een flexibele aanstelling. Daarbij is het percentage VBO-schoolverlaters met een flexibele arbeidsrelatie duidelijk het hoogst in het IVBO. Bij de BOL heeft 32% van de schoolverlaters van niveau 1/2 en 30% van de schoolverlaters van niveau 3/4 een flexibele aanstelling. Hierbij valt op dat schoolverlaters van de sector techniek en economie van zowel BOL niveau 1/2 als BOL niveau 3/4 relatief vaak een flexibele aanstelling hebben.

Bij BBL niveau 1/2 heeft 'slechts' 21% van de schoolverlaters een flexibele aanstelling. Dit is overigens twee keer hoger dan de 11% van de schoolverlaters van BBL niveau 3/4. De werkzekerheid voor schoolverlaters van de BBL is groot, omdat BBL'ers in het kader van de opleiding al betaald werk hebben verricht en na het verlaten van de opleiding vaak voor dezelfde werkgever zijn blijven werken. Dit betekent dat veel BBL'ers anderhalf jaar na het behalen van het diploma een vaste aanstelling hebben, waarbij de tijdelijke leer-arbeidsovereenkomst is omgezet in een vast dienstverband. Ook voor de BBL geldt overigens dat schoolverlaters van de sector techniek (op niveau 1/2) en economie (op niveau 3/4) het vaakst een flexibele aanstelling hebben. Bij het HBO heeft 37% van de afgestudeerden een flexibele aanstelling. Binnen het HBO hebben afgestudeerden van de sector onderwijs en gezondheidszorg het vaakst zeker werk.

In figuur 1.10 is ook het percentage werkzame schoolverlaters met een deeltijdaanstelling vermeld. Over het algemeen werken vrouwen vaker dan mannen in deeltijd. Daarom mag worden verwacht dat in de sectoren waar vrouwen zijn oververtegenwoordigd (gezondheidszorg, gedrag en maatschappij) het aandeel schoolverlaters met een deeltijdaanstelling hoger is dan in sectoren waarin mannen zijn oververtegenwoordigd (techniek). In totaal heeft 34% (vorig meetjaar: 32%) van de werkzame schoolverlaters een deeltijdaanstelling. Het aandeel schoolverlaters dat in deeltijd werkt is met name hoog bij het AVO, het VBO en de BOL niveau 1/2. Daarbij geldt voor het VBO en BOL niveau 1/2 dat schoolverlaters van de sector techniek duidelijk minder vaak in deeltijd werken dan schoolverlaters van andere sectoren. Bij het AVO zijn er wat dit betreft weinig verschillen tussen de opleidingen. Bij BOL niveau 1/2 zijn het vooral schoolverlaters van de sector gezondheidszorg die in deeltijd werkzaam zijn.

Circa een derde van de werkende schoolverlaters van de BOL niveau 3/4 (30%), BBL niveau 1/2 (34%) en BBL niveau 3/4 (33%) heeft een deeltijdaanstelling. Ook bij deze opleidingstypen zien we dat het aandeel van schoolverlaters met een deeltijdaanstelling het hoogst is in de sector gezondheidszorg (samen met de sector gedrag en maatschappij) en het laagst in de sector techniek.

In het HBO werkt 28% van de afgestudeerden in deeltijd. In de sectoren HBO gezondheidszorg, HBO gedrag en maatschappij en HBO taal en cultuur heeft meer dan de helft van de afgestudeerden een deeltijdaanstelling. Ook bij het HBO kan worden geconstateerd dat afgestudeerden van de sector techniek het minst vaak in deeltijd werken. Ten slotte heeft een op de vijf (22%) afgestudeerden van het WO een deeltijdaanstelling. Voor het WO geldt dat met name veel afgestudeerden van de sectoren gedrag en maatschappij en taal en cultuur, veelal in het onderwijs, in deeltijd werken.

Kwaliteit van het werk

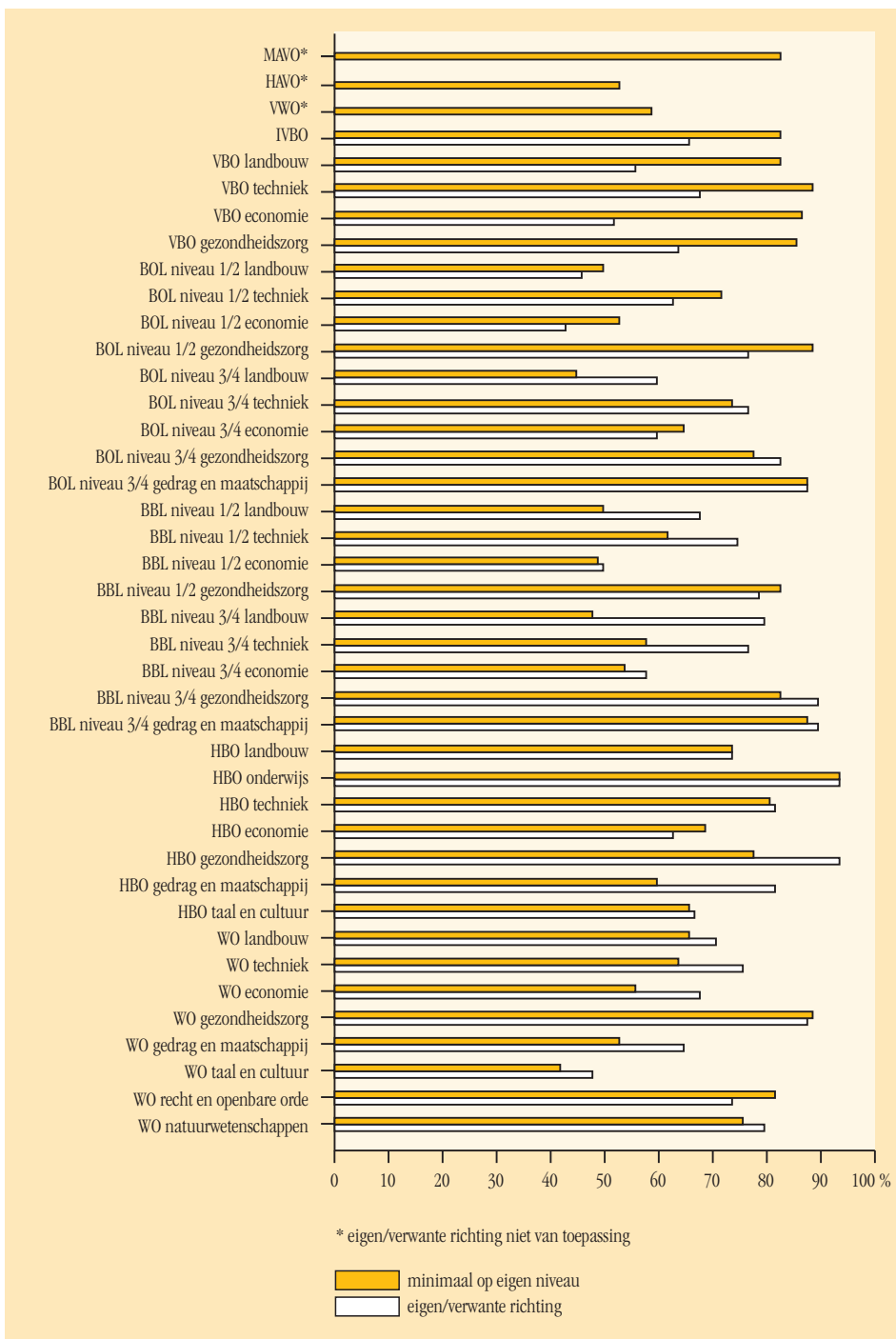
In de figuren 1.11 en 1.12 staat de kwaliteit van het werk van schoolverlaters centraal. Eerst wordt de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de huidige baan besproken. De aansluiting tussen de voltooide opleiding en de uitgeoefende functie geeft een indicatie van de benutting van de capaciteiten van de schoolverlaters. Schoolverlaters met een functie die niet of onvoldoende aansluit bij hun opleiding lopen het risico de in de opleiding opgebouwde capaciteiten niet voldoende te benutten. Het begrip aansluiting wordt hier bepaald aan de hand van twee aspecten: (1) de aansluiting van de huidige baan met het bereikte opleidingsniveau en (2) de aansluiting van de huidige baan met de gevolgde opleidingsrichting. Hiervoor zijn respondenten gevraagd aan te geven welk opleidingsniveau en welke opleidingsrichting voor de huidige functie door de werkgever werd vereist. Figuur 1.11 vermeldt zowel het percentage werkzame schoolverlaters met een baan op minimaal het eigen opleidingsniveau als het percentage schoolverlaters met een baan in de eigen of verwante opleidingsrichting (zie tabel A3.8 en tabel A3.9 van de *Statistische Bijlage*).

In de enquête is gevraagd naar het opleidingsniveau dat door de werkgever voor de vervulling van de functie werd vereist. Wat het minimaal vereiste opleidingsniveau betreft, kan een hoofdonderscheid worden gemaakt tussen functies waarvoor een opleiding op het eigen opleidingsniveau niet is vereist, en functies die qua niveau passen bij de gevolgde opleiding. Vanuit maatschappelijk belang is het legitiem te stellen dat een schoolverlater bij voorkeur een functie vervult die aansluit op het eigen opleidingsniveau. Dat is immers de grondslag van het bestaan van verschillende onderwijssoorten. Ook vanuit individueel belang mag worden verondersteld dat het voor een schoolverlater het beste is te functioneren in een functie waar de in de opleiding opgedane kennis en vaardigheden optimaal kunnen worden benut, dus in een functie die qua niveau aansluit bij de gevolgde opleiding. Immers, wanneer een opleiding op het eigen opleidingsniveau niet is vereist voor de vervulde functie, kan er sprake van potentiële onderbenutting van capaciteiten bij de uitoefening van de functie. Echter, als relativerende kanttekening dient te worden opgemerkt dat het hier om startfuncties gaat. Dit betekent dat schoolverlaters die starten in een functie onder hun opleidingsniveau na verloop van tijd alsnog een functie kunnen verwerven die wel aansluit bij het niveau van hun opleiding. Daarbij komt dat een functie op bijvoorbeeld HBO-niveau door een afgestudeerde van het WO na verloop van tijd op een hoger, dat wil zeggen universitair niveau, kan worden vervuld dan door een afgestudeerde van het HBO.

In totaal heeft 71% van de werkzame schoolverlaters een baan gevonden op minimaal het eigen opleidingsniveau. Dit percentage komt overeen met de voorgaande meting. Gemiddeld genomen vinden schoolverlaters van het VBO met 87% het vaakst een baan die aansluit bij het gevolgde opleidingsniveau. Bij BOL niveau 1/2 is dit percentage een stuk lager. Wat hier opvalt zijn de grote verschillen tussen de sectoren. Schoolverlaters van de sectoren BOL niveau 1/2 techniek en vooral BOL niveau 1/2 gezondheidszorg vinden beduidend vaker werk dat aansluit bij het gevolgde opleidingsniveau dan schoolverlaters van de sectoren BOL niveau 1/2 landbouw en BOL niveau 1/2 economie. Ook voor BOL niveau 3/4 geldt dat schoolverlaters van de sectoren landbouw en economie minder vaak werk vinden dat past bij hun opleidingsniveau dan schoolverlaters van de andere sectoren.

Figuur 1.11

Percentage werkzame schoolverlaters met een baan op minimaal eigen niveau en percentage schoolverlaters met een baan in eigen/verwante richting per opleidingssector

Bij de BBL heeft 64% van de schoolverlaters van niveau 1/2 en 68% van de schoolverlaters van niveau 3/4 een baan gevonden die qua niveau aansluit bij de gevolgde opleiding. Verder komt hier een vergelijkbaar beeld naar voren als bij de BOL. Bij de BBL niveau 1/2 vinden schoolverlaters van de sectoren techniek en gezondheidszorg het vaakst een baan op het eigen niveau; bij BBL niveau 3/4 geldt dit voor schoolverlaters van de sectoren gezondheidszorg en gedrag en maatschappij.

Van de hoger opgeleiden vinden afgestudeerden van het HBO vaker werk dat aansluit bij hun opleidingsniveau dan afgestudeerden van het WO. Bij het HBO heeft 76% van de afgestudeerden werk gevonden dat past bij het eigen opleidingsniveau; bij het WO is dit 64%. Binnen het HBO zijn het vooral afgestudeerden van de sector onderwijs die een baan hebben op minimaal het eigen opleidingsniveau. Opvallend bij het WO is dat meer dan driekwart van de afgestudeerden WO gezondheidszorg, WO recht en openbare orde en WO natuurwetenschappen een functie op WO-niveau uitoefenen. Het gaat hierbij om opleidingen, bijvoorbeeld voor arts of jurist, waarvoor geen pendantopleiding op HBO-niveau bestaat. Bij de sector WO taal en cultuur is het percentage afgestudeerden met een baan die aansluit bij het gevolgde opleidingsniveau duidelijk het laagst.

Naast het vereiste opleidingsniveau is in de enquête gevraagd naar de opleidingsrichting die door de werkgever voor de vervulling van de functie werd vereist. De vereiste opleidingsrichting geeft aan of de schoolverlater al dan niet binnen het 'eigen' beroependomein terechtkomt. Van het eigen beroependomein is sprake wanneer voor de desbetreffende functie (uitsluitend) de eigen opleidingsrichting of een daaraan verwante opleidingsrichting werd vereist. Buiten het eigen beroependomein is sprake van concurrentie door schoolverlaters van geheel andere opleidingsrichtingen. Dit is het geval wanneer voor de desbetreffende functie geen specifieke opleidingsrichting of een geheel andere dan de eigen opleidingsrichting werd vereist.

De interpretatie van de aansluiting opleiding-werk naar richting is minder duidelijk dan bij de aansluiting naar niveau. Wanneer wordt verondersteld dat de aansluiting uitsluitend verloopt via vakgerelateerde competenties, zou kunnen worden beargumenteerd dat een functie waarvoor uitsluitend de eigen opleidingsrichting wordt vereist beter is dan een functie waarvoor de eigen of een verwante opleidingsrichting wordt vereist, die op zijn beurt weer beter is dan een functie waarvoor een geheel andere of geen specifieke opleidingsrichting wordt vereist. Echter, in steeds meer functies neemt het belang toe van algemene competenties die niet persé op het vakgebied hoeven te liggen, zoals het kunnen oplossen van complexe problemen, het vermogen zich zelfstandig nieuwe kennis eigen te maken en het kunnen functioneren in een multidisciplinair team. Het valt op die manier te beargumenteren dat een functie waarvoor geen specifieke of een geheel andere opleidingsrichting werd vereist niet per definitie slechter is dan een functie op vergelijkbaar niveau waarvoor (uitsluitend) de eigen of een daaraan verwante opleidingsrichting werd vereist.

Circa driekwart (73%; meetjaar 2002: 74%) van de betaald werkende schoolverlaters heeft een baan die aansluit op de eigen of een daaraan verwante opleidingsrichting. Schoolverlaters van BOL niveau 1/2 vinden gemiddeld genomen het minst vaak een baan in de eigen of verwante richting. Voor veel onderwijssoorten geldt dat school-

verlaters van de sectoren techniek en gezondheidszorg zeer vaak werk vinden dat aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting. Dit geldt ook voor de sectoren BOL en BBL niveau 3/4 gedrag en maatschappij, HBO onderwijs en WO natuurwetenschappen. Voor de sectoren BOL niveau 1/2 landbouw, BOL niveau 1/2 economie en WO taal en cultuur geldt echter dat minder dan de helft van de betaald werkende schoolverlaters een baan hebben gevonden die qua richting aansluit bij de gevolgde opleiding.

Door de bank genomen stagneren de aanvangssalarissen van schoolverlaters. Ten opzichte van de vorige meting zijn de aanvangssalarissen van schoolverlaters van de BOL niveau 3/4, het HBO en het WO vrijwel gelijk gebleven, en zijn de aanvangssalarissen van schoolverlaters van het AVO en de BOL niveau 1/2 gedaald. Alleen voor afgestudeerden van het VBO en de BBL geldt dat de aanvangssalarissen zijn toegenomen.

In figuur 1.12 wordt nader ingegaan op de beloning van schoolverlaters. In deze figuur is het bruto uurloon van werkzame schoolverlaters vermeld. Het gemiddeld bruto uurloon vormt een graadmeter voor de arbeidsmarktpositie van de schoolverlaters van een bepaalde opleiding. De figuur laat zien dat de beloning van schoolverlaters stijgt met hun opleidingsniveau. Zo verdienen academici meer dan HBO'ers, die op hun beurt weer meer verdienen dan schoolverlaters van het MBO. Laatstgenoemden verdienen weer meer dan schoolverlaters van het VBO. Een andere indicatie voor het positieve verband tussen opleidingsniveau en beloning vormt de bevinding dat binnen het AVO schoolverlaters van het MAVO het minst verdienen en schoolverlaters van het VWO het meest, en dat binnen de BOL en BBL schoolverlaters van de hogere niveaus meer verdienen dan schoolverlaters van de lagere niveaus.

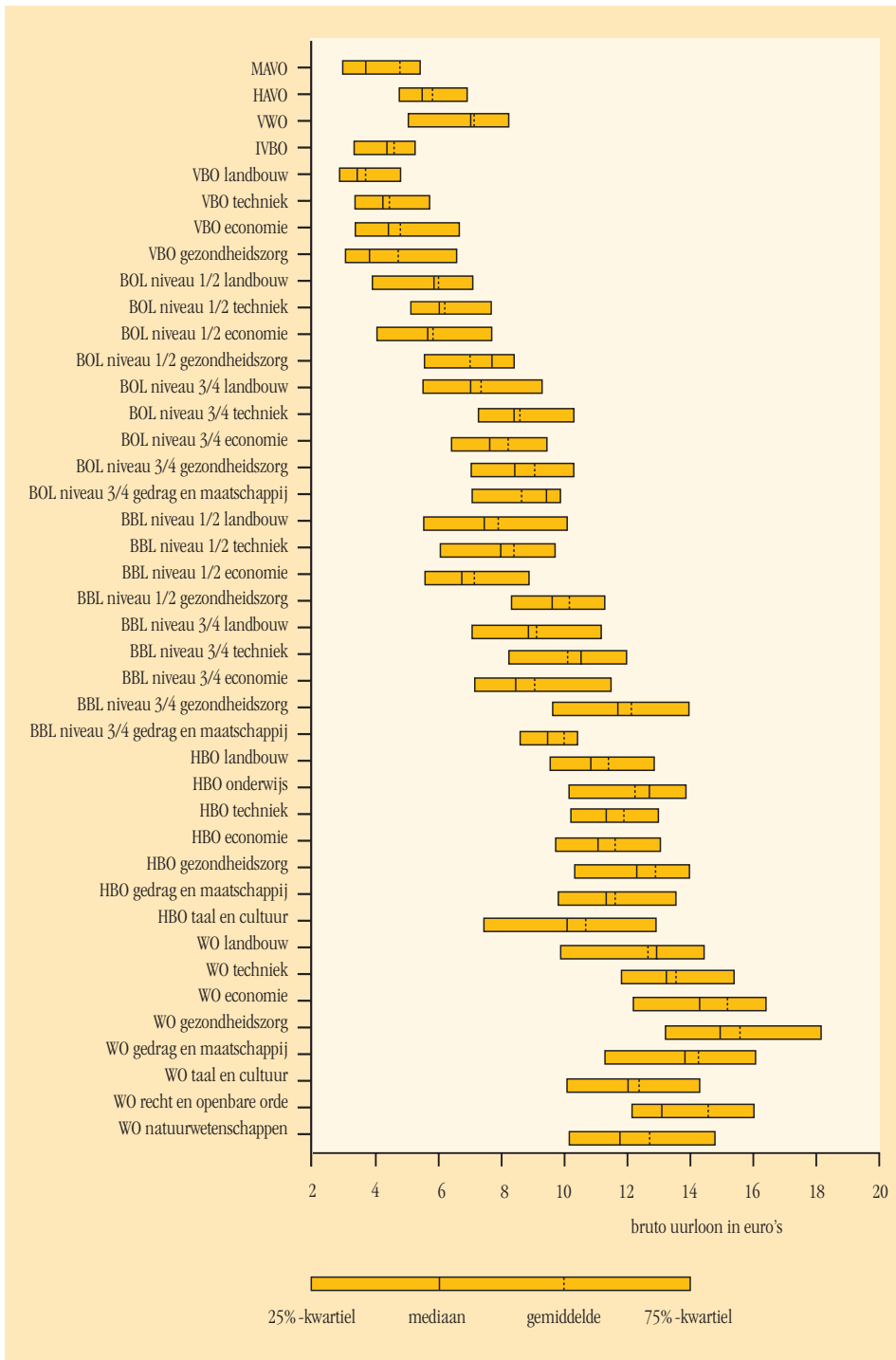
Voor schoolverlaters van het VBO bedraagt het startsalaris gemiddeld 4,75 euro per uur. Schoolverlaters VBO landbouw verdienen duidelijk minder dan schoolverlaters van andere VBO sectoren. Bij de BOL en de BBL (zowel op niveau 1/2 als niveau 3/4) zien we dat vooral schoolverlaters van de sector techniek en de sector gezondheidszorg een hoog bruto uurloon hebben. Ook schoolverlaters van de sector gedrag en maatschappij bij BOL niveau 3/4 en BBL niveau 3/4 hebben een relatief hoog uurloon.

Bij het HBO liggen de aanvangssalarissen gemiddeld het hoogst onder afgestudeerden van de opleidingssectoren HBO gezondheidszorg en HBO onderwijs. Voor het WO geldt dat afgestudeerden van de opleidingssector WO gezondheidszorg het hoogste aanvangssalaris hebben. Het aanvangssalaris van afgestudeerden van de sectoren WO landbouw, WO taal en cultuur en WO natuurwetenschappen is daarentegen relatief laag. Bij de relatief lage salarissen van beginnende natuurwetenschappers speelt een rol dat zij relatief vaak als Assistent In Opleiding werkzaam zijn.

Om aan te geven in hoeverre binnen een opleidingssector de beloning van werkzame schoolverlaters van elkaar verschilt is in figuur 1.12 ook de spreiding van het bruto uurloon vermeld. Weergegeven is het 25%-kwartiel, de mediaan en het 75%-kwartiel. De mediaan geeft het bruto uurloon waar 50% van de werkende schoolverlaters onder zit en 50% van de werkende schoolverlaters boven zit; het 25%-kwartiel geeft het

Figuur 1.12

Beloning op basis van bruto uurloon van werkzame schoolverlaters per opleidingssector (25%-kwartiel, mediaan, gemiddelde, 75%-kwartiel)

bruto uurloon waar 25% van de werkende schoolverlaters onder zit en 75% boven zit; het 75%-kwartiel geeft het bruto uurloon waar 75% onder zit en 25% boven zit. De spreiding van het bruto uurloon is het grootst bij de BBL en het WO. Bij BBL niveau 1/2 laat de sector landbouw de grootste spreiding van het bruto uurloon zien. Bij BBL niveau 3/4 geldt dit voor de sector gezondheidszorg. Binnen het WO is de spreiding van het bruto uurloon eveneens bij de sector gezondheidszorg het grootst. Verder is opvallend aan figuur 1.12 dat bij de sector HBO taal en cultuur de spreiding van het bruto uurloon relatief groot is.

Oordeel over de opleiding

Voor schoolverlaters die de arbeidsmarkt betreden, vormt de afgesloten opleiding de basis voor de beroepsloopbaan. Daarbij is van belang dat de opleiding goed is afgestemd op het latere werk. Figuur 1.13 toont het percentage werkzame schoolverlaters die aangeven dat de opgedane kennis en vaardigheden in de huidige baan worden benut. Uit deze figuur blijkt dat schoolverlaters van de BBL gemiddeld genomen vaker dan schoolverlaters van de BOL aangeven dat in de huidige baan de opgedane kennis en vaardigheden worden benut. Waarschijnlijk heeft dit te maken met het feit dat opleidingen van de BBL meer zijn afgestemd op het latere werk dan opleidingen van de BOL. De verplichte praktijkcomponent bestaat bij de BBL uit minstens 60% van de opleiding; bij de BOL uit minstens 20% en maximaal 60%. Overigens bestaan er tussen de sectoren van de BOL en de BBL verschillen. Voor de BOL geldt dat schoolverlaters van de sector gezondheidszorg het vaakst aangeven dat de opgedane kennis en vaardigheden in de huidige functie worden benut. Bij de BBL geldt dit naast de sector gezondheidszorg ook voor de sectoren techniek en gedrag en maatschappij.

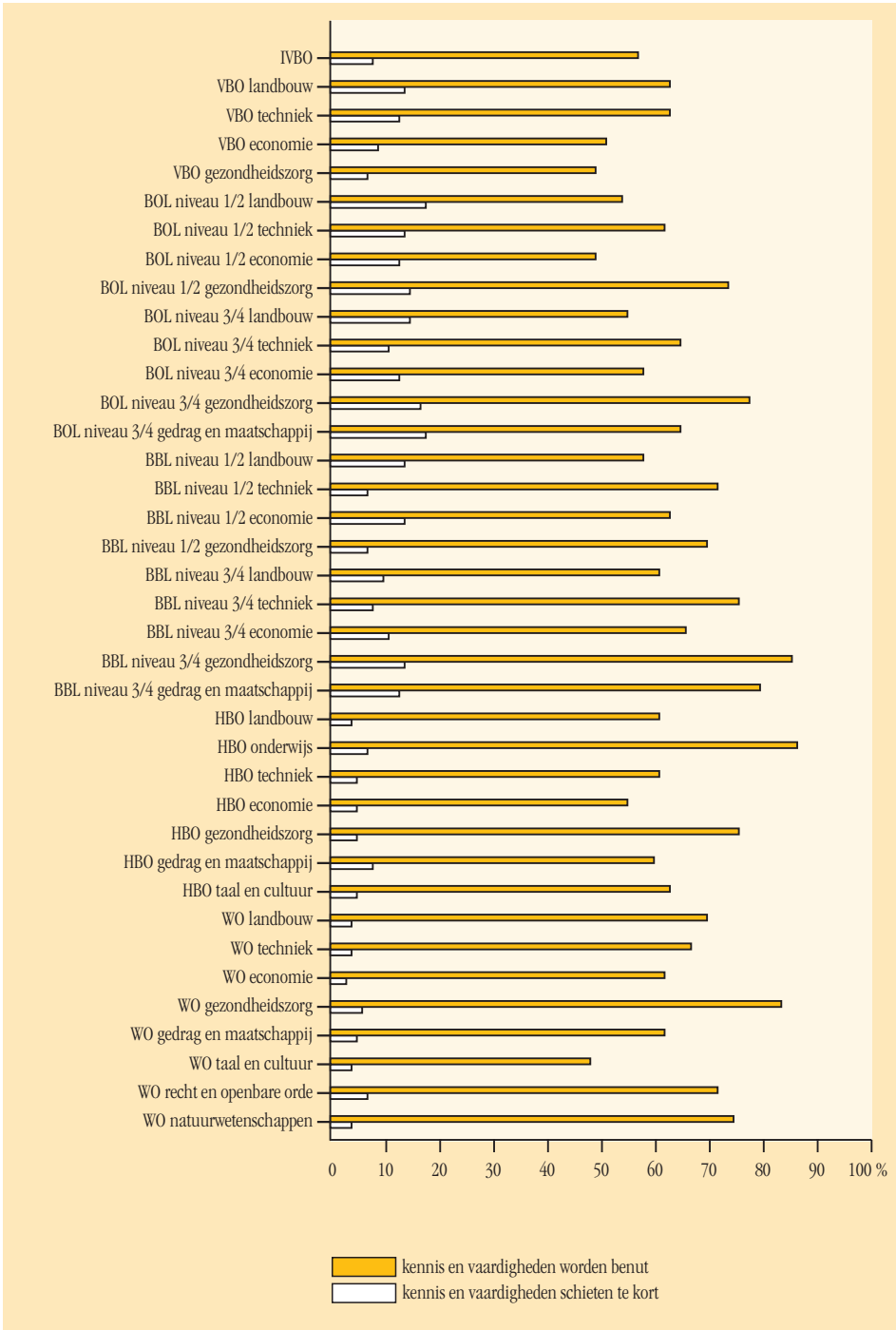
Ook bij het HBO en WO zien we dat afgestudeerden van de sector gezondheidszorg vaker dan afgestudeerden van andere sectoren in het hoger onderwijs (behoudens HBO onderwijs) aangeven dat de in de opleiding opgedane kennis en vaardigheden in het werk worden benut.

Tevens is in figuur 1.13 aangegeven in hoeverre schoolverlaters vinden dat de opgedane kennis en vaardigheden tekort schieten voor de huidige baan. De figuur geeft daarmee een indicatie van de mate waarin opleidingen schoolverlaters hebben toegerust voor de functie die zij circa anderhalf jaar na het behalen van het diploma uitoefenen. Relatief veel schoolverlaters (tenminste 15%) van de sector landbouw (bij BOL niveau 1/2 en BOL niveau 3/4), gezondheidszorg (bij BOL niveau 1/2 en BOL niveau 3/4) en BOL niveau 3/4 gedrag en maatschappij zeggen dat de opgedane kennis en vaardigheden voor de huidige baan tekort schieten.

In figuur 1.14 is het percentage werkzame schoolverlaters weergegeven dat de aansluiting tussen opleiding en werk voldoende tot goed vindt. In totaal zegt 81% van de werkzame schoolverlaters dat de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de huidige functie voldoende tot goed is. Schoolverlaters van de BBL geven dit het vaakst aan. Ook hier geldt dat dit waarschijnlijk te maken heeft met de nadruk die opleidingen van de BBL leggen op de beroepscomponent. Bij de BOL valt op dat schoolverlaters van de sector landbouw iets minder vaak dan die van andere sectoren aangeven dat de aansluiting tussen opleiding en werk voldoende tot goed is. Bij zowel de BOL niveau 3/4 en de BBL niveau 1/2 als het WO zijn het steeds de schoolverlaters van de

Figuur 1.13

Percentage werkzame schoolverlaters dat aangeeft dat in de huidige baan de opgedane kennis en vaardigheden worden benut en percentage werkzame schoolverlaters dat aangeeft dat in de huidige baan de opgedane kennis en vaardigheden tekort schieten per opleidingssector

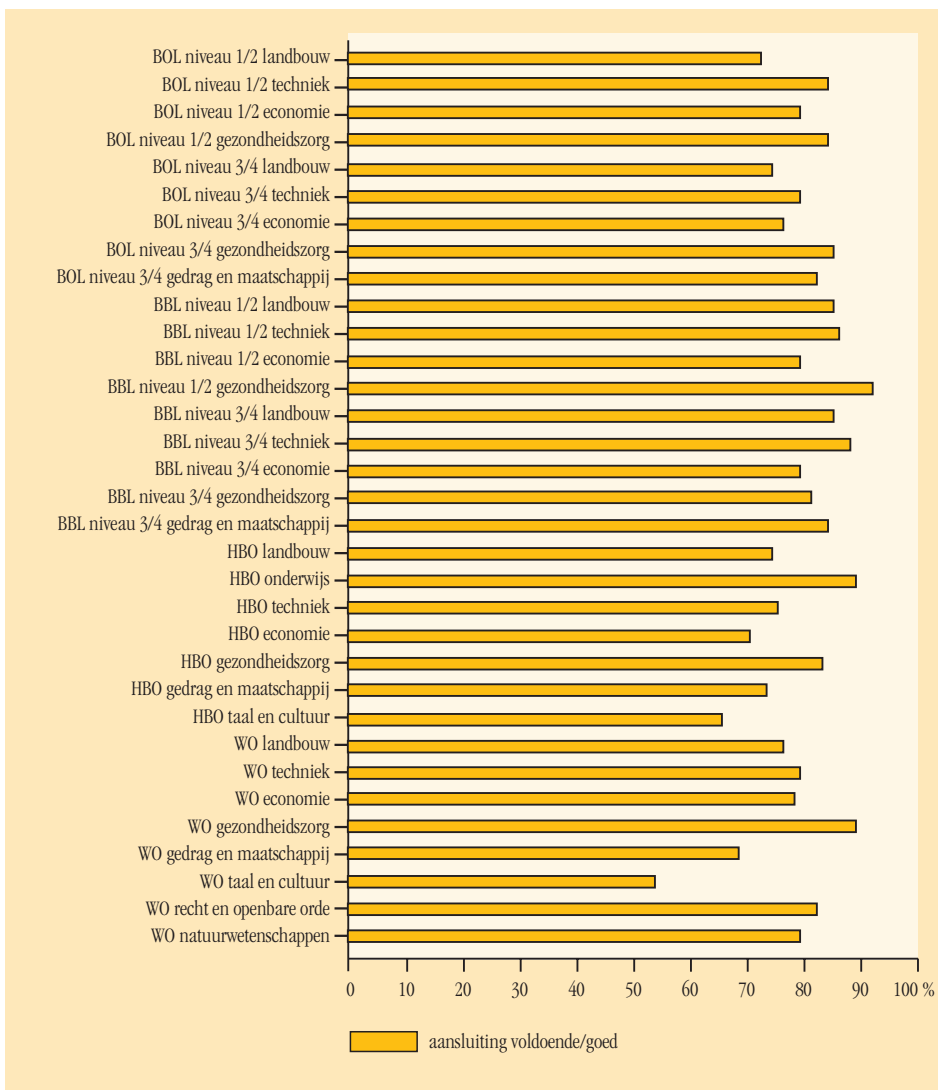

sector gezondheidszorg die het vaakst tevreden zijn over de aansluiting tussen opleiding en werk. Bij het HBO vinden afgestudeerden van de sector onderwijs het vaakst dat de aansluiting tussen opleiding en werk voldoende tot goed is.

Figuur 1.14

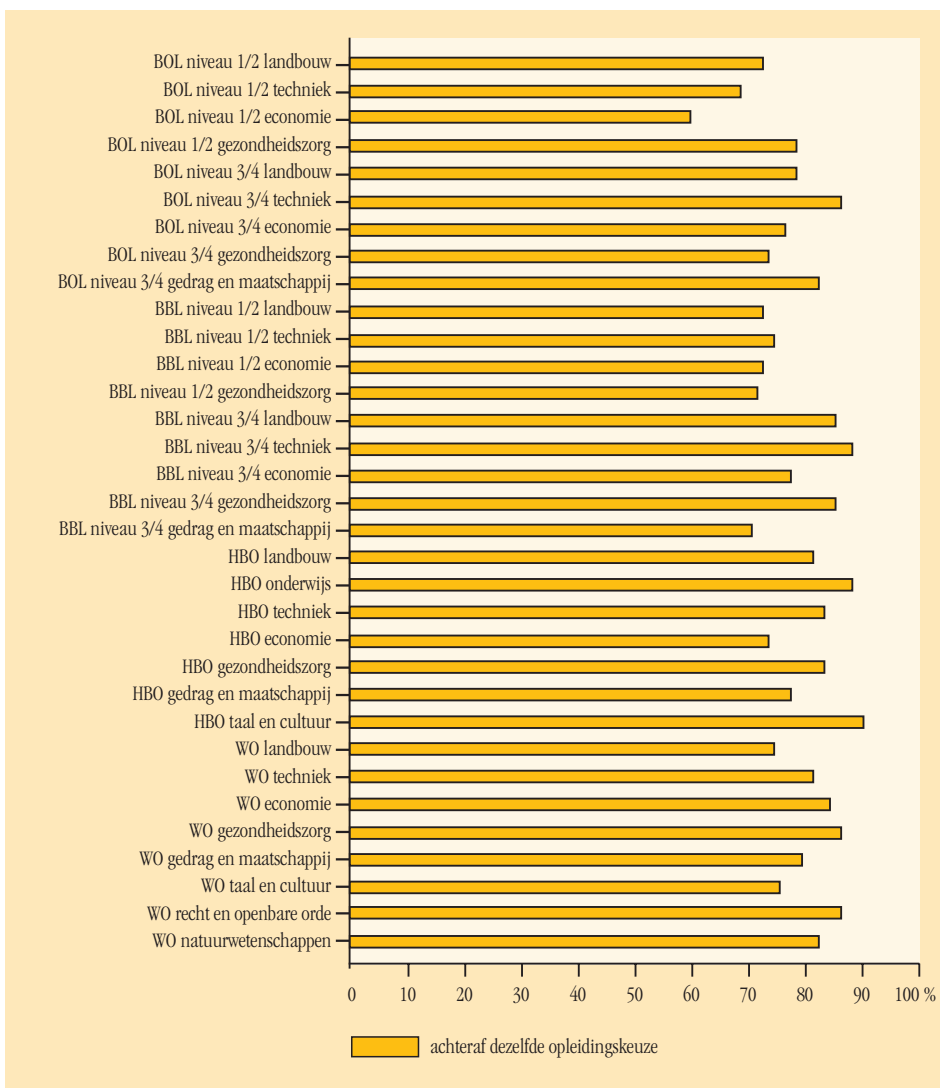
Percentage werkzame schoolverlaters dat de aansluiting tussen opleiding en werk als goed of voldoende beoordeelt per opleidingssector

In figuur 1.15 staat aangegeven of schoolverlaters met betaald werk, achteraf gezien, opnieuw voor dezelfde opleiding zouden kiezen. De meeste (81%) werkende schoolverlaters geven aan dat zij, achteraf gezien, opnieuw dezelfde opleiding zouden kiezen. Dit geeft aan dat voor de overgrote meerderheid van de betaald werkende schoolverlaters de afgesloten opleiding een goede keuze is geweest. Van alle wer-

Figuur 1.15

Percentage werkzame schoolverlaters dat achteraf gezien dezelfde opleiding zou volgen per opleidingssector

kende schoolverlaters geven werkende schoolverlaters van BOL niveau 1/2 het minst vaak - alhoewel nog steeds in ruime meerderheid - aan dat ze opnieuw dezelfde opleiding zouden kiezen. Binnen de groep schoolverlaters van de BOL niveau 1/2 zijn schoolverlaters van de sector economie duidelijk het minst vaak tevreden over de destijds genomen studiekeuze, en schoolverlaters van de sector gezondheidszorg duidelijk het meest vaak. Bij BOL niveau 3/4 geeft 80% van de werkzame schoolverlaters aan dat zij, achteraf gezien, opnieuw dezelfde opleiding zouden kiezen. Dit varieert van 75% bij schoolverlaters van BOL niveau 3/4 sector gezondheidszorg tot 88% bij BOL niveau 3/4 sector techniek.

Bij de BBL geeft driekwart van de schoolverlaters van niveau 1/2 en 85% van de schoolverlaters van niveau 3/4 aan dat ze opnieuw dezelfde opleiding zouden kiezen. Bij de BBL niveau 1/2 zijn de verschillen tussen de opleidingssectoren wat dit betreft zeer klein. Bij BBL niveau 3/4 zijn schoolverlaters van de sector economie en de sector gedrag en maatschappij iets minder vaak tevreden over de destijds genomen studiekeuze dan schoolverlaters van de andere sectoren.

Voor het HBO en het WO geldt dat respectievelijk 82% en 83% van de betaald werkende afgestudeerden, achteraf gezien, dezelfde opleiding zou kiezen. Bij het HBO zien we dat afgestudeerden van de sector economie minder vaak dan gemiddeld, en afgestudeerden van de sector onderwijs en de sector taal en cultuur vaker dan gemiddeld, opnieuw voor dezelfde opleiding zouden kiezen. Het hoge aandeel van tevreden studiekeuzers onder afgestudeerden van de opleidingssector HBO taal en cultuur is opmerkelijk in het licht van hun relatief ongunstige arbeidsmarktsituatie. In het WO zeggen afgestudeerden van de sector taal en cultuur en de sector landbouw iets minder vaak dan afgestudeerden van andere sectoren dat ze dezelfde opleiding opnieuw zouden kiezen.

Arbeidsmarktpositie van opleidingen

Tot slot van deze paragraaf wordt aangegeven voor welke opleidingssectoren de transitie van school naar werk voorspoedig verloopt en voor welke minder voorspoedig. Dit gebeurt aan de hand van de belangrijkste indicatoren over de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters. Door middel van factoranalyse zijn deze indicatoren herleid tot twee dimensies: 'werkgelegenheid en werkzekerheid' en 'kwaliteit van het werk'. De dimensie 'werkgelegenheid en werkzekerheid' kent hoge factorladingen op de indicatoren 'percentage werkzame beroepsbevolking', 'percentage schoolverlaters dat korter dan vier maanden werkloos is geweest' en 'percentage vaste aanstellingen'. De dimensie 'kwaliteit van het werk' kent hoge ladingen op de indicatoren 'percentage schoolverlaters met een baan op het eigen opleidingsniveau', 'percentage schoolverlaters met een baan in de eigen/verwante richting' en 'gemiddeld bruto uurloon'.⁵ Door samenvoeging van de verschillende indicatoren zijn schalen samengesteld voor de beide dimensies.⁶ Aan de hand hiervan is bepaald hoe verschillende opleidingssectoren ten opzichte van elkaar scores op de twee dimensies.⁷ Tabel 1.1 geeft een kwalitatieve typering van de scores van de onderscheiden opleidingssectoren op beide dimensies.⁸

⁵ Het bruto uurloon is daarbij gecorrigeerd voor verschillen in leeftijd tussen schoolverlaters.

⁶ Bij de dimensie 'kwaliteit van het werk' is voor het AVO de indicator 'percentage schoolverlaters met een baan in de eigen/verwante richting' niet meegenomen.

⁷ Uitgangspunt hiervoor vormen de scores op beide dimensies. Deze zijn bepaald als het gemiddelde van de tot normaalcores getransformeerde indicatoren en ze zijn getypeerd als relatief zeer slecht ($Z < -1,5$), relatief slecht ($-1,5 < Z < -0,5$), gemiddeld ($-0,5 < Z < 0,5$), relatief goed ($0,5 < Z < 1,5$) en relatief zeer goed ($Z > 1,5$).

⁸ Opgemerkt dient te worden dat het om een relatieve typering gaat. De waarde relatief slecht voor een opleidingssector betekent niet per se dat de arbeidsmarktpositie van deze sector absoluut gezien slecht is, maar dat deze in relatieve termen slecht scoort (dat wil zeggen ten opzichte van andere opleidingssectoren).

Tabel 1.1

Relatieve typering van 'werkgelegenheid en werkzekerheid' en 'kwaliteit van het werk' per opleidingssector

	Werkgelegenheid en werkzekerheid	Kwaliteit van het werk
AVO	relatief slecht	relatief slecht
MAVO	relatief slecht	gemiddeld
HAVO	relatief slecht	relatief slecht
VWO	relatief slecht	relatief slecht
VBO	gemiddeld	gemiddeld
IVBO	gemiddeld	relatief slecht
VBO landbouw	gemiddeld	relatief slecht
VBO techniek	relatief goed	gemiddeld
VBO economie	gemiddeld	relatief slecht
VBO gezondheidszorg	relatief slecht	gemiddeld
BOL niveau 1/2	relatief slecht	relatief slecht
BOL niveau 1/2 landbouw	gemiddeld	relatief zeer slecht
BOL niveau 1/2 techniek	x	x
BOL niveau 1/2 economie	relatief zeer slecht	relatief slecht
BOL niveau 1/2 gezondheidszorg	gemiddeld	gemiddeld
BOL niveau 3/4	gemiddeld	gemiddeld
BOL niveau 3/4 landbouw	gemiddeld	relatief slecht
BOL niveau 3/4 techniek	gemiddeld	gemiddeld
BOL niveau 3/4 economie	gemiddeld	relatief slecht
BOL niveau 3/4 gezondheidszorg	relatief goed	gemiddeld
BOL niveau 3/4 gedrag en maatschappij	relatief goed	relatief goed
BBL niveau 1/2	relatief goed	relatief slecht
BBL niveau 1/2 landbouw	relatief goed	relatief slecht
BBL niveau 1/2 techniek	relatief goed	relatief slecht
BBL niveau 1/2 economie	relatief goed	relatief slecht
BBL niveau 1/2 gezondheidszorg	relatief goed	relatief goed
BBL niveau 3/4	relatief goed	gemiddeld
BBL niveau 3/4 landbouw	relatief goed	relatief slecht
BBL niveau 3/4 techniek	relatief goed	gemiddeld
BBL niveau 3/4 economie	relatief goed	relatief slecht
BBL niveau 3/4 gezondheidszorg	relatief goed	relatief goed
BBL niveau 3/4 gedrag en maatschappij	relatief goed	relatief goed
HBO	gemiddeld	relatief goed
HBO landbouw	gemiddeld	gemiddeld
HBO onderwijs	relatief goed	relatief zeer goed
HBO techniek	relatief slecht	relatief goed
HBO economie	relatief slecht	gemiddeld
HBO gezondheidszorg	relatief goed	relatief goed
HBO gedrag en maatschappij	gemiddeld	gemiddeld
HBO taal en cultuur	relatief zeer slecht	gemiddeld
WO	relatief slecht	gemiddeld
WO landbouw	relatief zeer slecht	gemiddeld
WO techniek	relatief slecht	relatief goed
WO economie	gemiddeld	gemiddeld
WO gezondheidszorg	relatief slecht	relatief zeer goed
WO gedrag en maatschappij	relatief slecht	gemiddeld
WO taal en cultuur	relatief slecht	relatief slecht
WO recht en openbare orde	relatief slecht	relatief goed
WO natuurwetenschappen	relatief slecht	relatief goed

X = Typering kan niet worden berekend

Tabel 1.1 laat zien dat schoolverlaters van het AVO, de BOL niveau 1/2 en het WO door de bank genomen een relatief slechte werkgelegenheid en werkzekerheid hebben. De kans op werk en zekerheid van het werk is daarentegen relatief goed voor schoolverlaters van de BBL niveau 1/2 en de BBL niveau 3/4. De tabel toont verder dat schoolverlaters van het AVO, de BOL niveau 1/2 en de BBL niveau 1/2 een relatief slechte kwaliteit van het werk hebben, terwijl deze voor afgestudeerden van het HBO relatief goed is. Kortom, van alle schoolverlaters hebben alleen die van het AVO en de BOL niveau 1/2 zowel een relatief slechte kans op werk en werkzekerheid als een relatief slechte kwaliteit van het werk. Bij schoolverlaters van het AVO die zich op de arbeidsmarkt aanbieden, speelt wellicht een rol dat zij niet beschikken over een diploma waarmee een volwaardige plaats op de arbeidsmarkt kan worden verkregen.

Schoolverlaters van het VBO hebben over het geheel gerekend een gemiddelde kans op werk en werkzekerheid. Binnen het VBO varieert de werkgelegenheid en werkzekerheid van relatief slecht voor schoolverlaters van de sector gezondheidszorg tot relatief goed voor schoolverlaters van de sector techniek. Over het geheel gerekend, hebben schoolverlaters van het VBO ook een gemiddelde kwaliteit van het werk. De kwaliteit van het werk is relatief slecht voor schoolverlaters van het IVBO en de sectoren VBO landbouw en VBO economie, en gemiddeld voor schoolverlaters van de sectoren VBO techniek en VBO gezondheidszorg.

Voor schoolverlaters van de BOL niveau 1/2 is de werkgelegenheid en werkzekerheid alsmede de kwaliteit van het werk over het geheel gerekend relatief slecht. Bij de sector BOL 1/2 economie is de werkgelegenheid en werkzekerheid zelfs relatief zeer slecht, terwijl bij de sector BOL 1/2 landbouw de kwaliteit van het werk relatief zeer slecht is. Voor schoolverlaters van de BOL niveau 3/4 is de werkgelegenheid en werkzekerheid over het geheel gerekend gemiddeld. De kans op werk en zekerheid van het werk is echter relatief goed voor schoolverlaters van de sectoren BOL 3/4 gezondheidszorg en BOL 3/4 gedrag en maatschappij, terwijl dit voor schoolverlaters van de andere sectoren van de BOL niveau 3/4 gemiddeld is. Ook de kwaliteit van het werk is voor schoolverlaters van de BOL niveau 3/4 over het geheel gerekend gemiddeld. Deze varieert echter van relatief slecht bij de sectoren landbouw en economie tot relatief goed bij de sector gedrag en maatschappij.

Bij alle sectoren van de BBL niveau 1/2 kan worden geconstateerd dat de werkgelegenheid en werkzekerheid van de schoolverlaters relatief goed, en dat de kwaliteit van hun werk relatief slecht is. Een uitzondering vormen schoolverlaters van de sector gezondheidszorg die een relatief goede kwaliteit van het werk hebben. Ook bij alle sectoren van de BBL niveau 3/4 zien we dat de schoolverlaters een relatief goede werkgelegenheid en werkzekerheid hebben. De kwaliteit van het werk is voor schoolverlaters van de BBL niveau 3/4 over het geheel gerekend gemiddeld. De kwaliteit van het werk varieert echter van relatief slecht bij de sectoren landbouw en economie tot relatief goed voor de sectoren gezondheidszorg en gedrag en maatschappij.

Voor afgestudeerden van het HBO geldt dat de werkgelegenheid en werkzekerheid over het geheel gerekend gemiddeld zijn. Voor afgestudeerden van de sector taal en cultuur zijn de werkgelegenheid en werkzekerheid echter relatief zeer slecht, terwijl deze voor afgestudeerden van de sectoren onderwijs en gezondheidszorg relatief goed

zijn. Afgestudeerden van het HBO hebben over het geheel gerekend een relatief goede kwaliteit van het werk. Bij twee sectoren van het HBO zijn zowel de werkgelegenheid en werkzekerheid als de kwaliteit van het werk relatief (zeer) goed voor afgestudeerden, namelijk voor afgestudeerden van de sector onderwijs en de sector gezondheidszorg.

Afgestudeerden van het WO hebben over het geheel gerekend een relatief slechte kans op werk en werkzekerheid. Nog het beste, wat dit betreft, scoren afgestudeerden van de sector economie. Deze hebben een gemiddelde kans op werk en werkzekerheid. Over het geheel gerekend kan de kwaliteit van het werk van academici als gemiddeld worden getypeerd. De kwaliteit van het werk varieert van relatief slecht voor afgestudeerden van de sector WO taal en cultuur tot relatief zeer goed voor afgestudeerden van de sector WO gezondheidszorg.

Resumerend hebben schoolverlaters van het HAVO, het VWO, de BOL niveau 1/2 sector economie en het WO sector taal en cultuur zowel een relatief slechte werkgelegenheid en werkzekerheid als een relatief slechte kwaliteit van het werk. Daartegen hebben schoolverlaters van de volgende opleidingssectoren zowel een relatief goede werkgelegenheid en werkzekerheid als een relatief goede kwaliteit van het werk:

- gedrag en maatschappij (van de BOL niveau 3/4 en de BBL niveau 3/4);
- gezondheidszorg (van de BBL niveau 1/2, de BBL niveau 3/4 en het HBO);
- HBO onderwijs.

2 De effecten van de invoering van de kwalificatiestructuur op het externe rendement

2.1 Inleiding

Op 1 januari 1996 is de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB) van kracht geworden en in het schooljaar 1997/98 ingevoerd. Met de invoering van de WEB beoogt de wetgever “een breed en gevarieerd aanbod van onderwijsvoorzieningen tot stand te brengen dat beantwoordt aan de maatschappelijke en individuele vraag naar beroepsonderwijs en volwasseneneducatie. De voorzieningen moeten enerzijds kunnen bijdragen aan een adequaat opleidingsniveau en dienen anderzijds voldoende toegankelijk te zijn” (Ministerie van OCenW, 2000, p. 19). Het verbeteren van de toegankelijkheid komt het meest expliciet tot uiting in het beleidsstreven van de overheid om iedereen een startkwalificatie te geven, dat wil zeggen minimaal een opleiding te laten afronden op het niveau van basisberoepsbeoefenaar. Instrumenten hiervoor zijn onder meer de invoering van assistent-opleidingen en de Voorbereidende en Ondersteunende Activiteiten (VOA). De bevordering van het interne rendement komt naar voren in het streven van de overheid de doelmatigheid van de leerwegen te vergroten. Naast de specifieke maatregelen gericht op intake en begeleiding, zijn het vooral de afstemmingen in de opleidingsstructuur zelf die de doorstroom tussen opleidingen en tussen sectoren (bv. tussen educatie en beroepsonderwijs) moeten bevorderen en daarmee ongediplomeerde uitstroom moeten verminderen. De bevordering van de externe effecten komt tot uitdrukking in het streven dat de opleidingen in het BVE-veld een drievoudig kwalificerende doelstelling hebben: kwalificering voor vervolgonderwijs, kwalificering voor de arbeidsmarkt en kwalificering voor de maatschappij. Met de invoering van de kwalificatiestructuur (KS) en het daaraan gekoppelde format van inrichtingseisen alsmede de wijze waarop eindtermen voor opleidingen worden vastgesteld wordt beoogd de aansluiting van BVE-opleidingen op het vervolgonderwijs en op de arbeidsmarkt te verbeteren.

In 2001 heeft een algemene evaluatie van de WEB plaats gevonden. De door de Minister van OCenW ingestelde Stuurgroep Evaluatie WEB heeft in dat jaar een omvangrijke evaluatie afgerond naar de invoering en de werking van de WEB (Stuurgroep Evaluatie WEB, 2001). Een van de thema's richtte zich op de toegankelijkheid, intern rendement en doorstroom naar vervolgonderwijs en arbeidsmarkt (Van der Velden, 2001). Hierbij deed zich het probleem voor dat een evaluatie van de doorstroom naar vervolgonderwijs en de arbeidsmarkt pas mogelijk is nadat de eerste uitstroom van de nieuwe opleidingen plaats vindt. Voor de 3- en 4-jarige opleidingen had echter op dat moment nog onvoldoende uitstroom plaats gevonden. Voor de landbouwsector - waar de nieuwe kwalificatiestructuur al in het schooljaar 1992/1993 is ingevoerd - kon wel reeds een evaluatie worden gemaakt van de transitie bij de uitstroom uit de oude opleidingen en de nieuwe opleidingen. Bovendien kon voor het gehele BVE-veld een nulmeting plaatsvinden, dat wil zeggen dat geregistreerd is op welke wijze de transitie zich heeft ontwikkeld bij de uitstroom uit de opleidingen in de pre-WEB periode (zie Wolbers, 2001).

Inmiddels heeft voldoende uitstroom uit de nieuwe opleidingen plaatsgevonden om een evaluatie te maken van het effect van de invoering van de KS op het externe rendement van de opleidingen. We beperken ons daarbij tot twee van de drie kwalificatiedoelstellingen die opleidingen in het kader van de WEB hebben meegekregen. Deze hebben betrekking op de wijze waarop opleidingen voorbereiden op vervolgonderwijs (doorstroomkwalificatie) en beroepsmatig functioneren (arbeidsmarktkwalificatie). Over de algemeen vormende of maatschappelijke kwalificatie van opleidingen kan, bij gebrek aan beschikbare gegevens, niets worden gezegd. In de volgende paragraaf zal de gevolgde werkwijze nader worden toegelicht. Paragraaf 2.3 vervolgt dan met een evaluatie van de doorstroom vanuit het MBO naar het HBO. In de daarop volgende paragraaf wordt ingegaan op de kwalificering voor de arbeidsmarkt. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de kansen op werk enerzijds en de kwaliteit van het gevonden werk anderzijds. In paragraaf 2.5 komt het oordeel van de schoolverlaters over de verlaten opleiding aan bod. Gekeken wordt naar het oordeel van schoolverlaters op de vraag of de opleiding adequaat heeft voorbereid op de vervolgbestemming, alsmede het oordeel of men, achteraf gezien, tevreden is over de destijds gemaakte keuze van de opleiding in het secundair beroepsonderwijs. Deze laatste indicator geeft een algemeen oordeel van schoolverlaters over de gevolgde opleiding.

2.2 Werkwijze

Voor de analyse van de externe effecten van opleidingen in het BVE-veld wordt gebruik gemaakt van gegevens uit het schoolverlatersonderzoek RUBS. Geschikte data over de uitstroom van de korte opleidingen (niveau 1 en 2; voorheen KMBO) en de lange opleidingen (niveau 3 en 4; voorheen MBO) zijn aanwezig vanaf het uitstroomcohort 1990/91. Hiermee kan een goed beeld worden geschilderd van de externe effecten van de beroepsopleidende leerweg (BOL) van het secundair beroepsonderwijs.⁹ Metingen onder schoolverlaters van de beroepsbegeleidende leerweg (BBL) hebben in het verleden slechts incidenteel en op beperkte schaal plaatsgevonden in het kader van RUBS. Besloten is daarom om de evaluatie te beperken tot de opleidingen van de BOL.

In tabel 2.1 is een overzicht gegeven van de verschillende niveaus in de nieuwe KS, de modale duur van deze opleidingen en de momenten waarop nieuwe uitstroomcohorten voor het eerst worden waargenomen in het RUBS onderzoek. Van belang voor de evaluatie van de WEB is dat er twee cohorten zijn waargenomen van de niveau 4 opleidingen en drie cohorten van de niveau 3 opleidingen.

Een complicerende factor bij de evaluatie is in hoeverre ontwikkelingen in de externe effecten van opleidingen ook daadwerkelijk het gevolg zijn van de invoering van de KS en niet gerelateerd zijn aan andere (versturende) factoren. Er zijn drie groepen van factoren waarvan we de invloed via statistische controle in een multivariate analyse

⁹ De voormalige éénjarige oriëntatie en schakelopleidingen worden buiten beschouwing gelaten. De belangrijkste reden is dat deze niet voorbereiden op de doorstroom naar het HBO en ook niet op de intrede op de arbeidsmarkt waardoor het vaststellen van de externe effecten van deze opleidingen weinig zin heeft.

Tabel 2.1

Tijdstip van eerste (waarneming van) uitstroom sinds invoering KS in opleidingssector landbouw en de overige sectoren

Opleidingsniveau	Niveau	modale duur	eerste uitstroomcohort	eerste meting RUBS
Landbouw				
Assistentenopleiding	1	-	-	-
Basisberoepsopleiding	2	2 jaar	1993/94	1995
Vakopleiding	3	3 jaar	1994/95	1996
Middenkaderopleiding	4	4 jaar	1995/96	1997
Overige sectoren				
Assistentenopleiding	1	1 jaar	1997/98	1999
Basisberoepsopleiding	2	2 jaar	1998/99	2000
Vakopleiding	3	3 jaar	1999/00	2001
Middenkaderopleiding	4	4 jaar	2000/01	2002

- = niet van toepassing

dienen uit te schakelen: kenmerken van schoolverlaters, kenmerken van de opleiding zelf en maatschappelijke veranderingen (Van der Velden & Wolbers, 2000). Bij kenmerken van schoolverlaters gaat het om de samenstelling van de leerlingenpopulatie. Het gaat hierbij om persoonskenmerken als motivatie, intelligentie en dergelijke die de doorstroom naar vervolgonderwijs of de intrede op de arbeidsmarkt beïnvloeden. Omdat van deze kenmerken meestal geen rechtstreekse meting voorhanden is, worden deze vaak indirect geoperationaliseerd aan de hand van enkele sociaalstructurele kenmerken van leerlingen. In de huidige analyse houden we daartoe rekening met de individuele kenmerken etniciteit, geslacht, vooropleiding en leeftijd.

Bij kenmerken van opleidingen gaat het om specifieke eigenschappen van een opleiding die schoolverlaters een relatieve voorsprong (of achterstand) geven bij de vervolgbestemming. Een belangrijke component hierbij is dat opleidingen kunnen verschillen in de relatieve vraag op de arbeidsmarkt. Ook kunnen er met de opleidingssector verbonden verschillen zijn in de doorstroommogelijkheden naar het vervolgonderwijs, bijvoorbeeld omdat direct aansluitende vervolgoopleidingen meer of minder sterk aanwezig zijn. In de analyse nemen we daarom de gevolgde opleidingssector van schoolverlaters mee om te corrigeren voor verschillen in specifieke kenmerken van opleidingen.

Bij maatschappelijke veranderingen moet in de eerste plaats worden gedacht aan algemene ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. De verhoudingen tussen vraag en aanbod van opleidingen kunnen veranderen in de loop van de tijd zonder dat dit te maken heeft met de invoering van de KS. Daarnaast kunnen andere maatschappelijke ontwikkelingen - bijvoorbeeld een toename in de deelname aan het onderwijs - zijn opgetreden die niet rechtstreeks verband houden met de invoering van de KS. Om zo veel mogelijk rekening te houden met dergelijke maatschappelijke veranderingen nemen we in de analyse een variabele op die aangeeft in welk schooljaar de leerlingen de gevolgde opleiding gediplomeerd hebben verlaten. Omdat de KS op verschillende tijdstippen is ingevoerd voor de sector landbouw en voor de overige sectoren,

en bovendien voor de verschillende niveaus op verschillende tijdstippen een effect sorteren, creëren we met de cohort dummies als het ware een controlegroep. Bij de analyse van de effecten van KS in een bepaalde sector en voor een bepaald niveau, wordt door de opname van cohort dummies rekening gehouden met de ontwikkelingen die in de overige sectoren of bij andere opleidingsniveaus plaats vinden (en dus niet aan de KS zijn toe te schrijven).

Ten slotte, om het effect van de KS vast te stellen, hebben we twee dummies opgenomen (één voor de sector landbouw en één voor de overige sectoren), die de waarde 1 aannemen voor schoolverlaters, die een opleiding in KS hebben gevolgd en de waarde 0 voor degenen, die de opleiding in de oude situatie hebben verlaten.

2.3 Doorstroom naar het HBO

De evaluatie van de doorstroom naar het HBO kan in grote lijnen op basis van twee factoren plaatsvinden. De eerste factor betreft de relatieve doorstroom naar het HBO. Voor deze factor geldt dat deze niet eenduidig te interpreteren is. De hoogte van de doorstroom naar het HBO moet in relatie worden gezien tot de doorstroom naar de arbeidsmarkt, omdat de opleidingen in het secundair beroepsonderwijs zowel voor vervolgonderwijs als voor beroepsarbeid kwalificeren. Wanneer de doorstroom naar vervolgonderwijs erg hoog is, dan zegt dit wellicht iets over een gebrekkige voorbereiding op de beroepspraktijk of over een ongunstige arbeidsmarktsituatie. Wanneer de doorstroom daarentegen erg laag is, dan kan dit te maken hebben met een geringe behoefte aan verdere kwalificaties of met een gebrekkige aansluiting tussen het secundair beroepsonderwijs en het HBO.

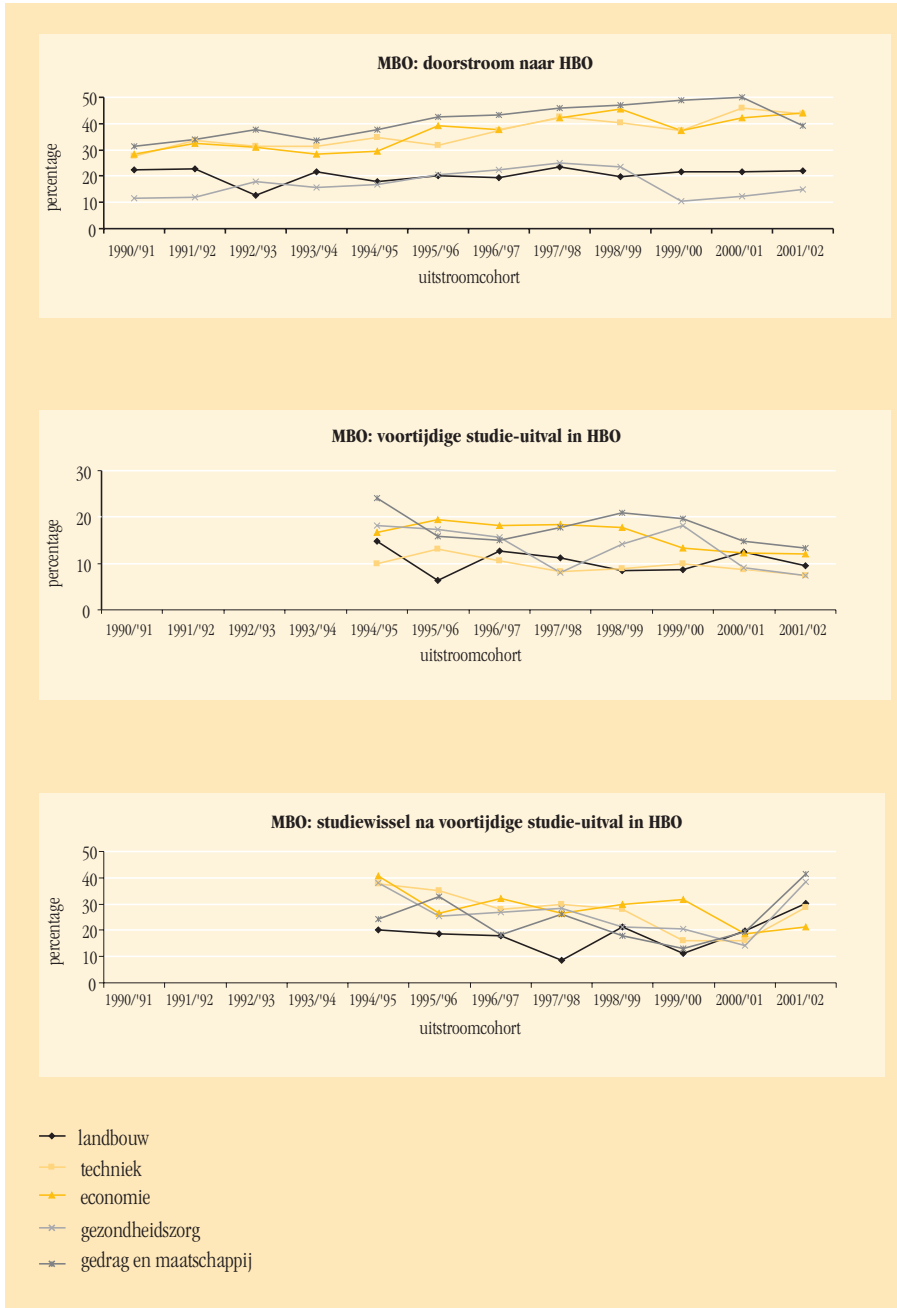
De tweede factor heeft betrekking op het succes in het vervolgonderwijs, ofwel het intern rendement in de HBO-opleiding.¹⁰ Succes in het vervolgonderwijs (of beter geformuleerd: het gebrek daaraan) wordt vastgesteld aan de hand van het percentage doorstromers dat de HBO-opleiding voortijdig heeft verlaten. Bovendien wordt bepaald welk percentage van de afvallers vervolgens voor een andere opleiding heeft gekozen (zogenoemde studiewisselaars). Overigens moet bij de interpretatie van deze cijfers voorzichtigheid worden betracht. De score op deze indicatoren wordt immers niet alleen bepaald door de mate waarin het bve-veld voorbereidt op een opleiding in het HBO, maar is ook afhankelijk van kenmerken van de HBO-opleiding zelf.

In figuur 2.1 is te zien hoe de doorstroom naar het HBO zich heeft ontwikkeld sinds het uitstroomcohort 1990/91.¹¹ Allereerst komt uit deze figuur naar voren dat er aanzienlijke verschillen zijn tussen opleidingssectoren. Gediplomeerde schoolverlaters van de sector gedrag en maatschappij stromen het meest vaak door naar het HBO (met uitzondering van het laatste jaar), gevolgd door schoolverlaters van de sectoren techniek en economie. Schoolverlaters van de sectoren landbouw en gezondheidszorg kiezen daarentegen het minst vaak voor een vervolgopleiding in het HBO.

¹⁰ Informatie over succes in de vervolgopleiding wordt pas verzameld sinds het uitstroomcohort 1994/95. Trendmatige ontwikkelingen hierin kunnen daardoor slechts voor een periode van acht jaar worden vastgesteld.

¹¹ De doorstroom naar het HBO wordt uitsluitend bestudeerd voor schoolverlaters van de lange opleidingen, aangezien de korte opleidingen formeel geen toegang geven tot het HBO.

Figuur 2.1
Ontwikkelingen in doorstroom naar vervolonderwijs voor schoolverlaters van lange opleidingen

Bron: RUBS 1992-2003

Figuur 2.1 toont verder dat er sprake is van een aanzienlijke stijging van het percentage MBO-schoolverlaters dat aansluitend kiest voor een vervolgopleiding in het HBO, althans bij de sectoren gedrag en maatschappij, techniek en economie. Dit percentage is gemiddeld over deze drie sectoren toegenomen van zo'n 30% in 1990/91 naar ruim 40% in 2001/02. Voor de sectoren landbouw en gezondheidszorg geldt een afwijkend beeld. Het percentage doorstromers bij de sector landbouw is zeer stabiel rond de 20%, terwijl de doorstroom bij de sector gezondheidszorg toeneemt tot het jaar 1998/99, om vervolgens weer te dalen tot het oorspronkelijke niveau van 10%.

De vraag is of de verschillende ontwikkelingen te maken hebben met de invoering van de KS. Hiertoe is met behulp van logistische regressie-analyse nagegaan of de invoering van de KS een statistisch significant effect heeft gehad op de kans op doorstroom naar het HBO. Zoals eerder is aangegeven kan dit alleen goed worden vastgesteld als rekening wordt gehouden met de invloed van kenmerken betreffende de samenstelling van de groep schoolverlaters, verschillen tussen opleidingssectoren en veranderingen over de tijd.

Door middel van een stapsgewijze modelopbouw, waarbij telkens een groep factoren aan de analyse is toegevoegd, wordt nagegaan of er een effect van de invoering van de KS valt waar te nemen en wat er van dit effect overblijft na opname van extra variabelen in het model. Het effect van de invoering van de KS voor de verschillende modellen is te vinden in tabel 2.2. Model 1 heeft betrekking op de analyse waarbij alleen rekening is gehouden met verschillen tussen opleidingssectoren. Model 2 geeft het effect van de KS weer na statistische controle voor verschillen tussen opleidingssectoren en verschillen in de samenstelling van de schoolverlaterspopulatie met betrekking tot de kenmerken etniciteit, geslacht, vooropleiding en leeftijd. Model 3 ten slotte laat het effect van de invoering van de KS zien nadat is gecorrigeerd voor de variabelen opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding, leeftijd en uitstroomcohort.

Tabel 2.2

Effect van invoering KS op doorstroom naar vervolgonderwijs voor schoolverlaters van lange opleidingen: logit effecten

Indicator	Effect invoering KS		
	model 1 ^a	model 2 ^b	model 3 ^c
Lange opleidingen Landbouw			
Doorstroom naar HBO	-0,147***	0,042	-0,681***
Voortijdige studie-uitval in HBO	-0,146	-0,160	-0,033
Studiewissel na voortijdige studie-uitval in HBO	-0,357	-0,339	-0,049
Lange opleidingen Overig			
Doorstroom naar HBO	0,134***	0,222***	-0,566***
Voortijdige studie-uitval in HBO	-0,402***	-0,407***	-0,536***
Studiewissel na voortijdige studie-uitval in HBO	-0,246	-0,283	-0,441

* = $p < 0,10$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$

^a = gecontroleerd voor opleidingssector

^b = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding en leeftijd

^c = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding, leeftijd en uitstroomcohort

Bron: RUBS 1992-2003

Tabel 2.2 laat zien dat de kans op doorstroom naar het HBO voor de sector landbouw na de invoering van de KS beduidend lager is. Het geschatte logiteffect van model 1 impliceert dat na invoering van de KS de kansverhouding op doorstroom tegenover geen doorstroom naar het HBO met 14% is gedaald vergeleken met de overeenkomstige kansverhouding vóór invoering van de KS ($e^{-0,147} = 0,86$). Dit effect is niet meer significant als rekening wordt gehouden met verschillen in kenmerken van schoolverlaters (zie model 2). Wanneer vervolgens wordt gecorrigeerd voor veranderingen over de tijd, dan is het effect van de KS opnieuw sterk aanwezig. De kansverhouding wordt na invoering van de KS gehalveerd. Nadere analyses wijzen uit dat deze daling in de doorstroom vanuit de sector landbouw naar het HBO met name veroorzaakt wordt door een sterke afname in de doorstroom van opleidingen op niveau 3.

Bij de overige sectoren lijkt de invoering van de KS in eerste instantie een positief effect te hebben (zie model 1). De kansverhouding neemt met zo'n 15% toe. Dit wordt zelfs nog versterkt, indien rekening wordt gehouden met de gewijzigde samenstelling naar leerlingkenmerken. Het effect wordt echter volledig verklaard door de trendmatige stijging in de doorstroom, zoals die ook in figuur 2.1 al te zien was. Wanneer hiervoor wordt gecorrigeerd, is het effect van de invoering van de KS - net als bij de sector landbouw - negatief. Na controle voor de uitstroomcohorten neemt de kansverhouding met zo'n 45% af. De verklaring is min of meer identiek aan die bij de sector landbouw. Met de invoering van de KS is de doorstroom naar het HBO voorbehouden aan schoolverlaters van niveau 4 opleidingen. Waar voorheen nog een aanzienlijk deel van schoolverlaters van de 3-jarige opleidingen doorstroomden naar het HBO, is deze doorstroom ná invoering van de KS zo goed als stopgezet.

De doorstroom vanuit het MBO naar het HBO gaat gepaard met voortijdige studie-uitval (zie figuur 2.1). Binnen ongeveer een jaar na aanvang van de HBO-opleiding heeft zo'n 15% van de doorstromers de opleiding al weer verlaten. Ruim een kwart van hen vervolgt de onderwijsloopbaan met een andere opleiding. Het is daarbij niet bekend of deze studiewissel betrekking heeft op een andere opleiding binnen het HBO dan wel daarbuiten. Een vergelijking tussen uitstroomcohorten leert dat de voortijdige studie-uitval is gedaald. Het percentage studiewisselaars is in de afgelopen jaren eveneens afgenomen, met uitzondering van het afgelopen jaar dat een sterke stijging laat zien van het percentage studiewisselaars.

Tussen de opleidingssectoren bestaan redelijk grote verschillen in voortijdige studie-uitval. De uitval is het hoogst bij de sector gedrag en maatschappij, gevolgd door de sector economie. Bij de sectoren landbouw en techniek zijn relatief weinig uitvallers te vinden. De verschillen tussen de opleidingssectoren zijn de afgelopen twee jaren overigens sterk gedaald. Wat het aandeel studiewisselaars betreft komt naar voren dat dit percentage bij de sector landbouw relatief laag is. Het lijkt er daarmee op dat de voortijdig schoolverlaters van de agrarische sector alsnog kiezen voor een bestemming buiten het onderwijs.

De invoering van de KS blijkt bij de sector landbouw geen enkel effect te hebben gehad, noch op de kans op voortijdige studie-uitval in het HBO noch op de kans op een studiewissel na uitval in het HBO (zie tabel 2.2). Bij de overige sectoren is dit anders. Daar blijkt de invoering van de KS de voortijdige uitval fors te hebben ver-

minderd. Vergeleken met de oude situatie vóór invoering van de KS is de kansverhouding om uit te vallen met zo'n 40% afgenomen. In zekere zin is dit het positieve effect van de verminderde doorstroom naar het HBO: er stromen wel minder leerlingen door, maar ze vallen ook minder vaak uit. Er wordt geen effect gevonden van de invoering van de KS op de kans om van studie te wisselen.

2.4 Doorstroom naar de arbeidsmarkt

Naast het bijbrengen van competenties die relevant zijn voor de doorstroom naar vervolgonderwijs, rust het secundair beroepsonderwijs leerlingen vooral uit met vaardigheden die vereist zijn voor adequaat beroepsmatig functioneren. Om te beoordelen hoe succesvol het onderwijs is in het bijbrengen van deze zogenoemde arbeidsmarkt-kwalificatie wordt veelal onderzocht wat de arbeidsmarktpositie is van individuen na het verlaten van de opleiding. Bij een dergelijke analyse worden verschillende indicatoren gebruikt om het allocatieproces van schoolverlaters op de arbeidsmarkt nauwkeurig te beschrijven. Het gaat daarbij met name om zaken als de kans op betaald werk, de kans op vast werk, de aansluiting tussen de opleiding en het werk en de beloning. Empirisch gezien zijn deze verschillende aspecten van de arbeidsmarktpositie te herleiden tot twee onderliggende dimensies (Van der Velden & Wieling, 1994): de kans op werk en de kwaliteit van het werk. Beide dimensies hangen nauwelijks met elkaar samen. Dit betekent dat een opleiding die een hoge kans op werk biedt, niet noodzakelijkerwijs een goede kwaliteit van werk impliceert. Daarom is het voor het beoordelen van de externe effecten van opleidingen van belang om (indicatoren van) beide dimensies in ogenschouw te nemen.

De kans op werk wordt in dit hoofdstuk bepaald door een drietal indicatoren. In de eerste plaats kijken we naar de kans dat schoolverlaters van een opleiding zich aanbieden op de arbeidsmarkt. Voor degene die zich aanbiedt op de arbeidsmarkt, wordt vervolgens de kans op betaald werk vastgesteld. In de derde plaats bestuderen we de kans op een vaste baan. Het gaat hierbij om werk waarbij sprake is van een vaste aanstelling dan wel een tijdelijke aanstelling langer dan één jaar. Voor het typeren van de kwaliteit van het werk worden twee indicatoren gebruikt. Allereerst gaat het om de aansluiting tussen de opleiding en het werk naar niveau. Daarnaast wordt gekeken naar het bruto uurloon.

In figuur 2.2 zijn de ontwikkelingen in de kans op werk voor de lange opleidingen weergegeven. Als we kijken naar het aandeel schoolverlaters dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt dan kan over de gehele linie genomen worden geconcludeerd dat dit percentage tot en met het cohort 1999/00 is gestegen en daarna enigszins is gedaald.¹² Er zijn echter grote verschillen tussen opleidingssectoren. De groei is het sterkst geweest voor de agrarisch opgeleiden: van 50% voor uitstroomcohort 1990/91 naar 76% voor cohort 1997/98. Ook voor de sectoren techniek en economie is er sprake geweest van een stijging in arbeidsmarktparticipatie. Voor de sector gedrag en maatschappij en de sector gezondheidszorg is het aandeel schoolverlaters dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt redelijk stabiel gebleven.

¹² De bevinding dat ook de doorstroom naar het HBO is toegenomen (zie figuur 2.1), impliceert dat de vervolgbestemmingen 'doorstroom naar ander vervolgonderwijs' en 'overig' zijn afgenomen in de onderzochte periode.

Figuur 2.2
Ontwikkelingen in kans op werk voor schoolverlaters van lange opleidingen

Bron: RUBS 1992-2003

De sterke groei van het percentage schoolverlaters dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt bij de sector landbouw houdt verband met de invoering van de KS. Uit tabel 2.3 blijkt dat - constant houdend voor verschillen tussen opleidingssectoren, kenmerken van schoolverlaters en algemene ontwikkelingen op de arbeidsmarkt - de kans op het aanbieden op de arbeidsmarkt voor agrarisch opgeleiden significant hoger is ná invoering van de KS dan daarvoor. De kansverhouding stijgt met 45%. Deze bevinding is in overeenstemming met de eerder getrokken conclusie dat de doorstroom naar het HBO voor schoolverlaters van de sector landbouw is gedaald na invoering van de KS. Het effect van de KS komt ook hier grotendeels op rekening van schoolverlaters van opleidingen op niveau 3. Voor de overige sectoren wordt eveneens een positief effect van de invoering van de KS op de doorstroom naar de arbeidsmarkt vastgesteld. De kansverhouding stijgt met 20%.

De kans op betaald werk is in het begin van de jaren negentig eerst gedaald en vervolgens sterk gestegen (zie figuur 2.2). Voor de cohorten 1997/98 tot en met 1999/00 was zelfs sprake van een vrijwel volledige werkgelegenheid onder schoolverlaters die zich aanbieden op de arbeidsmarkt. Met uitzondering van de uitstroomcohorten die in het begin van de jaren negentig op de arbeidsmarkt verschenen zijn de verschillen tussen de opleidingssectoren erg klein. Bij de sector landbouw blijkt de invoering van de KS een negatief effect te hebben gehad op de kans om betaald werk te verkrijgen, althans na correctie voor de algemene ontwikkelingen (zie tabel 2.3). De betreffende kansverhouding is met 40% gedaald. Daarbij moet wel aangetekend worden dat in absolute zin de kans op betaald werk bij de sector landbouw over de gehele periode redelijk gunstig was. Bij de overige sectoren lijkt de invoering van de KS een positief effect te hebben gehad op de kans om betaald werk te krijgen. Dit wordt deels veroorzaakt door de gunstige conjuncturele ontwikkelingen aan het eind van de jaren negentig. Hiervoor gecorrigeerd blijkt het effect nog slechts op 10% niveau significant te zijn.

Tabel 2.3

Effect van invoering KS op kans op werk voor schoolverlaters van lange opleidingen: logit effecten

Indicator	Effect invoering KS		
	model 1 ^a	model 2 ^b	model 3 ^c
Lange opleidingen Landbouw			
Aanbieden op arbeidsmarkt	0,474**	0,261***	0,376***
Betaald werk	0,094	0,096	-0,510***
Vast werk	-0,014	-0,015	-0,117
Lange opleidingen Overig			
Aanbieden op arbeidsmarkt	-0,049	-0,140***	0,182***
Betaald werk	0,297***	0,333***	0,325*
Vast werk	0,383***	0,393***	0,059

* = $p < 0,10$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$

^a = gecontroleerd voor opleidingssector

^b = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding en leeftijd

^c = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding, leeftijd en uitstroomcohort

Bron: RUIBS 1992-2003

De veranderingen in het aandeel schoolverlaters met een vaste baan volgen vertraagd de ontwikkelingen in betaald werk. Blijkbaar reageren werkgevers bij het geven van vaste banen op de stand van de conjunctuur. Het aandeel vaste banen was het laagst voor schoolverlaters van cohort 1994/95. Daarna heeft de zogenoemde flexibiliseringstendens op de arbeidsmarkt voor schoolverlaters zich gekeerd. Het percentage schoolverlaters met een vast dienstverband bereikt een hoogtepunt voor het cohort 2000/01. Voor het meest recente uitstroomcohort geldt dat het percentage vaste aanstellingen weer is gedaald. Als we kijken naar verschillen tussen opleidingssectoren, dan blijkt dat het percentage schoolverlaters met vast werk het laagst is in de sectoren economie en gedrag en maatschappij. Schoolverlaters met een zorgopleiding hebben daarentegen de grootste kans op een vaste aanstelling. De agrarisch en technisch geschoolden nemen een middenpositie in, waarbij met name het patroon van de laatstgenoemde groep schoolverlaters erg conjunctuurgevoelig blijkt.

In eerste instantie lijkt het erop dat de invoering van de KS in de overige sectoren heeft geleid tot een stijging in de kans op vast werk (zie tabel 2.3). Dit effect verdwijnt echter zodra rekening wordt gehouden met algemene ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Ook voor de sector landbouw wordt geen effect gevonden van de invoering van de KS op de kans op een vaste aanstelling.

De indicatoren voor de kans op werk bij schoolverlaters van de korte opleidingen vertonen een veel grilliger verloop (zie figuur 2.3). Wat betreft het aanbod op de arbeidsmarkt kan worden geconstateerd dat de percentages bij de sectoren landbouw en gezondheidszorg van jaar tot jaar fluctueren zonder dat er sprake is van een eenduidige trend. Bij de overige twee sectoren blijkt het percentage schoolverlaters dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt de conjunctuurbeweging te volgen: een daling van het aanbod in het begin van de jaren negentig, vervolgens een stijging en in de afgelopen jaren weer een daling. Blijkbaar neemt het aanbod van schoolverlaters als gevolg van het 'discouraged worker effect' af met de daling van het aantal beschikbare banen.

Er valt een behoorlijke variatie waar te nemen tussen de verschillende opleidingssectoren. Schoolverlaters van de korte opleidingen die een verzorgende opleiding hebben voltooid, bieden zich verreweg het minst vaak aan op de arbeidsmarkt. Het betreffende percentage schommelt tussen 45% voor cohort 1992/93 en 70% voor cohort 1997/98. Ook bij de sector economie is het aandeel schoolverlaters dat participeert op de arbeidsmarkt relatief laag. Agrarisch opgeleiden bieden zich het meest vaak aan op de arbeidsmarkt.

In eerste instantie lijkt voor zowel de sector landbouw als de overige sectoren, de invoering van de KS gepaard te gaan met een stijging van het percentage schoolverlaters dat zich aanbiedt op de arbeidsmarkt (model 1 in tabel 2.4). Zodra echter wordt gecorrigeerd voor algemene trendmatige ontwikkelingen, dan is het effect van de KS niet meer significant.

Ook met betrekking tot de kans op betaald werk en de kans op een vaste aanstelling zijn er over de jaren heen veel schommelingen in de percentages waar te nemen. Over het algemeen is de kans op betaald werk onder schoolverlaters van de korte opleidin-

Figuur 2.3
Ontwikkelingen in kans op werk voor schoolverlaters van korte opleidingen

Bron: RUBS 1992-2003

gen toegenomen. Bleef in het begin van de jaren negentig met name het werkgelegenheidsperspectief voor de sector gezondheidszorg achter, voor de recentere cohorten is het verschil met de overige sectoren erg gering. De kans op een vaste baan is over de gehele linie iets toegenomen. Er zijn echter aanmerkelijke verschuivingen tussen sectoren die onderling erg afwijken. Voor de sector economie is de kans op een vaste aanstelling eerst flink gedaald en daarna sterk toegenomen. Bij de overige sectoren verloopt het patroon veel grilliger, met soms flinke uitschieters naar boven of naar beneden.

De invoering van de KS blijkt noch bij de sector landbouw, noch bij de overige sectoren een effect te hebben gehad op de kans om betaald werk te krijgen of een vaste aanstelling te verwerven (zie model 3 in tabel 2.4), althans na correctie voor de algemene ontwikkelingen.

Tabel 2.4

Effect van invoering KS op kans op werk voor schoolverlaters van korte opleidingen: logit effecten

Indicator	Effect invoering KS		
	model 1 ^a	model 2 ^b	model 3 ^c
Korte opleidingen Landbouw			
Aanbieden op arbeidsmarkt	0,510**	0,508**	0,323
Betaald werk	0,043	0,085	-0,536
Vast werk	-0,138	-0,120	-0,207
Korte opleidingen Overig			
Aanbieden op arbeidsmarkt	0,169***	0,188***	0,063
Betaald werk	0,301**	0,417***	-0,141
Vast werk	0,459***	0,500***	0,128

* = $p < 0,10$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$

^a = gecontroleerd voor opleidingssector

^b = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding en leeftijd

^c = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding, leeftijd en uitstroomcohort

Bron: RUBS 1992-2003

De ontwikkelingen in de kwaliteit van het werk zijn eveneens veranderd in de loop van de tijd. In figuur 2.4 zijn deze veranderingen voor schoolverlaters van de lange opleidingen weergegeven. Met betrekking tot de kans op een baan op minimaal het eigen opleidingsniveau kan worden geconcludeerd dat deze in het begin van de jaren negentig eerst sterk is gedaald om vervolgens weer gestaag te stijgen. Voor de cohorten 1999/00 en 2000/01 is weer een daling te constateren, althans voor de sectoren landbouw, economie en techniek. Deze daling is met name bij de sector landbouw zeer fors, waardoor op dit moment nog niet de helft van de schoolverlaters van deze sector een baan heeft die aansluit bij het eigen opleidingsniveau.

Verschillen tussen opleidingssectoren laten zien dat de positie van de sector landbouw over de gehele tijdsperiode een stuk ongunstiger is dan die van de overige sectoren. Bovendien is de situatie voor de sector landbouw verslechterd na invoering van de KS (zie tabel 2.5). De geschatte verandering in de kansverhouding bedraagt zo'n 25%.

Overigens blijkt uit nadere analyses dat deze verslechtering vooral betrekking heeft op schoolverlaters die een opleiding op niveau 3 hebben verlaten. Bij de overige sectoren lijkt de invoering van de KS in eerste instantie ook een negatief effect te hebben gehad. Deze hangt echter samen met de algemene ontwikkelingen. Wanneer hiervoor gecorrigeerd wordt blijkt de invoering van de KS in de overige sectoren juist voor een positief effect te zorgen. De verandering in de kansverhouding bedraagt zo'n 17%.

De beloning van gediplomeerde schoolverlaters van lange opleidingen is sterk gestegen in de afgelopen jaren. Voor een deel is deze stijging het gevolg van een toename van de arbeidsduurverkorting. Bovendien moet rekening worden gehouden met de geldontwaarding die zich in de loop van de tijd heeft voorgedaan. Desondanks heeft een deel van de ontwikkeling in lonen betrekking op een reële stijging van het loon. Daarmee manifesteert de krapte op de arbeidsmarkt aan het eind van de jaren negentig zich in een stijging van aanvangssalarissen onder schoolverlaters. De geconstateerde loonontwikkeling geldt voor alle opleidingssectoren in ongeveer gelijke mate. Wel zijn er absolute verschillen in beloning. Zo is het bruto uurloon het hoogst onder technisch opgeleiden, gevolgd door schoolverlaters van de sector gedrag en maatschappij. De beloning in de sectoren economie en landbouw blijft hierbij achter.

Op het eerste gezicht lijkt het erop dat de invoering van de KS in de sector landbouw heeft geleid tot een stijging in de beloning (zie tabel 2.5). Zodra echter geprobeerd wordt om rekening te houden met de algemene ontwikkelingen op de arbeidsmarkt wordt het effect van de invoering van de KS negatief. Ook bij de overige sectoren lijkt de invoering van de KS in eerste instantie een positief effect te hebben. Dit verdwijnt echter wanneer geprobeerd wordt te corrigeren voor de algemene ontwikkelingen op de arbeidsmarkt.

Tabel 2.5
Effect van invoering KS op kwaliteit werk voor schoolverlaters van lange opleidingen: logit effecten

Indicator	Effect invoering KS		
	model 1 ^a	model 2 ^b	model 3 ^c
Lange opleidingen Landbouw			
Werk op niveau	-0,329***	-0,364***	-0,285***
Beloning werk (natuurlijke logaritme) ^d	0,224***	0,221***	-0,037***
Lange opleidingen Overig			
Werk op niveau	-0,248***	-0,247***	0,161**
Beloning werk (natuurlijke logaritme) ^d	0,274***	0,269***	0,005

* = $p < 0,10$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$

a = gecontroleerd voor opleidingssector

b = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding en leeftijd

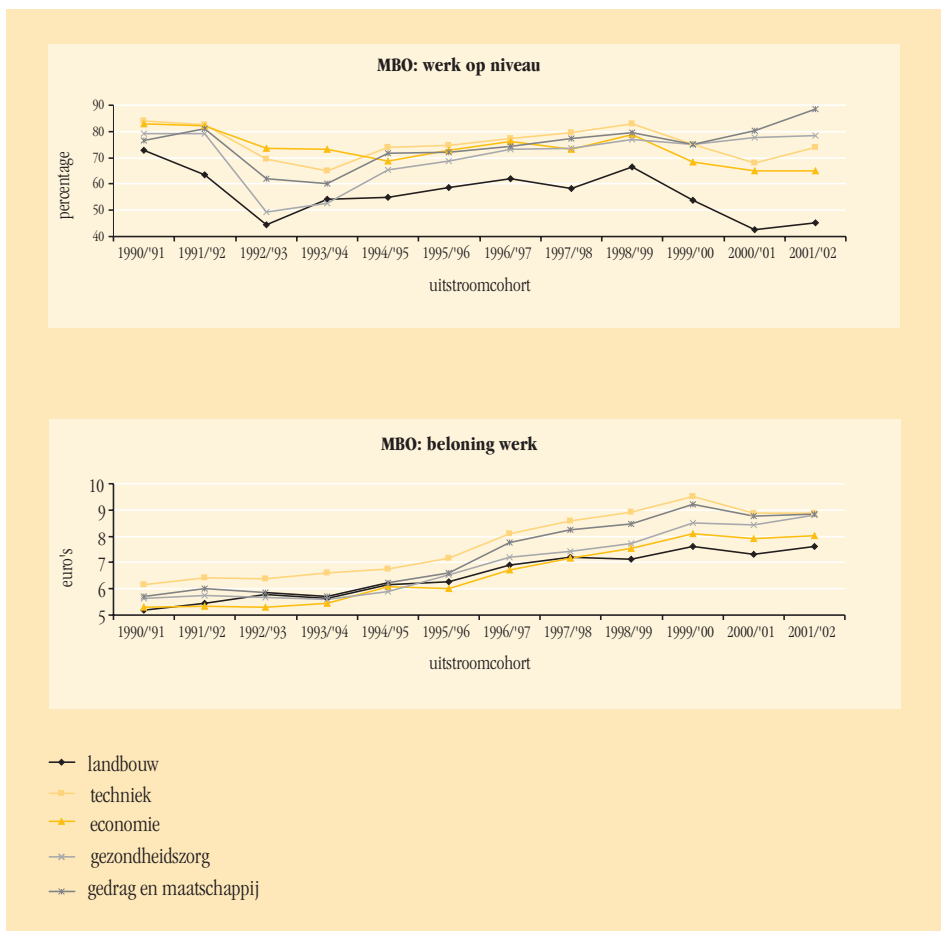
c = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding, leeftijd en uitstroomcohort

d = ongestandaardiseerde regressie-effecten in plaats van logit effecten

Bron: RuBS 1992-2003

Figuur 2.4

Ontwikkelingen in kwaliteit van werk voor schoolverlaters van lange opleidingen

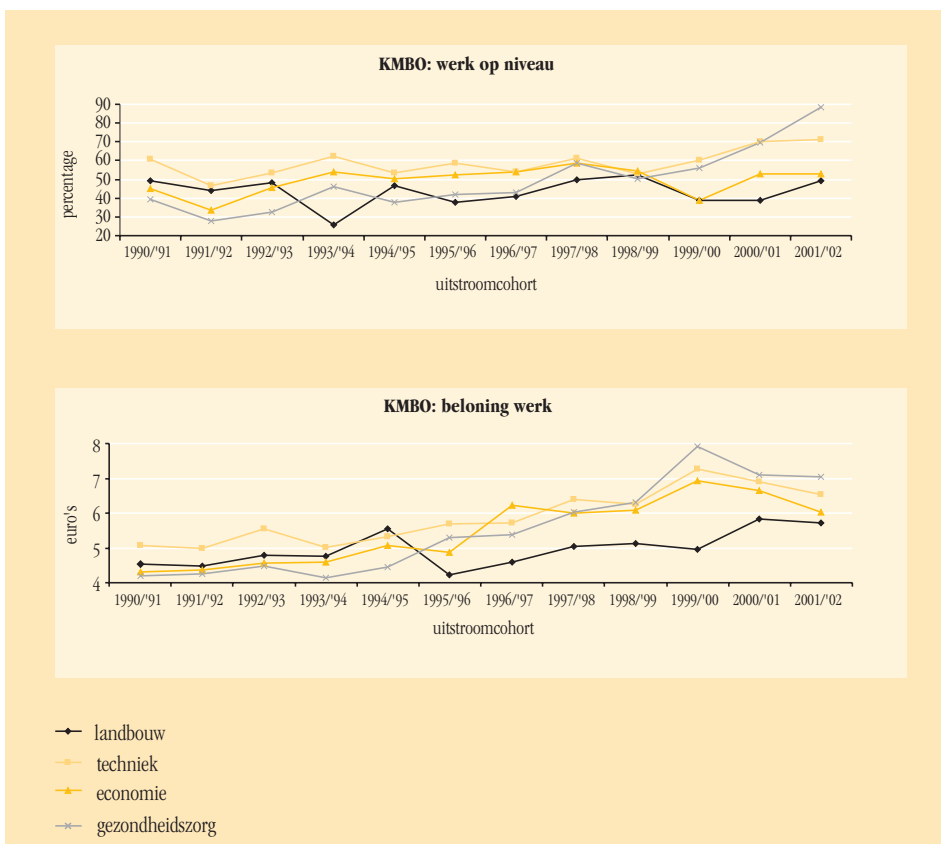
Bron: RUBS 1992-2003

In figuur 2.5 zijn de ontwikkelingen in de kwaliteit van het werk voor schoolverlaters van de korte opleidingen grafisch weergegeven. In vergelijking met de eerder gepresenteerde cijfers voor de lange opleidingen, laat de kans op werk op niveau voor de korte opleidingen een grilliger patroon zien, waarbij niet echt sprake is van een structurele tendens. Een uitzondering wordt gevormd door de opleidingen in de sector gezondheidszorg. De schoolverlaters van deze opleidingen slagen er steeds beter in om een baan te vinden die aansluit bij hun opleidingsniveau. In het begin van de jaren negentig had slechts 30 tot 40% van de schoolverlaters van deze sector een baan die aansloot bij hun opleidingsniveau. Voor de recente cohorten is dat opgelopen tot 70% (cohort 2000/01) resp. 90% (cohort 2001/02). In de overige sectoren is - behoudens incidentele stijgingen of dalingen - geen sprake van een structurele verbetering.

De invoering van de KS heeft in de sector landbouw geleid tot een negatief effect op de kans om een baan op niveau te verwerven. De geschatte daling in de kansverhouding bedraagt 25%. Voor de overige sectoren lijkt in eerste instantie sprake te zijn van een stijging in de kans op werk op niveau na invoering van de nieuwe kwalificatiestructuur. Na correctie voor de algemene ontwikkelingen op de arbeidsmarkt wordt dit effect echter negatief, zij het dat het significantieniveau slechts 10% bedraagt.

De beloning van schoolverlaters van de korte opleidingen is - evenals bij de lange opleidingen - sterk gestegen in de afgelopen jaren. Dit geldt met name voor de beloning van schoolverlaters van de sector gezondheidszorg. Waren de schoolverlaters van deze sector in het begin van de jaren negentig nog hekkensluiters als ging om beloning, bij de meest recente cohorten voeren zij de ranglijst aan. De inkomenspositie van schoolverlaters van de sector landbouw lijkt de afgelopen jaren vrijwel niet veranderd te zijn, hetgeen relatief gezien een verslechtering impliceert. Dit blijkt ook wanneer we kijken naar de effecten van de invoering van de KS in deze sector. Na controle voor de algemene salarisontwikkelingen, resteert een negatief effect van de invoering van de KS. Voor de overige sectoren blijkt de invoering van de KS geen effect te hebben, noch positief noch negatief.

Figuur 2.5
Ontwikkelingen in kwaliteit van werk voor schoolverlaters van korte opleidingen

Bron: RUIBS 1992-2003

Tabel 2.6

Effect van invoering KS op kwaliteit van werk voor schoolverlaters van korte opleidingen: logit effecten

Indicator	Effect invoering KS		
	model 1 ^a	model 2 ^b	model 3 ^c
Korte opleidingen Landbouw			
Werk op niveau	-0,328	-0,349	-0,853***
Beloning werk (natuurlijke logaritme) ^d	0,097	0,111**	-0,063
Korte opleidingen Overig			
Werk op niveau	0,217***	0,173***	-0,355*
Beloning werk (natuurlijke logaritme) ^d	0,303***	0,272***	0,029

* = $p < 0,10$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$ ^a = gecontroleerd voor opleidingssector^b = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding en leeftijd^c = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding, leeftijd en uitstroomcohort^d = ongestandaardiseerde regressie-effecten in plaats van logit effecten

Bron: RUBS 1992-2003

2.5 Algemeen oordeel over opleiding

Tot slot van dit hoofdstuk wordt ingegaan op het algemeen oordeel van schoolverlaters over de gevolgde opleiding. Het gaat hierbij om een subjectieve evaluatie van de verlaten opleiding waarbij zowel de vraag centraal staat in hoeverre de opleiding goed heeft voorbereid op de vervolgbestemming alsmede het oordeel of men, achteraf gezien, tevreden is over de destijds gemaakte keuze voor de opleiding in het secundair beroepsonderwijs. Met betrekking tot het oordeel over de aansluiting tussen de verlaten opleiding en de vervolgbestemming van schoolverlaters worden twee aspecten - dat wil zeggen de twee hier onderzochte kwalificatiedoelstellingen - belicht. Ten eerste is er de vraag hoe de in het HBO verder lerende MBO'ers de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en de vervolgopleiding hebben ervaren. Ten tweede kan een dergelijk oordeel worden vastgesteld ten aanzien van de arbeidsmarktintrede: hoe beoordelen werkzame schoolverlaters de aansluiting tussen de afgesloten opleiding en het huidige werk? Een meer algemeen oordeel ten aanzien van de tevredenheid over de verlaten opleiding stellen we vast door aan schoolverlaters de vraag voor te leggen of ze, achteraf gezien, de gevolgde opleiding opnieuw zouden kiezen.

Figuur 2.6 toont de ontwikkelingen in het algemeen oordeel over de gevolgde opleiding van schoolverlaters van de lange opleidingen. Uit het bovenste gedeelte van deze figuur blijkt dat het percentage schoolverlaters die de aansluiting tussen de verlaten opleiding en de vervolgopleiding in het HBO als goed beoordelen aan schommelingen onderhevig is geweest in de loop van de jaren, maar dat er geen sprake is van een trendmatige ontwikkeling. Voor alle sectoren geldt dat de cohorten 1992/1993 en 1993/94 relatief laag scoren, terwijl de aansluiting als relatief goed ervaren wordt door de cohorten 1995/96 en 2000/01. Voor sommige opleidingssectoren zijn echter wel degelijk trends waar te nemen. Zo zijn schoolverlaters van de sector economie tegenwoordig minder tevreden over de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de vervolgopleiding dan in het verleden. Schoolverlaters die een landbouwopleiding

hebben verlaten, beoordelen de aansluiting tussen deze opleiding en de vervolgopleiding in het HBO daarentegen steeds positiever in de loop van de tijd.

Uit tabel 2.7 blijkt dat deze ontwikkeling in de sector landbouw te maken heeft met de invoering van de KS in deze sector. Ook na controle voor algemene ontwikkelingen in de aansluiting blijken de afgestudeerden uit de nieuwe kwalificatiestructuur positiever te zijn over de aansluiting dan de schoolverlaters van de oude opleidingen. Dat geldt niet voor de invoering van de KS in de overige sectoren. Hoewel ook daar in eerste instantie een verbetering van het oordeel over de aansluiting wordt waargenomen, blijkt deze na controle voor trendmatige ontwikkelingen in de aansluiting negatief te worden. Met andere woorden, gegeven de trendmatige ontwikkeling in het oordeel over de aansluiting tussen MBO en HBO, heeft de invoering van de KS een negatief effect gehad.

Het oordeel over de ervaren aansluiting tussen de gevolgde opleiding en de huidige werkzaamheden is over de gehele linie wel toegenomen in de onderzochte periode. Bij de twee meest recente cohorten lijkt deze trend echter weer gekeerd en beoordeelt men de aansluiting tussen opleiding en werk als minder gunstig. Deze verbetering in het algemene oordeel over de arbeidsmarktkwalificatie van opleidingen is terug te vinden in alle opleidingssectoren met uitzondering van de sector landbouw. In deze opleidingssector is het percentage schoolverlaters dat de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en het huidige werk als goed beoordeelt constant gebleven wanneer een vergelijking wordt gemaakt tussen de verschillende uitstroomcohorten. Deze relatieve verslechtering van de sector landbouw houdt verband met de invoering van de KS, zoals de resultaten van tabel 2.7 laten zien. Bij de overige sectoren heeft de invoering van de KS juist een positief effect gehad op het oordeel over de aansluiting tussen opleiding en werk.

Tabel 2.7

Effect van invoering KS op algemeen oordeel over opleiding voor schoolverlaters van lange opleidingen: logit effecten

Indicator	Effect invoering KS		
	model 1 ^a	model 2 ^b	model 3 ^c
Lange opleidingen Landbouw			
Ervaren aansluiting verlaten opleiding-HBO goed	0,396***	0,402***	0,281**
Ervaren aansluiting verlaten opleiding-werk goed	0,110	0,091	-0,403***
Verlaten opleiding opnieuw kiezen	-0,272***	-0,254***	-0,456***
Lange opleidingen Overig			
Ervaren aansluiting verlaten opleiding-HBO goed	0,118**	0,141***	-0,276**
Ervaren aansluiting verlaten opleiding-werk goed	0,396***	0,386***	0,192***
Verlaten opleiding opnieuw kiezen	0,197***	0,213***	-0,058

* = $p < 0,10$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$

^a = gecontroleerd voor opleidingssector

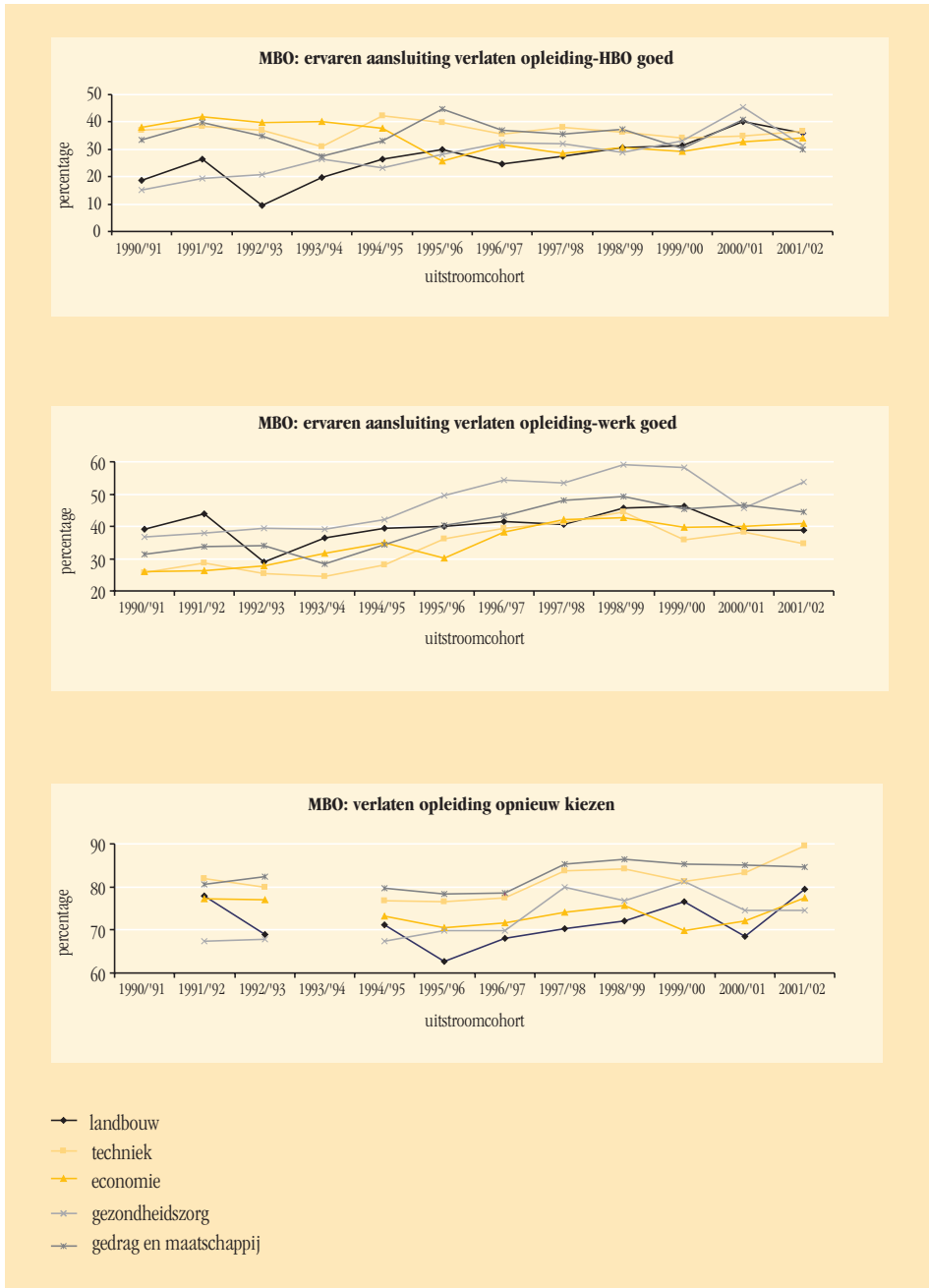
^b = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding en leeftijd

^c = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding, leeftijd en uitstroomcohort

Bron: RUBS 1992-2003

Figuur 2.6

Ontwikkelingen in algemeen oordeel over opleiding voor schoolverlaters van lange opleidingen

Bron: RUBS 1992-2003

Tot slot blijkt uit figuur 2.6 dat ongeveer driekwart van de schoolverlaters van de lange opleidingen, achteraf gezien, de gevolgde opleiding opnieuw zou kiezen.¹³ Hieruit kan worden geconcludeerd dat de meerderheid van de schoolverlaters in algemene zin tevreden is over de verlaten opleiding. Over de jaren heen vertoont de algemene tevredenheid over de gevolgde opleiding een stijgende lijn. Wat de verschillen tussen opleidingssectoren betreft komt naar voren dat schoolverlaters van de sectoren gedrag en maatschappij en techniek het meest tevreden zijn over de gevolgde opleiding. Agrarisch opgeleiden lijken over de hele linie bezien, het minst tevreden over de destijds gemaakte opleidingskeuze. Bovendien blijkt deze tevredenheid te zijn verslechterd sinds de invoering van de KS in deze sector. De geschatte regressiecoëfficiënt in tabel 2.7 laat zien dat de kansverhouding is verslechterd met ruim één derde. Voor de schoolverlaters uit de overige sectoren geldt dat niet. Daar lijkt de invoering van de KS in eerste instantie zelfs een positief effect te hebben, maar na correctie voor de trendmatige ontwikkelingen verdwijnt dit effect weer.

Evenals bij de lange opleidingen wordt bij de korte opleidingen de aansluiting tussen de verlaten opleiding en de huidige werkzaamheden in de loop van de tijd steeds vaker als goed ervaren (zie figuur 2.7). Met name de laatste jaren is het oordeel over de aansluiting tussen opleiding en werk sterk verbeterd. De sterkste verbetering heeft plaatsgevonden bij de schoolverlaters van de sector landbouw. Het is echter niet zo dat deze verbetering iets te maken heeft met de invoering van de KS in het landbouwonderwijs (zie tabel 2.8), want ook de andere opleidingssectoren hebben een redelijke toename gekend in het percentage schoolverlaters die de aansluiting tussen de gevolgde opleiding en het huidige werk als goed beoordelen. Voor die overige sectoren lijkt de invoering van de KS in eerste instantie een positief effect te hebben op het oordeel over de aansluiting tussen opleiding en werk, maar ook hier geldt dat dit toegeschreven moet worden aan trendmatige ontwikkelingen. Gecorrigeerd hiervoor blijkt de invoering van de KS geen effect meer te sorteren.

Wat de tevredenheid over de destijds gemaakte keuze voor een korte opleiding betreft kan worden vastgesteld dat deze over de hele linie is toegenomen, al zijn er bij sommige sectoren - met name de sector landbouw - wel flinke schommelingen geweest in het percentage schoolverlaters die de gevolgde opleiding, achteraf gezien, opnieuw zouden volgen. Noch voor de sector landbouw, noch voor de overige sectoren kunnen effecten worden gevonden van de invoering van de KS (tabel 2.8).

¹³ Deze informatie is voor het uitstroomcohort 1993/94 helaas niet voorhanden.

Figuur 2.7

Ontwikkelingen in algemeen oordeel over opleiding voor schoolverlaters van korte opleidingen

Bron: RUBS 1992-2003

Tabel 2.8

Effect van invoering KS op algemeen oordeel over opleiding voor schoolverlaters van korte opleidingen: logit effecten

Indicator	Effect invoering KS		
	model 1 ^a	model 2 ^b	model 3 ^c
Korte opleidingen Landbouw			
Ervaren aansluiting verlaten opleiding-werk goed	0,190	0,198	-0,036
Verlaten opleiding opnieuw kiezen	0,343	0,347	0,035
Korte opleidingen Overig			
Ervaren aansluiting verlaten opleiding-werk goed	0,418***	0,415***	0,028
Verlaten opleiding opnieuw kiezen	0,348***	0,361***	-0,056

* = $p < 0,10$; ** = $p < 0,05$; *** = $p < 0,01$

a = gecontroleerd voor opleidingssector

b = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding en leeftijd

c = gecontroleerd voor opleidingssector, etniciteit, geslacht, vooropleiding, leeftijd en uitstroomcohort

Bron: RUBS 1992-2003

2.6 Conclusies en discussie

In dit hoofdstuk is een evaluatie gemaakt van de invoering van de kwalificatiestructuur (KS) in het secundair beroepsonderwijs. Deze KS is reeds in het schooljaar 1992/1993 ingevoerd in de sector landbouw en in 1997/98 - als gevolg van de Wet Educatie en Beroepsonderwijs - in de overige sectoren van het BVE. De invoering van de KS is beoordeeld op twee van de drie kwalificatiedoelstellingen die opleidingen in het kader van de WEB hebben meegekregen. Deze hebben betrekking op de wijze waarop opleidingen voorbereiden op vervolgonderwijs enerzijds (doorstroomkwalificatie) en het beroepsmatig functioneren anderzijds (arbeidsmarktkwalificatie). Eerst is een evaluatie gemaakt van de doorstroom vanuit het MBO naar het HBO. Daarna is ingegaan op de kwalificering voor de arbeidsmarkt, waarbij een onderscheid is gemaakt tussen de kansen op werk enerzijds en de kwaliteit van het gevonden werk anderzijds. Ten slotte is gekeken naar het oordeel van schoolverlaters op de vraag of de opleiding adequaat heeft voorbereid op de vervolgbestemming, alsmede het oordeel of men, achteraf gezien, tevreden is over de destijds gemaakte keuze van de opleiding in het secundair beroepsonderwijs. De belangrijkste uitkomsten staan nog eens samengevat in tabel 2.9.

Tabel 2.9

Samenvatting effecten invoering KS op uitkomstmaten

	Effect KS Landbouw	Effect KS Overige sectoren
Lange opleidingen		
Doorstroom naar HBO	negatief	negatief
Voortijdige studie-uitval in HBO	geen	positief
Studiewissel na voortijdige studie-uitval in HBO	geen	geen
Aanbieden op arbeidsmarkt	positief	positief
Betaald werk	negatief	positief
Vast werk	geen	geen
Werk op niveau	negatief	positief
Beloning werk	negatief	geen
Ervaren aansluiting verlaten opleiding-HBO goed	positief	negatief
Ervaren aansluiting verlaten opleiding-werk goed	negatief	positief
Verlaten opleiding opnieuw kiezen	negatief	geen
Korte opleidingen		
Aanbieden op arbeidsmarkt	geen	geen
Betaald werk	geen	geen
Vast werk	geen	geen
Werk op niveau	negatief	negatief
Beloning werk	geen	geen
Ervaren aansluiting verlaten opleiding-werk goed	geen	geen
Verlaten opleiding opnieuw kiezen	geen	geen

Voor de korte opleidingen blijkt de invoering van de KS betrekkelijk weinig effect te hebben gehad. Dit geldt zowel voor de sector landbouw als voor de overige sectoren. Een uitzondering betreft de aansluiting naar niveau. Ná de invoering van de KS blijken schoolverlaters minder vaak een baan te hebben die aansluit bij het gevolgde opleidingsniveau dan vóór de invoering. Het lijkt voor de hand te liggen om dit effect te verklaren door de invoering van de assistent-opleidingen. Hierdoor is immers aan de onderkant van het bve-gebouw een nieuw opleidingsniveau gecreëerd dat dicht tegen het VBO/MAVO aan ligt. De uitstroom van deze opleidingen zal daarom eerder in banen terechtkomen waarvoor VBO/MAVO voldoende is.

De invoering van de KS heeft een duidelijk negatief effect gehad op de doorstroom van MBO naar HBO. Dit geldt zowel voor de sector landbouw als voor de overige sectoren. De verklaring hiervoor moet gezocht worden in de veranderingen in de doorstroom-vereisten. Om toegelaten te worden tot het HBO dient een schoolverlater een opleiding op niveau 4 te hebben afgerond. Voorheen echter werden ook schoolverlaters van 3-jarige MBO-opleidingen toegelaten tot het HBO. En het was zelfs niet ongebruikelijk dat leerlingen van formeel 4-jarige opleidingen na 3 jaar doorstroomden naar het HBO. Deze leerlingen sloegen dan het praktijkjaar over en behaalden alleen een certificaat voor het theoriegedeelte van de opleiding. Beide mogelijkheden zijn met de invoering van de KS formeel afgesloten, waardoor de verticale doorstroom binnen de beroepskolom ernstig onder druk wordt gezet. Dit zou er voor pleiten om meer mogelijkheden te creëren om vanuit 3-jarige MBO-opleidingen direct door te stromen naar het HBO. Dit zou niet alleen de totale doorstroom bevorderen, maar ook de tussentijdse uitval op het MBO kunnen beperken. Uit onderzoek is immers bekend dat de voortijdige schooluitval groter wordt naarmate men langer op school zit (Geerligts, 1999). Overigens blijkt dat - afgezien van de sector landbouw - de voortijdige uitval op het HBO wel gunstig is beïnvloed door de invoering van de KS.

Kijken we naar de arbeidsmarkteffecten, dan blijkt er een duidelijk verschil op te treden tussen de sector landbouw en de overige sectoren. Waar voor de schoolverlaters van de sector landbouw overwegend negatieve effecten worden gevonden van de invoering van de KS, moeten deze bij de overige sectoren in het algemeen als positief worden beoordeeld. De schoolverlaters van de sector landbouw hebben ná invoering van de KS een lagere kans op betaald werk, een lagere kans op werk dat aansluit bij hun eigen opleidingsniveau, een lagere beloning, ze ervaren de aansluiting tussen opleiding en werk als slechter en ze hebben vaker spijt van de gekozen opleiding. Bij de schoolverlaters van de lange opleidingen in de overige sectoren zijn de effecten juist positief: de schoolverlaters van de nieuwe opleidingen hebben vaker betaald werk, vaker werk dat aansluit bij het eigen opleidingsniveau en ervaren de aansluiting tussen opleiding en werk vaker als goed. Voor de overige indicatoren geldt dat de invoering van de KS geen effect heeft gehad.

3 De overgang van school naar werk vanuit een Europees perspectief

3.1 Inleiding

De overgang van school naar werk is de afgelopen tien jaar veelvuldig onderwerp van discussie geweest in kringen van zowel beleidsmakers als wetenschappers (Hannan & Werquin, 2001; Ryan, 2001; Müller & Gangl, 2003). Deze ruime aandacht is vooral veroorzaakt door de aanhoudend hoge werkloosheid onder jongeren sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw. Een aanzienlijk deel van hen is geruime tijd werkloos na het verlaten van de opleiding en zelfs schoolverlaters die wel onmiddellijk werk vinden, verkeren vaak in een kwetsbare positie. Hierdoor verloopt de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt verre van soepel en kan de overgang van school naar werk worden gekenmerkt als een onrustige en onzekere periode (OECD, 1998: 111). Bovendien hebben een toenemende globalisering en concurrentie, in combinatie met snelle technologische veranderingen, ervoor gezorgd dat onderwijs in moderne samenlevingen steeds belangrijker is geworden voor het toewijzen van maatschappelijke posities en als factor voor economische groei.

In het concept van de transitionele arbeidsmarkt (Schmid, 1998; zie ook Muffels, 2001) wordt de overgang van opleiding naar werk als een van de belangrijke transitie op de arbeidsmarkt beschouwd. Het gaat er daarbij om dat in tijden waarin volledige werkgelegenheid niet kan worden gerealiseerd, onderwijs als een flexibele buffer optreedt tegen tijdelijke inactiviteit om daarmee het functioneren van de arbeidsmarkt te verbeteren. Dit vereist extra scholingsinspanningen. Deze dienen zowel gericht te zijn op ervaren werknemers met als doel hen 'employable' te houden als ook op nieuwkomers zodat zij met voldoende kwalificaties de overgang van het initieel onderwijs naar de arbeidsmarkt kunnen maken. Voor de politiek betekent dit dat ze zich moet beraden op bestaande institutionele arrangementen. Toekomstig arbeidsmarktbeleid gericht op het verbeteren van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt kan immers alleen succesvol zijn wanneer inzicht bestaat in de oorzaken van de huidige problemen waarmee schoolverlaters te maken hebben bij de overgang van school naar werk in verschillende nationale onderwijs- en arbeidsmarktstructuren. Dit vereist het bestuderen van de factoren die de overgang van school naar werk voor schoolverlaters bevorderen dan wel belemmeren (Kerckhoff, 1995).

In dit hoofdstuk wordt onderzocht in hoeverre structurele en institutionele factoren de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt in verschillende landen beïnvloeden. Om meer inzicht te krijgen in de vraag hoe de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt uiteenloopt tussen verschillende landen worden in dit hoofdstuk enkele algemene indicatoren gepresenteerd over de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters in 14 Europese landen. Daartoe wordt gebruik gemaakt van gegevens uit de 'EU LFS 2000 ad hoc module on school-to-work transitions', beschikbaar gesteld door Eurostat. Deze dataset bevat gegevens uit de oorspronkelijke 'Labour Force Surveys' (LFS) (voor Nederland de Enquête Beroepsbevolking (EBB)) van de EU-lidstaten,

¹⁴ Duitsland is de enige EU-lidstaat waarvoor geen gegevens zijn verzameld in het kader van deze ad hoc module.

gecombineerd met specifieke informatie over de transitie van school naar werk.¹⁴ Vervolgens wordt de vraag gesteld hoe de gevonden landenverschillen te interpreteren zijn. Daartoe wordt onderzocht in hoeverre verschillende structurele en institutionele factoren samenhangen met de arbeidsmarktpositie van schoolverlaters in Europa.

3.2 De veronderstelde rol van structurele en institutionele factoren

De integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt is sterk afhankelijk van de mate waarin de arbeidsmarkt hen absorbeert. Daarbij spelen zowel structurele als institutionele factoren een belangrijke rol. Landen verschillen onder andere wat betreft de beroepsstructuur, het opleidingsniveau van de bevolking, het aandeel jongeren in de totale bevolking en macro-economische omstandigheden op de arbeidsmarkt. Deze en andere structurele factoren bepalen in welke mate schoolverlaters succesvol zijn bij hun intrede op de arbeidsmarkt. Macro-economische arbeidsmarktomstandigheden zijn wellicht de belangrijkste factor hier. Of zoals in een recent rapport van de OECD te lezen valt: 'A well functioning economy is perhaps the most fundamental factor to shape young people's transition from initial education to work' (OECD 2000: 13). De werkloosheid tussen landen verschilt aanmerkelijk. Ook wat betreft de ontwikkeling in werkloosheid vallen er grote verschillen tussen landen waar te nemen. Schoolverlaters zijn bij uitstek gevoelig voor werkloosheid omdat vooral hun relatieve positie in de wachtrij van banen verslechtert als de werkgelegenheidsgroei terugloopt. De reden daarvoor is gelegen in de hoge trainingskosten van nieuwkomers op de arbeidsmarkt vergeleken met die van ervaren werknemers (Thurow, 1975). Verondersteld wordt dat in landen waar het werkloosheidspeil hoog is, de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt moeizamer verloopt dan in landen waar deze laag is.

Als het gaat om institutionele factoren, dan is vooral de insider-outsider-theorie interessant en veelbelovend (Lindbeck & Snower, 1988). Zoals de naam van deze theorie al aangeeft, is zij gebaseerd op het verschil tussen 'insiders' en 'outsiders'. Zij die werk hebben, zijn insiders en degenen zonder werk, worden beschouwd als outsiders. Een specifieke groep van outsiders wordt daarbij gevormd door nieuwkomers op de arbeidsmarkt (De Vreyer, Layte, Wolbers & Hussain, 2000), omdat schoolverlaters zonder werkervaring moeten concurreren om de beschikbare banen met degenen die al een positie op de arbeidsmarkt hebben verworven. Volgens de insider-outsider-theorie vinden loononderhandelingen plaats tussen insiders en werkgevers. Outsiders spelen in dit proces geen rol. Het belangrijkste doel voor insiders is om aan het werk te blijven. Ze bepalen hun loon op strategische wijze om ervoor te zorgen dat hun werkgelegenheid gegarandeerd is. De werkgelegenheid voor outsiders heeft bij insiders geen prioriteit.

Ook zetten insiders zich in voor een sterkere rechtspositie. Het verstevigen van de rechtspositie van werkenden heeft betrekking op regelgeving omtrent het aannemen en ontslaan van werknemers (OECD, 1999). Over het algemeen proberen insiders hun rechtspositie te vergroten door een aantal arbeidsvoorwaarden (opzegtijd, ontslagpremies, senioriteit, en dergelijke) steviger te verankeren in de wet en/of collectieve arbeidsovereenkomsten. Met name senioriteit is een belangrijk criterium. Gewoonlijk

belet dit principe dat werknemers met veel dienstjaren kunnen worden ontslagen, terwijl jongeren die als laatsten bij het bedrijf zijn komen werken, de eersten zijn die worden ontslagen wanneer een bedrijf hiertoe is genoodzaakt ('last in, first out'). Voor outsiders is het gevolg van een versteviging van de rechtspositie van werkenden gewoonlijk dat zij gevangen komen te zitten in (langdurige) werkloosheid of in een instabiele arbeidsmarktpositie, waarbij perioden van werkloosheid worden afgewisseld door tijdelijk werk. Dit is met name het geval bij schoolverlaters. Vanuit dit oogpunt bezien ondermijnt wetgeving ter bescherming van de rechtspositie van werkenden de kans voor schoolverlaters op een stabiele arbeidsmarktpositie. Landen verschillen in de mate waarin de rechtspositie van zittende werknemers wordt beschermd. Verondersteld wordt dat in landen waar de rechtspositie van werkenden sterk is, de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt geringer is dan in landen waar deze zwak is.

Naast nationale verschillen in regelgeving ten aanzien van de arbeidsmarkt beïnvloeden verschillen in de vormgeving van het onderwijssysteem tussen landen de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Zo verschillen landen in de mate waarin er een institutionele koppeling bestaat tussen het onderwijssysteem en de arbeidsmarkt (Maurice, Sellier & Silvestre, 1986; Allmendinger, 1989; Hannan, Raffe & Smyth, 1997; Müller & Shavit, 1998). Feitelijk verwijst deze discussie naar de mate waarin onderwijssystemen onderscheid maken tussen algemeen vormende en beroepsgerichte opleidingen. In tegenstelling tot opleidingen die algemeen vormend zijn, brengen beroepsgerichte opleidingen individuen vaardigheden aan die hen specifiek voorbereiden op een beperkt aantal beroepen. Voor werkgevers is het aannemen van diplomabezitters van deze opleidingen zeer aantrekkelijk, omdat het curriculum hen reeds heeft voorzien van de vaardigheden die nodig zijn voor het adequaat uitoefenen van het werk. Hierdoor besparen werkgevers op trainingskosten. Sommige landen bieden voornamelijk algemeen vormende opleidingen. In dergelijke landen bestaat een zwakke binding tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt en worden beroepsgerichte vaardigheden vooral opgedaan binnen het kader van een baan. In andere landen worden beroepsspecifieke vaardigheden reeds onderwezen in het systeem van initieel onderwijs. Hier bestaat een nauwe band tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt. De manier waarop deze nauwe band is geïnstitutionaliseerd, kan verschillen. In sommige gevallen wordt het bijbrengen van beroepsvaardigheden gedeeld door het onderwijs en het bedrijfsleven, zoals dat in de beroepsbegeleidende leerweg van het secundair beroepsonderwijs het geval is ('dual systeem' van werken en leren). In andere gevallen vindt het aanleren van beroepsvaardigheden vooral in het dagonderwijs plaats. Al met al wordt verondersteld dat in landen waar het onderwijssysteem beroepsgericht is, de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt hechter is dan in landen waar deze algemeen vormend is.

3.3 De arbeidsmarktpositie van schoolverlaters vergelijkenderwijs

In dit hoofdstuk worden drie veel gebruikte indicatoren gepresenteerd om de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt in Europa vast te stellen. In de eerste plaats gaat het om de kans op betaald werk als maat voor de werkgelegenheidssituatie van schoolverlaters. In de tweede plaats wordt gekeken naar de kans op vast werk als indicatie voor de werkzekerheid. En in de derde plaats wordt de beroepsstatus van

de gevonden baan bestudeerd als criterium voor de kwaliteit van het werk. Deze indicatoren zijn in de EU LFS 2000 ad hoc module on school-to-work transitions op identieke wijze gemeten in alle onderzochte landen aan de hand van gebruikelijke definities en operationalisaties. Bij de presentatie van de indicatoren vindt naast een uitsplitsing naar land telkens een verbijzondering naar het aantal jaren sinds het verlaten van het initieel onderwijs en het hoogst bereikte opleidingsniveau¹⁵ plaats. Alvorens wordt per land een schets gegeven van de gemiddelde leeftijd waarop schoolverlaters het onderwijs verlaten en hoe de verdeling naar het hoogst bereikte opleidingsniveau eruit ziet.

In tabel 3.1 is de gemiddelde leeftijd weergegeven waarop individuen het onderwijs verlaten naar bereikte opleidingsniveau en land. Vanzelfsprekend zijn schoolverlaters die een hoog opleidingsniveau hebben bereikt ouder dan schoolverlaters met een laag opleidingsniveau. Daarnaast laat de tabel opmerkelijke leeftijdsverschillen zien tussen landen. Wat betreft het lager secundair onderwijs (ISCED 1-2) is het maximale leeftijdsverschil drie jaar.¹⁶ In Spanje, Griekenland en Italië verlaten individuen met een diploma op dit opleidingsniveau het onderwijs al op 15-jarige leeftijd, terwijl soortgelijke individuen uit België, Denemarken, Frankrijk en Luxemburg inmiddels 18 jaar oud zijn. In Nederland bedraagt de gemiddelde leeftijd 16 jaar. Het leeftijdsverschil voor degenen met een diploma in het hoger secundair onderwijs (ISCED 3-4) is zelfs iets groter. Dit verschil bedraagt vier jaar en komt tot stand door het verschil in gemiddelde leeftijd tussen Italië (18 jaar) en Zweden (22 jaar). De gemiddelde leeftijd waarop in Nederland schoolverlaters met een diploma op het niveau van ISCED 3-4 het onderwijs verlaten is 19 jaar. In het tertiair onderwijs (ISCED 5-6) is het maximale leeftijdsverschil eveneens vier jaar. In Spanje zijn afgestudeerden van het tertiair onderwijs gemiddeld genomen het jongst (22 jaar), terwijl in Denemarken zij het oudst zijn (26 jaar). Wellicht dat in Spanje het merendeel van de jongeren dat deelneemt aan het tertiair onderwijs, slechts enkele jaren hoger onderwijs volgt (bijvoorbeeld alleen de eerste fase), terwijl in Denemarken het gros een volwaardige mastersopleiding afrondt. In Nederland verlaten afgestudeerden het hoger onderwijs op 23-jarige leeftijd.

In tabel 3.2 is per land de verdeling van schoolverlaters naar het hoogst bereikte opleidingsniveau gepresenteerd. De tabel laat zien dat in de meeste landen het grootste deel van de schoolverlaters het onderwijs verlaat met een diploma op het niveau van ISCED 3-4. Daarna volgt in de regel het aandeel afgestudeerden met een diploma op het niveau van ISCED 5-6 en het kleinste aandeel wordt over het algemeen gevormd door degenen met een opleiding op het niveau van ISCED 1-2. Toch zijn er

---

¹⁵ Het hoogst bereikte opleidingsniveau is gebaseerd op de volgende driedeling: maximaal lager secundair onderwijs (ISCED 1-2), hoger secundair onderwijs (ISCED 3-4) en tertiair onderwijs (ISCED 5-6). Voor deze grove indeling is gekozen om, rekening houdend met de verschillen in onderwijssystemen tussen landen, toch een zo betrouwbaar mogelijke vergelijking tussen landen te realiseren. Voor het Verenigd Koninkrijk en Ierland is geen betrouwbare informatie over het hoogst bereikte opleidingsniveau aanwezig in de gebruikte data, waardoor deze niet wordt gepresenteerd voor deze twee landen.

¹⁶ Dit leeftijdsverschil is uitgerekend met uitzondering van Zweden, waar de leeftijd van schoolverlaters met ISCED 1-2 uitzonderlijk hoog is volgens de data (22 jaar).

Tabel 3.1

Gemiddelde leeftijd van schoolverlaters bij verlaten van onderwijs naar opleidingsniveau en land (jaren)

Land	ISCED 1-2 jaren	ISCED 3-4 jaren	ISCED 5-6 jaren
Oostenrijk (AT)	17	19	24
België (BE)	18	19	23
Denemarken (DK)	18	21	26
Spanje (ES)	15	19	22
Finland (FI)	16	20	25
Frankrijk (FR)	18	20	23
Griekenland (GR)	15	19	23
Ierland (IE)	-	-	-
Italië (IT)	15	18	25
Luxemburg (LU)	18	21	24
Nederland (NL)	16	19	23
Portugal (PT)	17	20	24
Zweden (SE)	22	22	25
Verenigd Koninkrijk (UK)	-	-	-

- betrouwbare cijfers ontbreken

Bron: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions, eigen berekeningen

Tabel 3.2

Opleidingsniveau van schoolverlaters naar land (percentages en totale uitstroom in afgelopen vijf jaar)

Land	ISCED 1-2	ISCED 3-4	ISCED 5-6	Totaal	N
	%	%	%	%	
Oostenrijk (AT)	16	68	16	100	373.703
België (BE)	15	41	45	100	593.588
Denemarken (DK)	16	53	31	100	247.461
Spanje (ES)	28	22	50	100	1.633.078
Finland (FI)	8	56	36	100	369.204
Frankrijk (FR)	18	42	40	100	3.348.433
Griekenland (GR)	12	60	28	100	481.506
Ierland (IE)	-	-	-	100	267.032
Italië (IT)	24	55	21	100	1.577.448
Luxemburg (LU)	14	48	38	100	16.986
Nederland (NL)	20	46	34	100	721.146
Portugal (PT)	52	25	23	100	433.119
Zweden (SE)	14	56	30	100	573.410
Verenigd Koninkrijk (UK)	-	-	-	100	1.502.007

- betrouwbare cijfers ontbreken

Bron: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions, eigen berekeningen

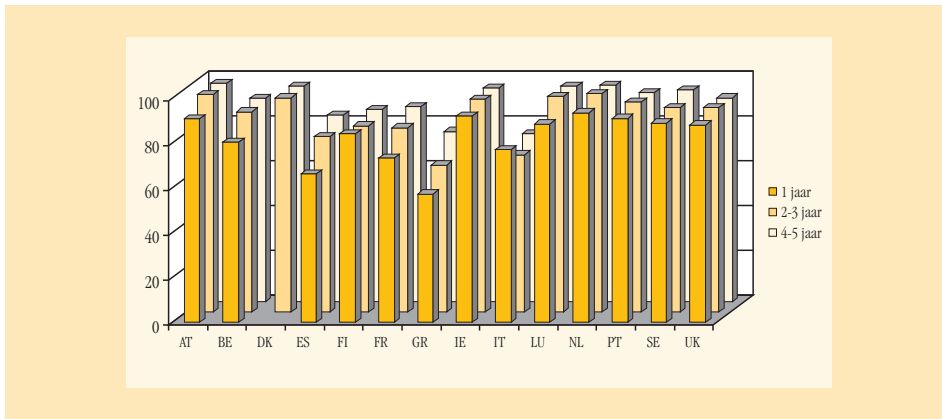
aanzienlijke verschillen tussen landen waar te nemen. Het percentage schoolverlaters dat alleen het niveau van ISCED 1-2 heeft bereikt, is het laagst in Finland, Griekenland, Luxemburg en Zweden. In deze landen bedraagt dit aandeel minder dan 15%. In Portugal daarentegen is het percentage met maximaal ISCED 1-2 verreweg het hoogst: 52%. Het cijfer voor Nederland bedraagt 20%. Wat betreft het niveau van ISCED 3-4 geldt dat Oostenrijk het hoogste aandeel schoolverlaters heeft: 68%. Dit land kent een zeer uitgebreid stelsel van secundair beroepsonderwijs, dat jongeren goed toerust met beroepsspecifieke vaardigheden alvorens zij de arbeidsmarkt betreden. In Spanje en Portugal is het aandeel schoolverlaters met een diploma op het niveau van ISCED 3-4 het laagst, hetgeen voor Portugal niet verwonderlijk is gezien het grote aandeel schoolverlaters in dit land dat enkel met ISCED 1-2 niveau het onderwijs verlaat. Nederland neemt een middenpositie in met 46%. Met betrekking tot het niveau van ISCED 5-6 zijn eveneens grote verschillen tussen landen waar te nemen. Het hoger onderwijs is het meest geëxpandeerd in Spanje, waar de helft van de jongeren de arbeidsmarkt betreedt met een opleiding op het niveau van ISCED 5-6. Ook in België is het aandeel jongeren dat is afgestudeerd in het hoger onderwijs relatief hoog met 45%. In Oostenrijk, Italië en Portugal is het aandeel afgestudeerden met een diploma op het niveau van ISCED 5-6 daarentegen laag. De percentages bedragen respectievelijk 16%, 21% en 23%. In Nederland betreedt ongeveer een derde van de schoolverlaters de arbeidsmarkt met een diploma op tertiair niveau.

De meest gebruikte indicator om de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt vast te stellen is die met betrekking tot de kans op betaald werk. In figuur 3.1 is weergegeven hoe de kans op betaald werk verschilt tussen landen voor schoolverlaters die in de afgelopen vijf jaar het onderwijs hebben verlaten. Allereerst laat deze figuur zien dat er opmerkelijke verschillen zijn tussen landen in de kans op betaald werk. Deze kans is het laagst in de Zuid-Europese landen Griekenland, Italië en Spanje. De gemiddelde percentages zijn hier respectievelijk 70%, 74% en 78%. In Nederland, Oostenrijk en Denemarken is de kans op betaald werk daarentegen het hoogst. Meer dan 95% van schoolverlaters heeft er betaald werk. Daarnaast blijkt uit figuur 3.1 dat er sprake is van een geleidelijk integratieproces. Het aandeel schoolverlaters met betaald werk is immers groter voor degenen die langer geleden het onderwijs hebben verlaten. Dit geldt voor alle onderzochte landen. Het grootste verschil is gevonden in Griekenland. Voor dit land geldt dat 57% van de schoolverlaters die maximaal een jaar geleden het onderwijs hebben verlaten, betaald werk heeft, terwijl dit percentage 76% bedraagt voor degenen die vier tot vijf jaar geleden het onderwijs hebben verlaten. In Nederland is het aandeel schoolverlaters met betaald werk veel hoger en is het verschil in duur sinds het verlaten van het onderwijs (daardoor) veel geringer. Het verschil is slechts 3 procentpunten.

Figuur 3.2 toont dat opleiding loont als het gaat om de kans op betaald werk. Voor alle landen geldt dat hoger opgeleiden vaker betaald werk hebben dan lager opgeleiden. Er zijn daarin wel aanzienlijke verschillen tussen landen te constateren. Het grootste verschil is te vinden in België, Finland en Frankrijk - waar het verschil tussen de hoogst en laagst opgeleiden ruim 25 procentpunten bedraagt -, terwijl het kleinste verschil - van enkele procentpunten - te zien is in Nederland en Denemarken.

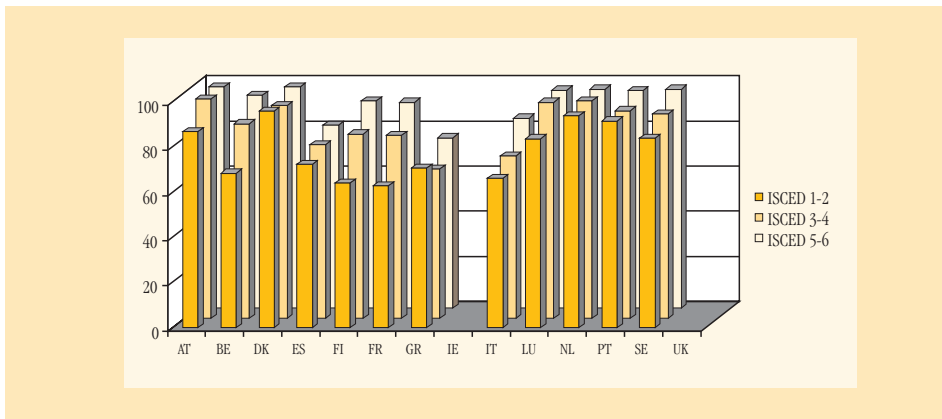
Ook wat betreft werkzekerheid is er grote variatie tussen de verschillende landen. Figuur 3.3 laat zien dat de kans op vast werk het hoogst is voor schoolverlaters in

Figuur 3.1
Aandeel van schoolverlaters met betaald werk naar aantal jaren sinds verlaten van onderwijs en land (percentages)

Bron: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions, eigen berekeningen

Figuur 3.2
Aandeel van schoolverlaters met betaald werk naar opleidingsniveau en land (percentages)

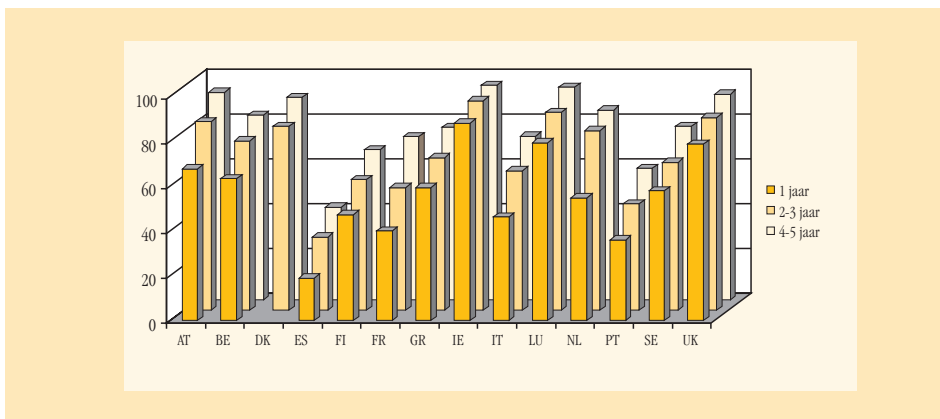

Bron: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions, eigen berekeningen

Ierland, Luxemburg, het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Oostenrijk, waar de totaalpercentages respectievelijk 93%, 89%, 88%, 87% en 85% bedragen. In Spanje is de kans op vast werk verreweg het laagst. Het betreffende percentage is hier slechts 34%. In Nederland heeft 77% van de werkzame schoolverlaters een vaste baan. Evenals bij de kans op betaald werk geldt dat bij de kans op vast werk er sprake is van een geleidelijk integratieproces: de kans op een vaste baan is groter voor degenen die al langer geleden het onderwijs hebben verlaten. Er zijn daarbij aanzienlijke verschillen tussen landen waar te nemen. Het grootste verschil naar duur sinds het verlaten van het onderwijs is te vinden in Frankrijk en Nederland. De verschillen zijn hier respectievelijk 33 en 30 procentpunten. Het kleinste verschil is te vinden in Ierland, met slechts 13 procentpunten.

Figuur 3.3

Aandeel van werkzame schoolverlaters met vast werk naar aantal jaren sinds verlaten van onderwijs en land (percentages)

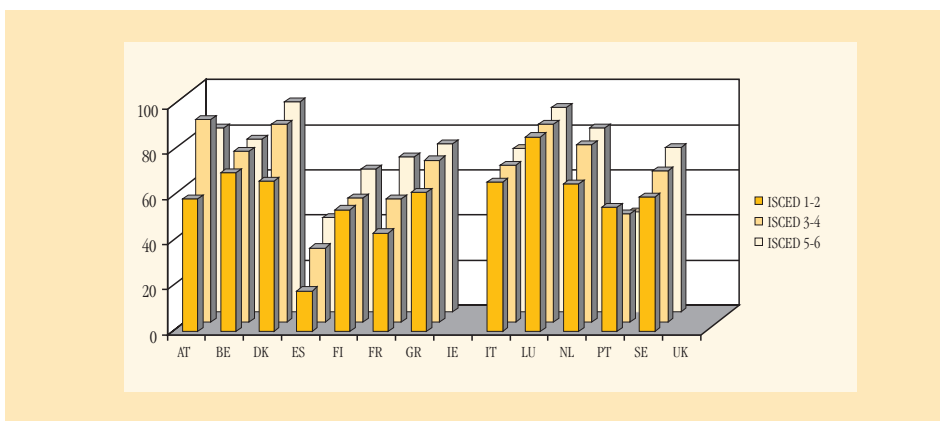

Bron: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions, eigen berekeningen

Schoolverlaters met een hoge opleiding hebben vaker een vaste aanstelling dan degenen met een lage opleiding (zie figuur 3.4). Alleen in Portugal is merkwaardig genoeg het omgekeerde patroon waar te nemen. In dit Zuid-Europese land hebben lager opgeleiden juist wat vaker een vaste aanstelling. Het grootste verschil naar opleidingsniveau is te vinden in Denemarken. Van de laagst opgeleide schoolverlaters in dit land heeft 67% vast werk, terwijl dit percentage voor de hoogst opgeleide schoolverlaters 93% bedraagt. Luxemburg, België en Italië kennen het kleinste verschil, met respectievelijk 5, 6 en 7 procentpunten. In Nederland is het verschil in de kans op vast werk tussen de hoogst en laagst opgeleiden vrij groot: 16 procentpunten.

Figuur 3.4

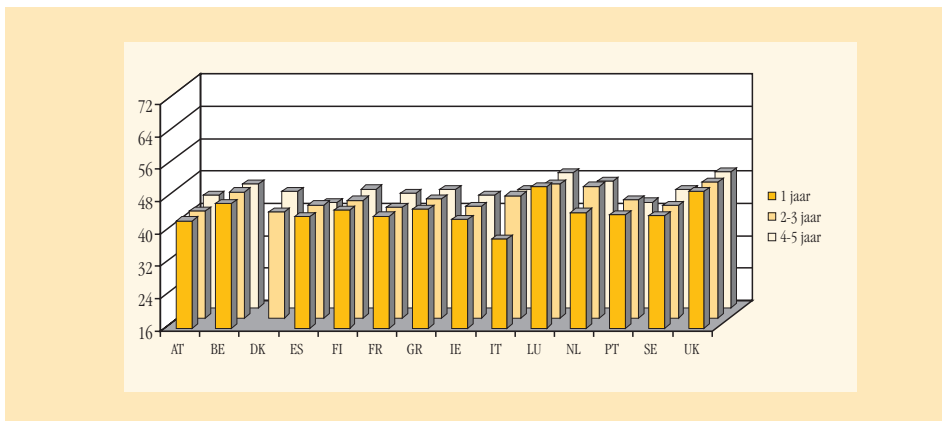
Aandeel van werkzame schoolverlaters met vast werk naar opleidingsniveau en land (percentages)

Bron: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions, eigen berekeningen

In figuur 3.5 valt te zien dat er nauwelijks verschillen zijn tussen landen wat betreft de status van het beroep waarin schoolverlaters werken. Het grootste verschil in beroepsstatus bedraagt zeven punten - tussen Oostenrijk (43 statuspunten) en het Verenigd Koninkrijk (50 statuspunten) -, op een schaal die loopt van 16 tot en met 90. Ook als wordt gekeken naar de duur sinds het verlaten van het onderwijs, zijn er minimale verschillen. Een uitzondering vormt Italië, waar het verschil in beroepsstatus tussen degenen die het langst het onderwijs hebben verlaten en degenen die het meest recent zijn uitgestroomd, zeven punten bedraagt. In alle andere landen - inclusief Nederland - bedraagt het verschil in beroepsstatus maximaal twee punten.

Figuur 3.5
Beroepsstatus van werkzame schoolverlaters naar aantal jaren sinds verlaten van onderwijs en land (percentages)

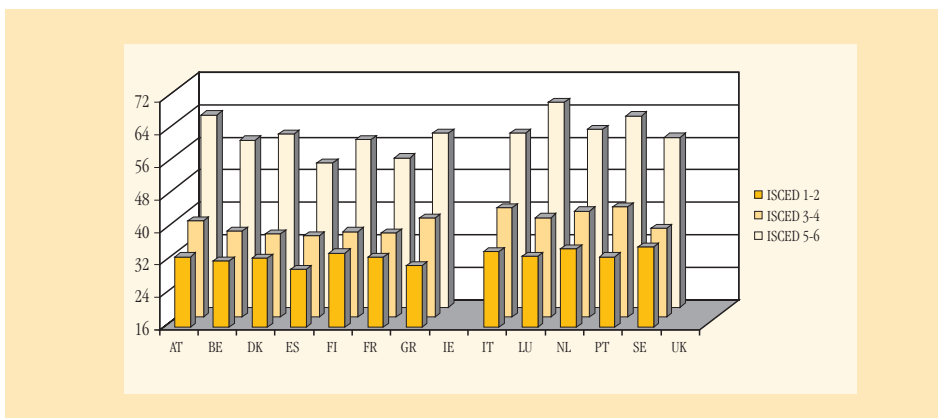
Bron: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions, eigen berekeningen

Verschillen naar opleidingsniveau zijn des te opvallender. Figuur 3.6 toont dat er grote verschillen in beroepsstatus zijn tussen de laagst en hoogst opgeleide schoolverlaters, en wel in het voordeel natuurlijk van de laatstgenoemde opleidingscategorie. Het grootste verschil in beroepsstatus is te vinden in Oostenrijk en Luxemburg, van 33 punten. Het kleinste verschil (van nog altijd 20 statuspunten) geldt voor Frankrijk. In Nederland bedraagt het verschil in beroepsstatus tussen de laagst en hoogst opgeleide schoolverlaters 25 punten.

Figuur 3.6

Beroepsstatus van werkzame schoolverlaters naar opleidingsniveau en land (percentages)

Bron: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions, eigen berekeningen

3.4 De samenhang met structurele en institutionele factoren

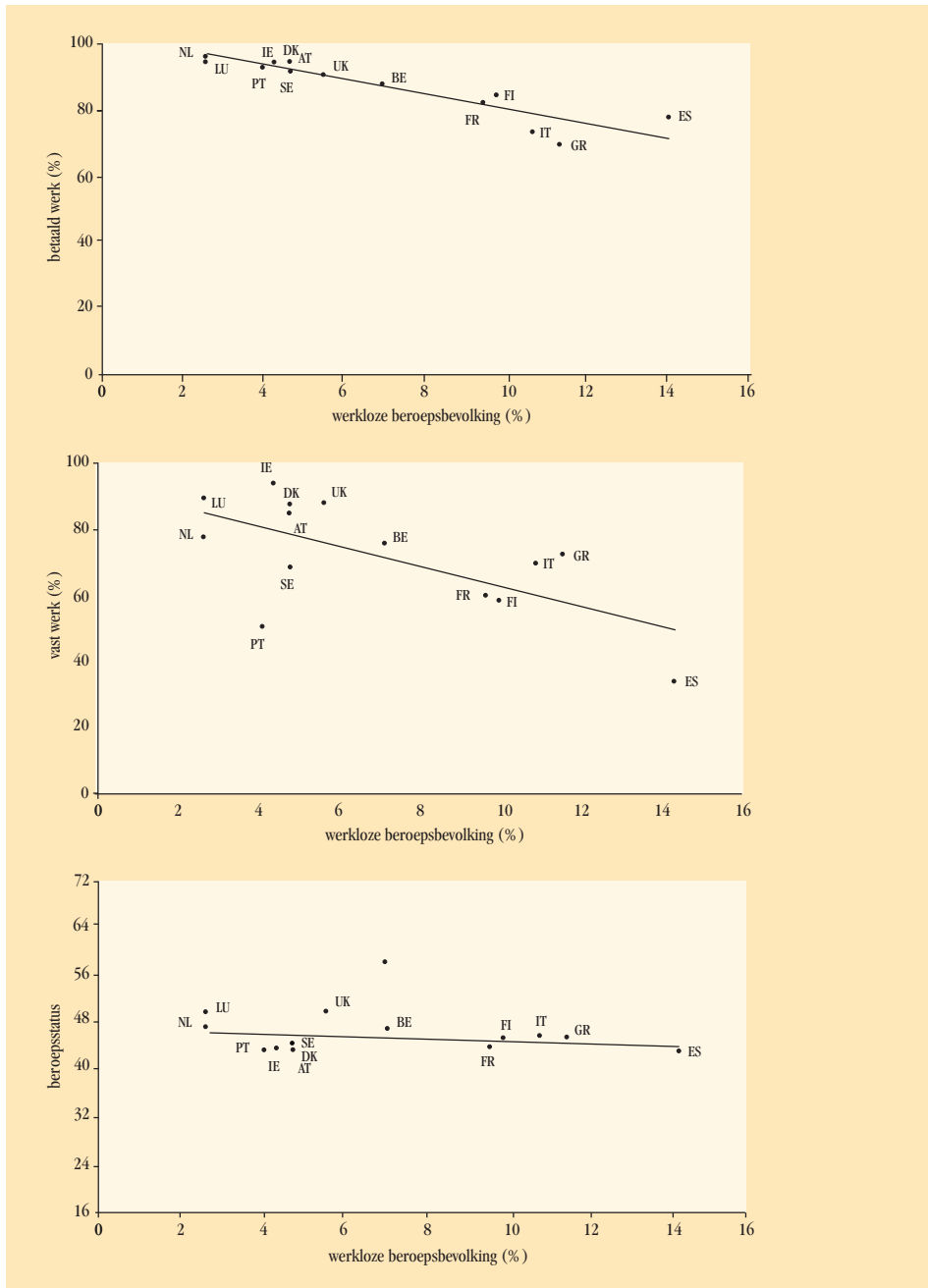
Nu verschillen tussen landen in de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt in kaart zijn gebracht, is de logische vervolgvraag hoe deze verschillen tot stand komen. Zoals eerder in dit hoofdstuk al is aangegeven, wordt verondersteld dat verschillende structurele en institutionele factoren een rol spelen bij de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Er is met name geattendeerd op de rol van macro-economische arbeidsmarktomstandigheden, de bescherming van de rechtspositie van werkenden en de beroepsgerichtheid van het onderwijssysteem. Eerder onderzoek heeft reeds aangetoond dat deze factoren een significante bijdrage leveren aan het verklaren van verschillen tussen landen wat betreft de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt (Van der Velden & Wolbers, 2003). In dit hoofdstuk wordt deze lijn voortgezet. Aan de hand van meer recente en expliciet op schoolverlaters toegesneden gegevens wordt onderzocht in hoeverre de drie eerdergenoemde factoren gerelateerd zijn aan de mate van integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt in verschillende landen.¹⁷ De macro-economische arbeidsmarktomstandigheden zijn daarbij geoperationaliseerd als het percentage van de beroepsbevolking in een land dat werkloos is. De bescherming van de rechtspositie van werkenden is afgemeten aan de algemene striktheid van de wetgeving ter bescherming van de rechtspositie van werkenden in een land. En de beroepsgerichtheid van het onderwijssysteem is gebaseerd op het aandeel leerlingen in het hoger secundair onderwijs dat een beroepsbegeleidende leerweg volgt. Al deze gegevens zijn ontleend aan gepubliceerde statistieken van de OECD.

Figuur 3.7 toont hoe de werkgelegenheidssituatie in een land samenhangt met de

¹⁷ In de aangehaalde studie van Van der Velden en Wolbers (2003) betrof het gegevens over de periode 1992-1997, terwijl het hier om data uit 2000 gaat. Daarnaast zijn schoolverlaters in de eerdere studie indirect en pas achteraf afgeleid uit de data, terwijl zij in de hier gebruikte gegevens expliciet en vooraf zijn gedefinieerd.

Figuur 3.7

Samenhang tussen werkgelegenheidssituatie in een land en arbeidsmarktpositie van schoolverlaters in dat land

Bronnen: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions; OECD, 2001, eigen berekeningen

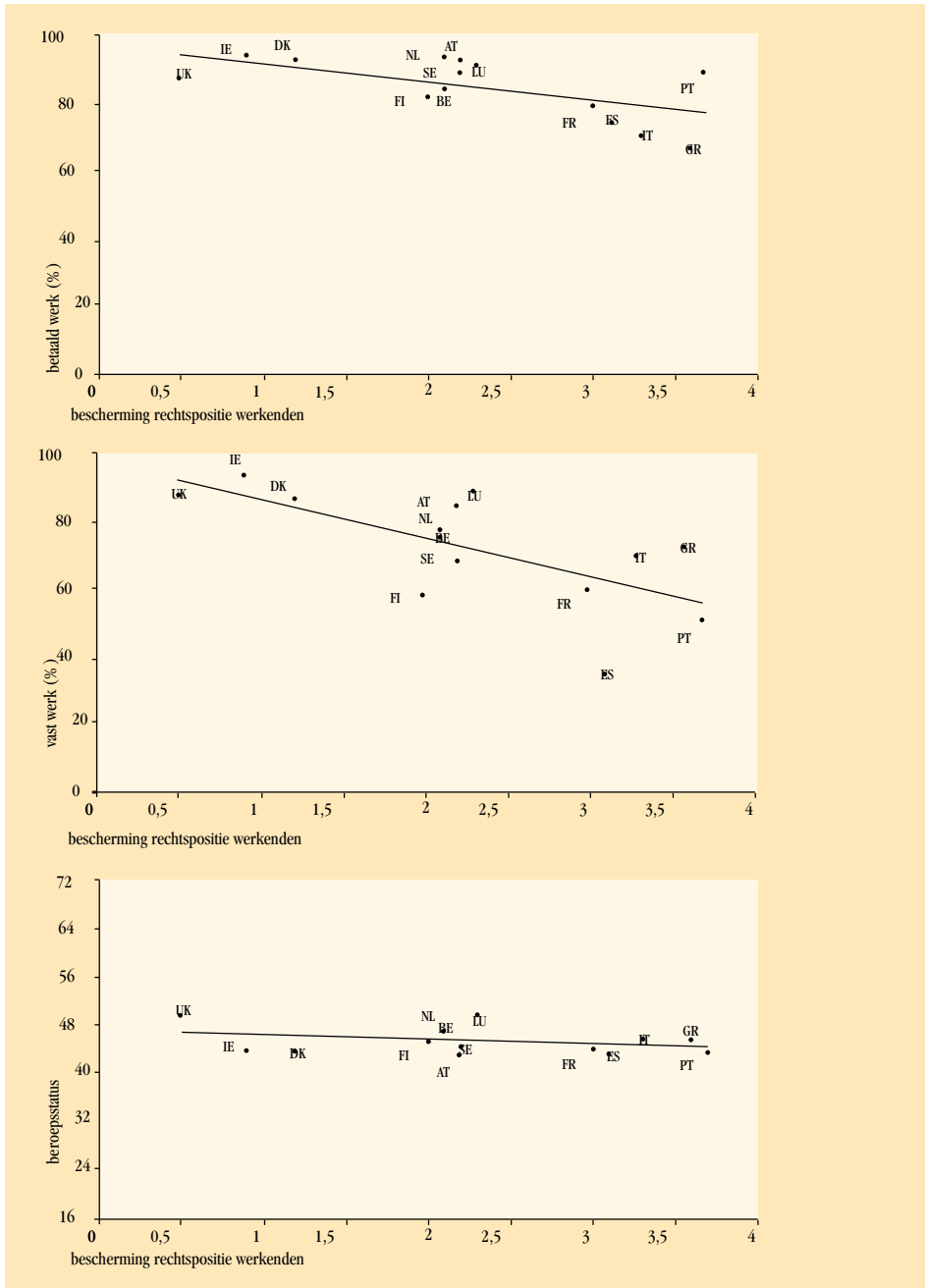
arbeidsmarktpositie van schoolverlaters in dat land. Wat betreft de kans op betaald werk zijn de resultaten overduidelijk. Hoe slechter de algemene werkgelegenheidssituatie in een land is, des te kleiner is de kans op betaald werk voor schoolverlaters. De bijbehorende correlatiecoëfficiënt bedraagt maar liefst $-0,91$ (zie tabel 3.3). Ook met betrekking tot de kans op vast werk zijn de bevindingen duidelijk. Naarmate de algemene werkloosheid in een land hoger is, des te kleiner is het percentage schoolverlaters met een vaste aanstelling in dat land. De correlatie is in dit geval $-0,65$. Als het gaat om de beroepsstatus van de door schoolverlaters gevonden baan, ten slotte, dan valt er slechts een geringe, niet-significante samenhang met de werkgelegenheidssituatie te constateren. Kortom, de werkgelegenheidssituatie in een land beïnvloedt wel de kans op werk en werkzekerheid van schoolverlaters in dat land, maar niet de status van het beroep dat zij uitoefenen.

In figuur 3.8 is allereerst te zien dat de bescherming van de rechtspositie van werkenden in een land negatief samenhangt met het percentage schoolverlaters dat betaald werk heeft. Met andere woorden: op macroniveau geldt dat naarmate de rechtspositie van zittende werknemers sterker is beschermd, des te geringer is de kans op betaald werk voor schoolverlaters. De empirische samenhang blijkt uit een correlatiecoëfficiënt van $-0,60$ (zie tabel 3.3). Als rekening wordt gehouden met het feit dat macro-economische arbeidsmarktomstandigheden kunnen variëren tussen landen met een even strikte wetgeving omtrent de bescherming van de rechtspositie van werkenden, dan valt een kwart van de oorspronkelijke samenhang weg. De partiële correlatie bedraagt nu $-0,45$ en is niet meer significant. Daarnaast blijkt uit figuur 3.8 dat de bescherming van de rechtspositie van werkenden gerelateerd is aan het percentage schoolverlaters met vast werk. Naarmate de rechtspositie van zittende werknemers sterker wordt beschermd in een land, des te kleiner is de kans dat schoolverlaters in dat land een vaste aanstelling hebben. De bijbehorende correlatiecoëfficiënt bedraagt $-0,68$. Ook hier valt een deel van het verband weg zodra de invloed van macro-economische arbeidsmarktomstandigheden wordt verdisconteerd. Desondanks blijft er een redelijk sterke samenhang over van $-0,55$. Tot slot komt naar voren uit figuur 3.8 dat er geen significante relatie bestaat tussen de bescherming van de rechtspositie van werkenden in een land en de beroepsstatus van de gevonden baan van schoolverlaters in dat land.

De beroepsgerichtheid van het onderwijssysteem hangt positief samen met de kans op betaald werk. Uit figuur 3.9 blijkt immers dat in landen waar de deelname aan de beroepsbegeleidende leerweg hoog is, het aandeel schoolverlaters met betaald werk groter is dan in landen waar de deelname aan deze vorm van secundair beroepsoponderwijs laag is. De sterkte van de samenhang bedraagt $0,63$. Na correctie voor verschillen in de werkgelegenheidssituatie tussen landen daalt deze naar $0,39$ (zie tabel 3.3). Er is ook positieve samenhang tussen de beroepsgerichtheid van het onderwijssysteem en de kans op vast werk. Naarmate in een land het aandeel leerlingen in het hoger secundair onderwijs dat een beroepsbegeleidende leerweg volgt hoger is, des groter is het percentage schoolverlaters dat een vaste baan heeft. Het gaat hier om een correlatie van $0,56$. Deze daalt naar $0,33$ als rekening wordt gehouden met verschillen in de werkgelegenheidssituatie tussen landen. Een laatste conclusie op basis van figuur 3.9 is dat er geen significante relatie bestaat tussen de beroepsgerichtheid van het onderwijssysteem in een land en de gemiddelde beroepsstatus van de door schoolverlaters gevonden baan in dat land.

Figuur 3.8

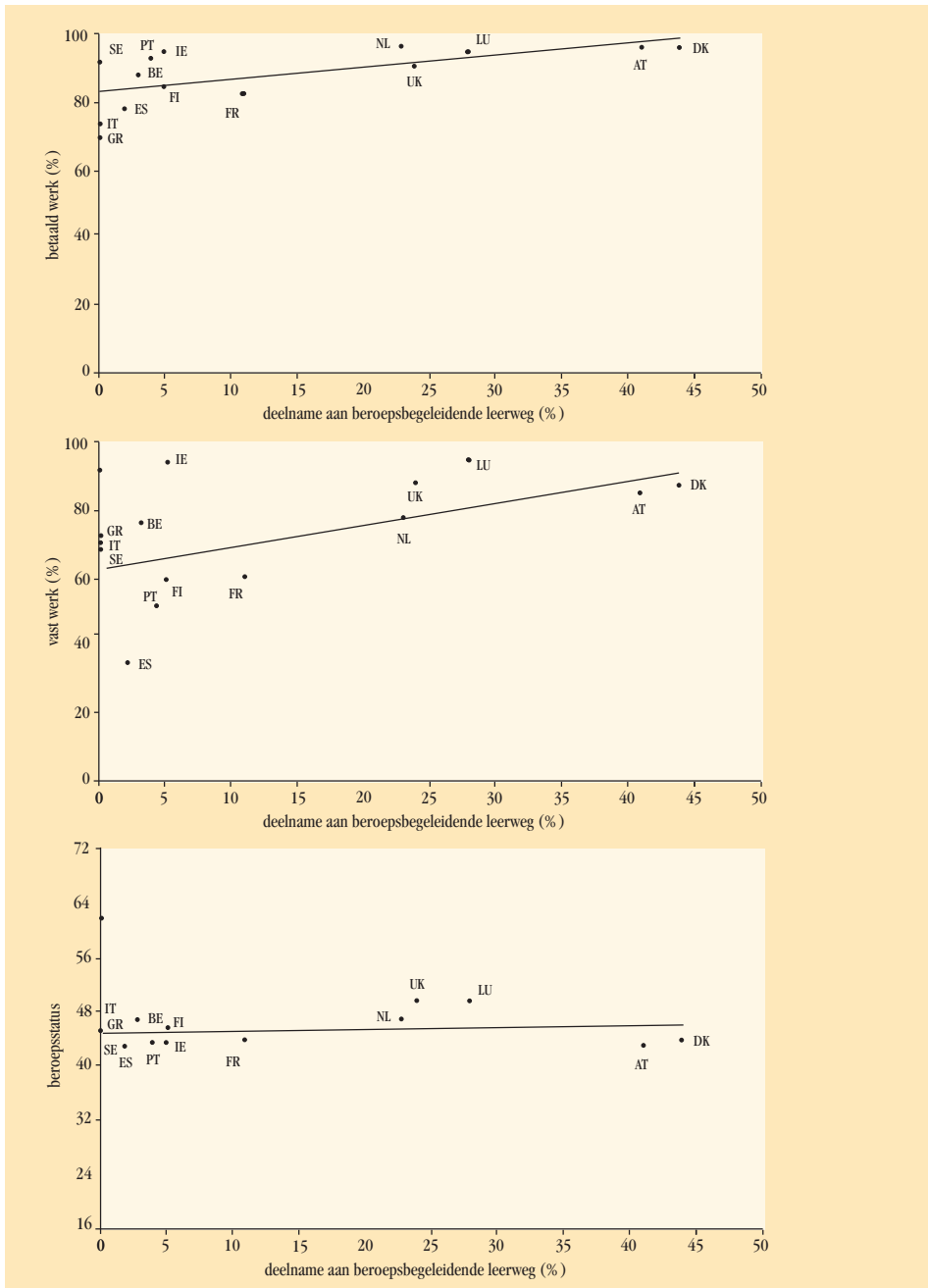
Samenhang tussen bescherming rechtspositie werkenden in een land en arbeidsmarktpositie van schoolverlaters in dat land

Bronnen: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions; OECD, 1999, eigen berekeningen

Figuur 3.9

Samenhang tussen aandeel leerlingen van hoger secundair onderwijs in beroepsbegeleidende leerweg in een land en arbeidsmarktpositie van schoolverlaters in dat land

Bronnen: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions; OECD, 2000, eigen berekeningen

Tabel 3.3

Samenhang tussen werkgelegenheidssituatie en institutionele factoren enerzijds en arbeidsmarktpositie van schoolverlaters anderzijds ((partiële) correlaties)

	Betaald werk %	Vast werk %	Beroepsstatus
Werkloze beroepsbevolking (%)	-0,91**	-0,65**	-0,29
Bescherming rechtspositie werkenden	-0,60*	-0,68**	-0,32
- na controle voor werkloze beroepsbevolking (%)	-0,45	-0,55*	-0,21
Aandeel in beroepsbegeleidende leerweg (%)	0,63**	0,56*	0,15
- na controle voor werkloze beroepsbevolking (%)	0,39	0,33	-0,01

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$ (enkelzijdig getoetst)

Bron: Eurostat, EU LFS 2000 ad-hoc module on school-to-work transitions, eigen berekeningen

3.5 Samenvatting en conclusie

In dit hoofdstuk is allereerst beschreven hoe de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt verschilt tussen een aantal Europese landen. Dit heeft de volgende bevindingen opgeleverd:

- Er bestaan aanzienlijke verschillen tussen landen in de kans op betaald werk voor schoolverlaters. Deze kans is het laagst in Griekenland, Italië en Spanje. In Nederland, Oostenrijk en Denemarken is de kans op betaald werk het hoogst.
- Ook wat betreft de kans op vast werk is er grote variatie tussen de verschillende landen. Deze kans is het hoogst voor schoolverlaters in Ierland, Luxemburg, het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Oostenrijk. In Spanje is de kans op vast werk verreweg het laagst. Nederland neemt een middenpositie in.
- Er zijn daarentegen nauwelijks verschillen tussen landen als het gaat om de beroepsstatus van de baan waarin schoolverlaters werken.
- Bij de kans op betaald werk en de kans op vast werk is er sprake van een geleidelijk integratieproces: deze kansen zijn groter voor schoolverlaters die al langer geleden het onderwijs hebben verlaten.
- Opleiding loont in sterke mate. Hoog opgeleide schoolverlaters hebben een grotere kans op betaald werk, hebben een grotere kans op vast werk en zijn werkzaam in een baan met een hogere beroepsstatus dan laag opgeleide schoolverlaters.

Vervolgens is onderzocht in hoeverre structurele en institutionele factoren een rol spelen bij de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt. De volgende resultaten kwamen daarbij aan het licht:

- Zowel structurele als institutionele factoren hangen sterk samen met de kans op betaald werk en de kans op vast werk. Naarmate in een land macro-economische omstandigheden op de arbeidsmarkt slechter zijn en de bescherming van de rechtspositie van werkenden sterker is, des te lager is het percentage schoolverlaters dat betaald werk heeft en dat vast werk heeft. Wanneer het onderwijssysteem in een land beroepsgericht is, dan zijn deze percentages juist hoger.
- Er bestaat geen significante samenhang tussen structurele en institutionele factoren enerzijds en de beroepsstatus van de gevonden baan door schoolverlaters anderzijds.

- Een deel van de gevonden samenhang tussen institutionele factoren enerzijds en de kans op betaald werk en de kans op vast werk anderzijds valt weg zodra rekening wordt gehouden met verschillen in macro-economische arbeidsmarktomstandigheden tussen landen.

Al met al rechtvaardigen deze resultaten de conclusie dat de integratie van schoolverlaters op de arbeidsmarkt in Europa inderdaad samenhangt met structurele en institutionele factoren. Vooral een florerende economie blijkt van belang te zijn om een soepele overgang van school naar werk voor jongeren te bewerkstelligen. Doelmatig nationaal overheidsbeleid is hier echter zeer moeilijk, gezien het grote aantal externe factoren dat macro-economische omstandigheden op de arbeidsmarkt bepaalt. Wellicht dat meer succes kan worden geboekt bij de institutionele vormgeving van het onderwijs en de arbeidsmarkt. Het vermijden van een al te sterke tweedeling tussen insiders en outsiders op de arbeidsmarkt is daarbij cruciaal. Het is waarschijnlijk dat dit langs verschillende wegen kan worden bereikt. Op basis van de resultaten van dit hoofdstuk zijn in ieder geval twee handvaten aan te reiken. In de eerste plaats lijkt het wenselijk om in de regelgeving over de bescherming van de rechtspositie van werkenden (meer) rekening te houden met de belangen van nieuwkomers op de arbeidsmarkt. In de tweede plaats is een belangrijke rol weggelegd voor het aanleren van beroepsspecifieke vaardigheden in het initiële onderwijs, bijvoorbeeld via de beroepsbegeleidende leerweg van het secundair beroepsonderwijs. In dit duale systeem van werken en leren komen jongeren immers al tijdens het initiële onderwijs in aanraking met de beroepspraktijk, hetgeen hun positie als outsider blijkt te verminderen.

4 Geografische mobiliteit en het vinden van een passende baan

4.1 Inleiding

De allocatie van werknemers over banen is verre van optimaal. Verschillen tussen vraag en aanbod van arbeid kunnen leiden tot werkloosheid of onvervulde vacatures. Om werkloosheid te voorkomen kunnen werkzoekenden hun zoekgedrag aanpassen door een baan te accepteren die minder goed aansluit bij de verworven kennis en vaardigheden. Er bestaat veel literatuur over deze aanpassingen van werkzoekenden, waarbij de nadruk ligt op overscholing: dat is een baan beneden het behaalde opleidingsniveau (zie voor een overzicht Groot & Maassen van den Brink, 2000). Overscholing is in de belangstelling van onderzoekers komen te staan vanwege het feit dat in de afgelopen decennia het gemiddelde opleidingsniveau van de Nederlandse beroepsbevolking is gestegen, terwijl het niveau van de beschikbare banen niet in gelijke mate is toegenomen (Asselberghs et al, 1998; Huijgen, 1989; Wolbers, de Graaf & Ultee, 2001). Hierdoor zijn steeds meer personen in Nederland werkzaam in banen onder het behaalde opleidingsniveau. Naast een baan onder het behaalde opleidingsniveau kunnen werkzoekenden hun zoekgedrag ook aanpassen door een baan buiten de opleidingsrichting te accepteren om werkloosheid te voorkomen (Wolbers, 2003). De mate waarin een baan aansluit bij het behaalde opleidingsniveau en de gevolgde opleidingsrichting, de beloning of de zekerheid die een baan biedt, zoals vast werk (Kalleberg, Reskin & Hudson, 2000), wordt echter door werkzoekenden verschillend gewaardeerd. Bij elke vacature die werkzoekenden tegenkomen wordt dan ook een afweging gemaakt, waarbij de verschillende aanpassingen tegen elkaar worden afgezet.

Volgens Büchel & van Ham (2003) wordt in onderzoek naar overscholing van werknemers de rol van de geografische mobiliteit over het hoofd gezien. De kans op overscholing kan worden verminderd wanneer werkzoekenden bereid zijn een grotere afstand af te leggen om de werklocatie te bereiken. Deze grotere afstand kan afgelegd worden door te pendelen of te verhuizen. Doordat regio's in Nederland worden gekenmerkt door lokale arbeidsmarkten die verschillen in vraag en aanbod van arbeid, hebben werkzoekenden een grotere kans een baan te vinden die aansluit bij hun gevolgde opleidingsniveau en/of -richting indien hun zoekgebied meerdere lokale arbeidsmarkten beslaat. Over het algemeen geldt dan ook dat degenen die zoeken naar vacatures op de landelijke arbeidsmarkt vaker een passende baan vinden dan degenen die alleen op de lokale arbeidsmarkt zoeken (van Ham & Mulder, 1999). Aangezien niet iedereen bereid is voor het werk over een grote afstand te pendelen of te verhuizen, kan geografische mobiliteit worden beschouwd als één van de aanpassingen die werkzoekenden meenemen bij de keuze voor een baan. De hypothese die uit het bovenstaande volgt is: *Schoolverlaters die geografisch mobiel zijn, vinden vaker een baan die aansluit bij de gevolgde opleiding dan schoolverlaters die geografisch minder mobiel zijn.*

In dit hoofdstuk wordt de rol onderzocht die geografische mobiliteit speelt bij de inpassing van schoolverlaters in het arbeidsproces. Dit wordt gedaan voor schoolver-

laters van het VBO/MAVO, de BOL, de BBL en het HBO.¹⁸ Eerst wordt per RBA-gebied de geografische mobiliteit van schoolverlaters in beeld gebracht en wordt aangegeven welk deel van de schoolverlaters een (bij de opleiding) passende baan heeft gevonden. Hiertoe worden twee kenmerken van de banen van schoolverlaters bekeken: (1) een baan die past bij het behaalde opleidingsniveau (baan op niveau); (2) een baan die past bij de gevolgde opleidingsrichting (baan in de richting). Daarnaast wordt onderzocht in hoeverre de mobiliteit van schoolverlaters heeft bijgedragen aan het vinden van een vaste baan en een voltijd baan. Tevens worden verschillen tussen lager en hoger opgeleiden, mannen en vrouwen, allochtonen en autochtonen in beeld gebracht.

Voor onze analyse zijn zes uitstroomcohorten samengenomen. Deze hebben betrekking op de meetjaren 1996 tot en met 2001 van de RUBS-enquête en de HBO-Monitor. In de analyse is geselecteerd op gediplomeerde schoolverlaters tussen de 16 en de 30 jaar, die een voltijdse opleiding hebben gevolgd en na het verlaten van het onderwijs betaald werk hebben gevonden. Na deze selectie resteren ongeveer 100.000 schoolverlaters voor de analyse.

4.2 Geografische mobiliteit en inpassing in het arbeidsproces

Regionale verschillen tussen vraag en aanbod van arbeid leiden ertoe dat werkzoekenden worden geconfronteerd met discrepanties. Een deel van de schoolverlaters zal worden geconfronteerd met werkloosheid of een baan die minder goed aansluit bij de gevolgde opleiding. We verwachten dat schoolverlaters die geografisch mobiel zijn een grotere kans hebben om een baan te vinden die past bij de gevolgde opleiding.

Figuur 4.1 geeft een overzicht van de regionale verschillen in geografische mobiliteit voor schoolverlaters in Nederland. Hiervoor is per RBA-gebied de gemiddelde geografische mobiliteit van schoolverlaters bepaald. In tabel 4.1 is de geografische mobiliteit van schoolverlaters cijfermatig weergegeven. De geografische mobiliteit van schoolverlaters is bepaald aan de hand van de afstand¹⁹ (in kilometers) tussen de gemeente waar de schoolverlater de opleiding heeft gevolgd en de gemeente waar de schoolverlater een baan heeft gevonden.²⁰ Het algemene beeld dat uit figuur 4.1 naar voren komt is dat de gemiddelde afstand tussen de gemeente waar men de opleiding heeft gevolgd en de gemeente waar men gaat werken het grootst is voor schoolverlaters in het Noorden van Nederland. Daarna volgen schoolverlaters uit het Oosten en Zuiden

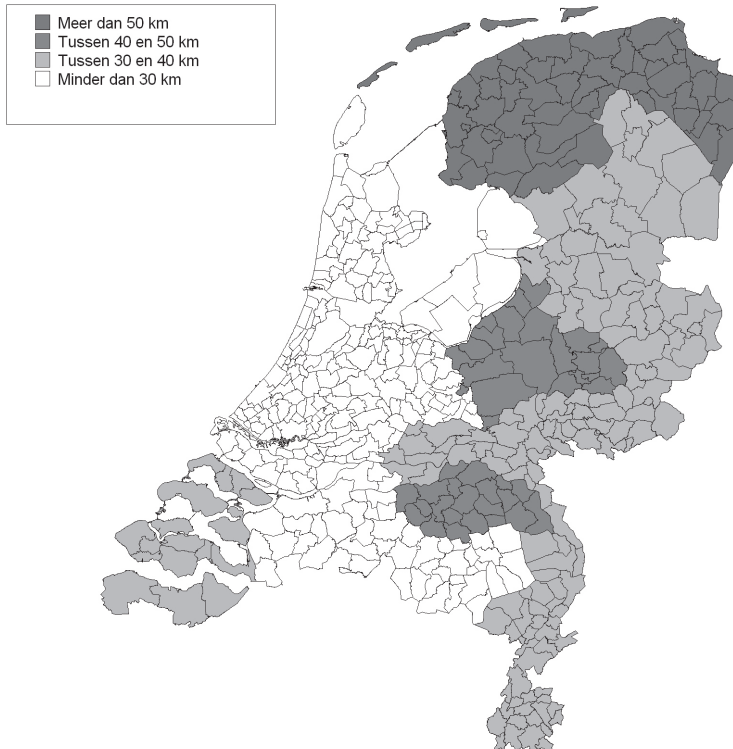
¹⁸ Schoolverlaters van het HAVO, VWO en het WO worden buiten beschouwing gelaten in dit hoofdstuk. Voor het HAVO en VWO geldt dat zeer weinig schoolverlaters doorstromen naar de arbeidsmarkt (zie ook hoofdstuk 1). Hierdoor bevinden zich relatief weinig HAVO- en VWO-schoolverlaters in onze onderzoekspopulatie. De resultaten van de analyse voor deze groep schoolverlaters worden daarom niet voldoende betrouwbaar geacht. Voor het WO geldt dat universiteiten niet gelijk zijn verdeeld over Nederland. De RBA-gebieden Friesland, Drenthe, Flevoland, Noord-Holland Noord, Zeeland en Noordoost Brabant hebben geen universiteit. WO'ers zijn daarom niet meegenomen in de analyse.

¹⁹ Hierbij wordt de afstand tussen twee gemeenten bepaald als de kortste goniometrische afstand.

²⁰ De afstand tussen de gemeente waar de opleiding gevolgd is en de huidige werkgemeente is niet identiek aan de afstand tussen woon- en werkgemeente. Het betreft dus een mobiliteit ten opzichte van de schoollocatie.

van Nederland en schoolverlaters uit Zeeland. Schoolverlaters uit het Westen van Nederland en schoolverlaters uit het midden, westen en zuidoosten van Brabant zijn geografisch het minst mobiel.

Figuur 4.1
Geografische mobiliteit van schoolverlaters per RBA-gebied

Tabel 4.1 laat zien dat de gemiddelde afstand tussen de gemeente waar de opleiding gevolgd is en de gemeente waar gewerkt wordt voor schoolverlaters in Groningen maar liefst 73 kilometer bedraagt. Dit betekent dat veel schoolverlaters die in Groningen een opleiding gevolgd hebben buiten Groningen werkzaam zijn. Daarnaast zijn ook schoolverlaters uit de RBA-gebieden Friesland, IJssel/Veluwe en Noordoost Brabant relatief mobiel (tenminste 40 kilometer). Dit geldt niet voor schoolverlaters van de RBA-gebieden Rijnstreek, Zuidelijk Noord-Holland en Rijnmond. De gemiddelde afstand tussen de gemeente waar de opleiding gevolgd is en de gemeente waar gewerkt wordt, is voor schoolverlaters in deze RBA-gebieden minder dan 20 kilometer.

Daarnaast worden in tabel 4.1 de regionale verschillen in de kans op een baan op niveau, een baan in de richting, vast werk en een voltijd baan vermeld. Vast werk

betekent hier dat schoolverlaters geen flexibele arbeidsrelatie hebben, dat wil zeggen niet werkzaam zijn als uitzendkracht, oproepkracht e.d. of werkzaam zijn in een tijdelijke aanstelling. Hieruit blijkt dat de kans op het vinden van een bij de opleiding passende baan duidelijk verschilt per RBA-gebied. Zo blijkt dat de inpassing in het arbeidsproces beter dan gemiddeld verloopt voor schoolverlaters die in de RBA-gebieden Haaglanden en Zuidoost Brabant de opleiding hebben gevolgd. Schoolverlaters uit deze twee RBA-gebieden hebben niet alleen vaker dan gemiddeld een baan die qua niveau en richting aansluit bij de gevolgde opleiding, maar ook vaker dan gemiddeld een vaste- en voltijdbaan. De geografische mobiliteit van deze schoolverlaters is echter niet boven gemiddeld. Voor deze twee RBA-gebieden zal de lokale arbeidsmarkt waarschijnlijk voldoende vraag uitoefenen naar de schoolverlaters. Een geheel andere situatie doet zich voor bij schoolverlaters die hun opleiding in de RBA-gebieden Groningen en Friesland hebben gevolgd. Hoewel deze schoolverlaters vaker dan gemiddeld geografisch mobiel zijn, hebben zij niet alleen minder vaak dan gemiddeld een baan die qua niveau en richting aansluit bij de gevolgde opleiding, maar ook minder vaak dan gemiddeld een vaste- en voltijdbaan. Bij schoolverlaters uit RBA-gebied Noordoost Brabant lijkt geografische mobiliteit daartegen wel samen te zijn gegaan met een relatief goede inpassing in het arbeidsproces. Immers, deze schoolverlaters zijn vaker dan gemiddeld geografisch mobiel en hebben niet alleen vaker dan gemiddeld een baan die qua niveau en richting aansluit bij de gevolgde opleiding, maar ook vaker dan gemiddeld een vaste- en voltijdbaan.

Tabel 4.1

Geografische mobiliteit en vier kenmerken van de inpassing van schoolverlaters in het arbeidsproces, naar RBA-gebied

RBA-gebied	Mobiliteit Km.	Baan op niveau %	Baan in richting %	Vast werk %	Voltijdbaan %
Totaal (gemiddeld)	30	70	69	82	72
	Afwijking ten opzichte van het gemiddelde (in procenten)				
Groningen	73	-2	-4	-5	-12
Friesland	50	-3	-5	-11	-5
Drenthe	31	-5	-12	-1	-7
IJssel-Vecht/Twente	38	0	+4	+3	+1
IJssel/Veluwe	42	-3	-14	-2	+1
Arnhem/Oost-Gelderland/Rivierenland	32	+3	+5	-2	-6
Flevoland	29	0	-7	-11	-20
Midden-Nederland	22	+2	-3	0	-2
Noord-Holland Noord	25	+6	0	-1	+8
Rijnmond	17	+3	-1	+1	+4
Zuidelijk Noord-Holland	16	-4	-4	0	+6
Rijnstreek	14	0	-7	+1	-19
Haaglanden	29	+8	+1	+4	+12
Zeeland	37	-7	+1	+4	-2
Midden en West Brabant	26	-5	+2	+3	+5
Noordoost Brabant	40	+2	+1	+1	+5
Zuidoost Brabant	27	+6	+8	+3	+8
Limburg	30	-1	0	-2	+1

Tabel 4.2 geeft de geografische mobiliteit en - los daarvan - de inpassing in het arbeidsproces van schoolverlaters, uitgesplitst naar opleidingsniveau, geslacht en etnische herkomst weer. Hieruit blijkt dat afgestudeerden van het HBO met gemiddeld 40 kilometer het meest mobiel zijn. Ook hebben HBO-afgestudeerden vaker dan andere schoolverlaters werk dat aansluit bij het niveau en de richting van hun opleiding, vast werk en een full-time baan. In hoeverre hun grotere geografische mobiliteit hierop van invloed is, komt aan bod in de volgende paragraaf. Schoolverlaters van niveau 1/2 en niveau 3/4 van de BOL en de BBL zijn doorgaans het minst mobiel. Opvallend daarbij is dat schoolverlaters van niveau 1/2 duidelijk minder vaak dan schoolverlaters van niveau 3/4 een baan vinden die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau en de gevolgde opleidingsrichting. Dit wijst er op dat de lokale arbeidsmarkten in Nederland meer vraag uitoefenen naar schoolverlaters van niveau 3/4 dan naar schoolverlaters van niveau 1/2. De geografische mobiliteit van VBO/MAVO-schoolverlaters is gemiddeld. Daarbij ligt het percentage schoolverlaters van het VBO/MAVO met een baan op niveau relatief hoog. Dit heeft vooral te maken met bodemeffecten, dat wil zeggen, het feit dat er voor VBO/MAVO-schoolverlaters relatief weinig banen bestaan van een nog lager niveau (dat wil zeggen basisonderwijs). Schoolverlaters van het VBO/MAVO hebben daardoor vaak niet de mogelijkheid uit te wijken naar een baan onder hun behaalde opleidingsniveau. VBO/MAVO-schoolverlaters zullen daardoor eerder werkloos zijn of een andere aanpassing doen. Tabel 4.2 lijkt dit te bevestigen; het percentage schoolverlaters met een baan binnen de eigen richting en het percentage schoolverlaters met een voltijdbaan is gemiddeld het laagst voor schoolverlaters van het VBO/MAVO. Het lagere percentage voltijdbanen bij VBO/MAVO wordt eveneens deels verklaard door de partiële leerplicht, waardoor een deel van deze jongeren nog minimaal één dag per week onderwijs moeten volgen.

Tabel 4.2

Geografische mobiliteit en vier kenmerken van de inpassing van schoolverlaters in het arbeidsproces, naar opleidingsniveau, geslacht en etniciteit

	Mobiliteit	Baan op niveau	Baan in richting	Vast werk	Voltijdbaan
	Km.	%	%	%	%
Opleidingsniveau					
VBO/MAVO	31	75	53	82	45
BOL/BBL Niveau 1/2	21	47	55	80	68
BOL/BBL Niveau 3/4	24	69	72	81	76
HBO	40	79	78	84	80
Geslacht					
Man	33	71	70	85	82
Vrouw	28	70	68	79	64
Etnische herkomst					
Autochtoon	31	70	70	83	73
Allochtoon	22	67	59	76	68

Tevens blijkt uit tabel 4.2 dat vrouwen geografisch minder mobiel zijn, minder vaak een vaste aanstelling en daarnaast vaker parttime werken dan mannen. Allochtonen zijn geografisch minder mobiel dan autochtonen. Ook hebben allochtonen minder vaak een baan die aansluit op de opleidingsrichting, een vaste baan en een voltijd-

baan. Voor allochtonen zal dit deels te maken hebben met het feit dat ze gemiddeld genomen een lager opleidingsniveau behalen dan autochtonen.

4.3 De rol van geografische mobiliteit bij het vinden van een passende baan

De vorige paragraaf heeft voor verschillende groepen schoolverlaters een schets gegeven van hun geografische mobiliteit en hun inpassing in het arbeidsproces. In deze paragraaf wordt nagegaan welk effect geografische mobiliteit heeft op de inpassing in het arbeidsproces. Daartoe worden de vier eerder genoemde kenmerken van de inpassing van schoolverlaters in het arbeidsproces in relatie gebracht met de geografische mobiliteit van schoolverlaters. Hiervoor is vier keer een multivariate analyse uitgevoerd. In elk van de vier multivariate analyses zijn steeds twee modellen geschat. Model 1 schat het effect van regionale verschillen (dat wil zeggen de regio waar de schoolverlaters de opleiding hebben gevolgd), waarbij wordt gecorrigeerd voor een aantal achtergrondkenmerken van schoolverlaters, zoals leeftijd, geslacht, etniciteit, behaald opleidingsniveau en gevolgde opleidingsrichting. Model 2 geeft hier een uitbreiding van door niet alleen lokale arbeidsmarktkenmerken als werkloosheid en grootte van de beroepsbevolking per RBA-gebied waar de opleiding gevolgd is toe te voegen, maar vooral ook de geografische mobiliteit van schoolverlaters. Op deze manier wordt in de analyse rekening gehouden met kenmerken van lokale arbeidsmarktsituaties en geografische mobiliteit. Het werkloosheidspercentage geeft een indicatie van de discrepanties tussen vraag en aanbod op de lokale arbeidsmarkt. De grootte van de beroepsbevolking geeft de beschikbaarheid van banen weer. Het effect van geografische mobiliteit op de inpassing in het arbeidsproces op haar beurt wordt hierbij gecorrigeerd voor zowel verschillen tussen schoolverlaters als regionale verschillen en kenmerken van de lokale arbeidsmarktsituatie. De regionale werkloosheidscijfers en de omvang van de beroepsbevolking per RBA-gebied zijn gebaseerd op cijfers van de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS. De geografische mobiliteit van schoolverlaters is voor de multivariate analyses ingedeeld in vier categorieën; (i) 0-10 kilometer (ii) 11-30 kilometer (iii) 31-70 kilometer en (iv) meer dan 70 kilometer. Tabel A.1 van de appendix vermeldt de resultaten van de analyse van de kans op een baan die aansluit op het behaalde opleidingsniveau en de analyse van de kans op een baan die aansluit op de gevolgde opleidingsrichting. Tabel 4.3 geeft een samenvatting van de belangrijkste resultaten van beide analyses.

Niveau en richting van de baan

De aansluiting tussen de voltooide opleiding en de uitgeoefende functie geeft een indicatie van de benutting van de capaciteiten van de schoolverlaters. Schoolverlaters met een functie die niet of onvoldoende aansluit bij hun opleiding lopen het risico de in de opleiding opgebouwde capaciteiten niet voldoende te benutten. Het begrip aansluiting wordt hier bepaald aan de hand van twee indicatoren, te weten aansluiting naar opleidingsniveau (betreft het een functie die aansluit op het niveau van de gevolgde opleiding?) en aansluiting naar opleidingsrichting (betreft het een functie die aansluit op de gevolgde opleidingsrichting?). Wat betreft de aansluiting tussen opleiding en werk is gekeken naar de eisen die de werkgever stelt bij het vervullen van de vacature.

Wat het niveau van de baan betreft, is in de enquête gevraagd naar het opleidingsniveau dat door de werkgever voor de vervulling van de functie werd vereist. Wat het minimaal vereiste opleidingsniveau betreft, kan een hoofdonterscheid worden gemaakt tussen functies waarvoor het niveau van de gevolgde opleiding niet is vereist en functies waarvoor het niveau van de gevolgde opleiding wel is vereist.

Naast het vereiste opleidingsniveau is in de enquête gevraagd naar de opleidingsrichting die door de werkgever voor de vervulling van de functie werd vereist. De vereiste opleidingsrichting geeft aan of de schoolverlater al dan niet binnen het 'eigen' beroependomein terecht komt. Van het eigen beroependomein is sprake wanneer voor de desbetreffende functie (uitsluitend) de eigen opleidingsrichting of een daaraan verwante opleidingsrichting werd vereist. Buiten het eigen beroependomein is sprake van concurrentie door schoolverlaters van geheel andere opleidingsrichtingen. Dit is het geval wanneer voor de desbetreffende functie geen specifieke opleidingsrichting of een geheel andere dan de eigen opleidingsrichting werd vereist.

Uit de analyse blijkt dat geografische mobiliteit doorgaans een positief effect heeft op de kans een baan te vinden die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau, maar dit geldt pas wanneer de afstand 30 kilometer of meer bedraagt. Het effect van mobiliteit over een afstand van meer dan 70 kilometer is overigens niet meer significant. De kans op een baan in de gevolgde opleidingsrichting wordt echter negatief beïnvloed door geografische mobiliteit. Schoolverlaters waarvan de afstand tussen de locatie van de opleiding en de locatie van de baan meer dan 70 kilometer is, hebben minder vaak een baan gevonden die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting vergeleken met schoolverlaters die niet mobiel zijn. Dit lijkt overigens overeen te komen met een interpretatie waarbij het werken buiten het eigen beroependomein niet uitsluitend negatief is.

Daarnaast komt naar voren dat vrouwen (ten opzichte van mannen) over het algemeen een kleinere kans hebben om een baan te vinden die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau en -richting. Voor allochtone schoolverlaters geldt dat de kans een baan te vinden binnen de opleidingsrichting aanzienlijk lager is dan voor autochtone schoolverlaters.

De kans om een baan op het behaalde opleidingsniveau te vinden, hangt tevens af van de uitwijkmogelijkheid naar lagere banen. Dit verklaart waarom schoolverlaters van het laagste opleidingsniveau de grootste kans hebben om werk te vinden dat past bij hun opleidingsniveau. Immers, voor schoolverlaters van het laagste opleidingsniveau (VBO/MAVO) zijn uitwijkmogelijkheden naar nog lagere banen relatief gering. Vanwege hun grotere uitwijkmogelijkheden naar banen van een lager niveau lopen hoger opgeleide schoolverlaters meer risico om onder hun opleidingsniveau terecht te komen dan lager opgeleide schoolverlaters. Verder zien we dat naarmate het opleidingsniveau hoger is, schoolverlaters vaker een baan vinden die aansluit op de gevolgde opleidingsrichting. Dit kan te maken hebben met het doorgaans bredere beroependomein van hogere opleidingen.

Tabel 4.3

Overzicht van de belangrijkste resultaten van de analyse van de kans op een baan die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau en de kans op een baan die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting

	Positief effect	Geen effect	Negatief effect
Kans op een baan op niveau*	31-70 kilometer ⁴	Allochtoon ² 11-30 kilometer ⁴ > 70 kilometer ⁴	Vrouw ¹ BOL/BBL niveau 1/2 ³ BOL/BBL niveau 3/4 ³ HBO ³
Kans op een baan in de richting*	BOL/BBL niveau 1/2 ³ BOL/BBL niveau 3/4 ³ HBO ³	11-30 kilometer ⁴ 31-70 kilometer ⁴	Vrouw ¹ Allochtoon ² > 70 kilometer ⁴

* = statistisch gecontroleerd voor leeftijd, opleidingsrichting, RBA-gebied van de gevolgde opleiding, werkloosheid en beroepsbevolking RBA-gebied

¹ = ten opzichte van man

² = ten opzicht van autochtoon

³ = ten opzicht van VBO/MAVO

⁴ = ten opzicht van 0-10 kilometer

Daarnaast laat tabel A.1 van de appendix zien dat de opleidingsrichting van schoolverlaters een significante invloed heeft op de kans een baan te vinden op niveau of in de richting. Met name schoolverlaters van de opleidingssector Onderwijs hebben een grote kans een baan te vinden op het behaalde opleidingsniveau en in de gevolgde richting. Voor deze opleidingssector geldt namelijk dat er een duidelijke één op één relatie bestaat tussen opleiding en beroep. Hetzelfde geldt voor de opleidingssector Gezondheidszorg. Voor andere opleidingssectoren zoals Landbouw, Taal en Cultuur en Gedrag en Maatschappij is de relatie tussen opleiding en beroep minder sterk aanwezig.

Het werkloosheidspercentage per RBA-gebied heeft geen significant effect op de kans om werk te vinden dat aansluit op de gevolgde opleidingsrichting, maar wel een significant effect op de kans om een baan te vinden die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau. Het blijkt dat schoolverlaters vaker een baan vinden die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau wanneer het werkloosheidspercentage in een RBA-gebied relatief hoog is. Dit resultaat is vrij opmerkelijk. Eerder onderzoek heeft laten zien dat de kans op werk en de kwaliteit van het werk (waaronder de aansluiting tussen opleiding en baan naar niveau en richting) nauwelijks met elkaar samenhangen (Van der Velden & Wieling, 1994). Opleidingen die een hoge kans op werk bieden, zijn niet noodzakelijkerwijs de opleidingen met een goede aansluiting tussen opleiding en baan naar niveau en richting. Dat verklaart echter nog niet het hier gevonden negatieve verband tussen kans op werk en kwaliteit van het werk. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat in gebieden waar de werkloosheid hoog is schoolverlaters niet alleen geconfronteerd worden met minder banen op hun niveau, maar dat ook de uitwijkmogelijkheden (banen onder niveau) beperkt aanwezig zijn. Om het hier gevonden resultaat goed te kunnen interpreteren is daarom nader onderzoek nodig naar de relatie tussen de hoogte van de werkloosheid in een bepaalde regio, de geografische mobiliteit van schoolverlaters en de aansluiting tussen opleiding en werk. Het andere in de analyse opgenomen kenmerk van de lokale arbeidsmarkt, namelijk

de omvang van de beroepsbevolking, heeft geen significant effect op de kans om werk te vinden dat aansluit op het behaalde opleidingsniveau, maar wel een significant effect op de kans om werk te vinden dat aansluit op de gevolgde opleidingsrichting. In qua beroepsbevolking middelgrote RBA-gebieden hebben schoolverlaters een grotere kans dat het werk aansluit op de opleidingsrichting.

Na controle voor achtergrondkenmerken van schoolverlaters (opleidingsniveau, -richting, leeftijd, geslacht, etniciteit), lokale arbeidsmarktkenmerken en geografische mobiliteit blijven significante regionale verschillen bestaan ten aanzien van de kans dat het werk aansluit bij het behaalde opleidingsniveau en de kans dat het werk aansluit op de gevolgde opleidingsrichting. In de multivariate analyse is het RBA-gebied Groningen als referentiecategorie opgenomen. In zes RBA-gebieden is de kans op een baan op het behaalde opleidingsniveau significant groter dan in Groningen. Het betreft de RBA-gebieden Arnhem/Oost-Gelderland/Rivierenland, Midden-Nederland, Rijnmond, Haaglanden, Noordoost Brabant en Zuidoost Brabant. Schoolverlaters die een opleiding gevolgd hebben in de RBA-gebieden Flevoland en Rijnstreek hebben daartegen een significant kleinere kans een baan te vinden op het behaalde opleidingsniveau dan schoolverlaters uit Groningen. De kans een baan te vinden bij de gevolgde opleidingsrichting laat een iets ander beeld zien. Voor schoolverlaters uit de RBA-gebieden IJssel-Vecht/Twente, Arnhem/Oost-Gelderland/Rivierenland, Flevoland en Zeeland is de kans op een baan die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting groter dan voor schoolverlaters uit Groningen. Daartegen zullen schoolverlaters uit de RBA-gebieden Friesland, Drenthe, IJssel/Veluwe, Rijnstreek en Haaglanden wat betreft opleidingsrichting een negatieve invloed ondervinden van hun regio.

Vast werk en voltijdbaan

Tabel A.2 in de appendix geeft de resultaten van de analyse van de kans om een vaste baan dan wel een voltijdbaan te vinden. In tabel 4.4 wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste resultaten van deze analyse. Geografische mobiliteit blijkt een grote invloed te hebben op de kans een vaste dan wel voltijd baan te vinden. Naarmate schoolverlaters bereid zijn een grotere afstand te overbruggen tussen de locatie van de opleiding en de huidige baan zal de kans op een vaste baan en de kans op een voltijdbaan toenemen. Aangezien hier de effecten van mobiliteit veel groter en veel eenduidiger zijn dan bij de kans op een baan op niveau en een baan in de richting kan worden gesteld dat mobiliteit voor schoolverlaters vooral bijdraagt aan het vinden van een vaste baan of een voltijd baan.

Naast geografische mobiliteit spelen ook de achtergrondkenmerken van schoolverlaters een belangrijke rol bij het vinden van een vaste dan wel voltijdbaan. Zo blijkt dat vrouwen met name een kleinere kans op een voltijdbaan hebben vergeleken met mannen. Allochtonen blijken in vergelijking met autochtonen vooral minder vaak een vaste baan te hebben. Daarnaast blijkt dat schoolverlaters van de BOL/BBL niveau 3/4 en afgestudeerden van het HBO vaker een vaste- en een voltijdbaan vinden dan VBO/MAVO-schoolverlaters.

Tabel 4.4

Overzicht van de belangrijkste resultaten van de analyse van de kans op een vaste baan en de kans op een voltijdbaan

	Positief effect	Geen effect	Negatief effect
Kans op een vaste baan*	11-30 kilometer ⁴ 31-70 kilometer ⁴ > 70 kilometer ⁴ BOL/BBL niveau 3/4 ³ HBO ³		Vrouw ¹ Allochtoon ² BOL/BBL niveau 1/2 ³
Kans op een voltijdbaan*	11-30 kilometer ⁴ 31-70 kilometer ⁴ > 70 kilometer ⁴ BOL/BBL niveau 1/2 ³ BOL/BBL niveau 3/4 ³ HBO ³		Vrouw ¹ Allochtoon ²

* = statistisch gecontroleerd voor leeftijd, opleidingsrichting, RBA-gebied van de gevolgde opleiding, werkloosheid en beroepsbevolking RBA-gebied

¹ = ten opzichte van man

² = ten opzicht van autochtoon

³ = ten opzicht van VBO/MAVO

⁴ = ten opzicht van 0-10 kilometer

Voor de verschillende opleidingsrichtingen laat tabel A.2 van de appendix zien dat schoolverlaters van de opleidingssectoren Onderwijs, Gedrag en Maatschappij en Taal en Cultuur niet alleen minder vaak een vaste baan hebben dan andere schoolverlaters, maar ook minder vaak een voltijdbaan. Hoewel schoolverlaters van de opleidingssector Gezondheidszorg relatief vaak een vaste baan vinden, werken zij relatief vaak in deeltijd. Waarschijnlijk door het relatief grote aandeel van vrouwen in deze opleidingssector gaat een vaste baan vaak gepaard met werken in deeltijd. Daarnaast komt naar voren dat schoolverlaters van de opleidingssector Techniek vaker dan anderen zowel een vaste baan als een voltijdbaan gevonden hebben.

Verder blijkt dat de werkloosheidssituatie van invloed is op de kans voor schoolverlaters een vaste dan wel voltijdbaan te vinden. Indien de werkloosheid in het RBA-gebied waar de opleiding is gevolgd hoog is, vinden schoolverlaters minder vaak een vaste baan, terwijl de kans op een voltijdbaan toeneemt. De grootte van de beroepsbevolking heeft een significant positief effect op zowel de kans op een vaste baan als de kans op een voltijdbaan.

Opvallend aan de analyse van de kans op een vaste baan is dat de richting van het effect voor bijna elk RBA-gebied omdraait zodra rekening wordt gehouden met de lokale arbeidsmarktsituatie en de mobiliteit van schoolverlaters. Dit heeft vooral te maken met het gegeven dat het RBA-gebied Groningen als referentiecategorie is gekozen. Hierdoor vinden we eerst in model 1 dat schoolverlaters uit Friesland en Flevoland de kleinste kans hebben op een vaste baan. Vervolgens blijkt uit model 2 dat de kans op een vaste baan sterk toeneemt naarmate schoolverlaters mobieler zijn. Eerder hebben we laten zien dat schoolverlaters uit Groningen gemiddeld genomen het meest mobiel zijn. Hierdoor verdwijnen de eerder gevonden verschillen tussen

Groningen en de andere RBA-gebieden. Sterker nog, wanneer we rekening houden met de geografische mobiliteit van schoolverlaters en de lokale arbeidsmarktsituatie dan blijkt zelfs dat schoolverlaters uit Groningen een relatief grote kans hebben op een vaste baan.

4.4 De rol van geografische mobiliteit voor verschillende groepen schoolverlaters

Tot zo ver is een algemeen beeld gegeven van de invloed van geografische mobiliteit op het vinden van een passende baan. In deze paragraaf proberen we na te gaan in hoeverre geografische mobiliteit verschillend uitpakt voor verschillende groepen schoolverlaters. Hiervoor wordt ingegaan op de invloed van geografische mobiliteit op de inpassing in het arbeidsproces voor mannen, vrouwen, allochtonen, autochtonen en voor schoolverlaters van verschillende opleidingsniveaus. Het betreft hier een vergelijkbare analyse als in de vorige paragraaf, maar dan telkens uitgevoerd voor één bepaalde groep schoolverlaters. In tabel A.3 van de appendix worden de belangrijkste resultaten vermeld.

Uit tabel A.3 van de appendix blijkt dat geografische mobiliteit een verschillend effect heeft voor mannen en vrouwen op de kans een baan te vinden die aansluit op het behaalde opleidingsniveau. Alléén voor mannen geldt dat de kans op een baan op niveau toeneemt wanneer ze mobiel zijn. Dit heeft waarschijnlijk te maken hebben met het feit dat mannen vaker dan vrouwen de hoofdkostwinner zijn, waardoor vrouwen vaker meeverhuizen naar de locatie van het werk van de man. Voor de overige drie kenmerken van de inpassing in het arbeidsproces geldt dat de rol van geografische mobiliteit weinig verschilt tussen mannelijke en vrouwelijke schoolverlaters.

Daarnaast blijkt dat de rol van geografische mobiliteit bij het vinden van passend werk sterk verschilt tussen allochtone en autochtone schoolverlaters. Voor autochtone schoolverlaters neemt de kans op een baan op niveau en de kans op een vaste baan toe wanneer ze mobiel zijn. Voor allochtone schoolverlaters blijkt deze kans juist af te nemen. Alleen allochtone schoolverlaters bij wie de afstand tussen de locatie van de opleiding en de locatie van de baan meer dan 70 kilometer bedraagt, hebben een grotere kans op een vaste baan, maar deze invloed is veel kleiner dan voor autochtone schoolverlaters. Een ander belangrijk verschil betreft de kans op een baan in de eigen opleidingsrichting. Eerder is al naar voren gekomen dat de kans op een baan die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting afneemt als schoolverlaters mobiel zijn. Dit blijkt met name te gelden voor allochtone schoolverlaters en in veel mindere mate voor autochtone schoolverlaters. De hierboven gevonden verschillen tussen autochtone en allochtone schoolverlaters kunnen te maken hebben met het feit dat allochtone schoolverlaters relatief vaak in de grote steden van Nederland wonen. Aangezien de meeste werkgelegenheid zich ook concentreert in de grote steden is het voor allochtone schoolverlaters waarschijnlijk minder zinvol om mobiel te zijn.

De rol van geografische mobiliteit bij het vinden van passend werk varieert ook voor schoolverlaters van verschillende opleidingsniveaus. Ten eerste komt naar voren dat geografische mobiliteit alleen voor de hoger opgeleide schoolverlaters (BOL/BBL niveau 3/4 en HBO) bijdraagt aan het vinden van een baan die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau. Daarnaast geldt dat de kans op een baan die aansluit bij de

gevolgde opleidingsrichting voor HBO-afgestudeerden eerst toeneemt en na meer dan 70 kilometer weer afneemt. Dit in tegenstelling tot schoolverlaters van de andere opleidingsniveaus waar mobiliteit over het algemeen leidt tot een kleinere kans op een baan die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting. De kans op een vaste en voltijd baan laat weinig verschil zien tussen de opleidingsniveaus wat betreft de richting van het effect; mobiliteit leidt namelijk tot een grotere kans op een vaste en voltijd baan. Wel blijkt dat de sterkte van de effecten behoorlijk varieert tussen schoolverlaters van de verschillende opleidingsniveaus. Het effect van geografische mobiliteit op de kans een vaste of voltijdbaan te vinden, is vooral groot bij lager opgeleide schoolverlaters. Dit betekent dat geografische mobiliteit voor schoolverlaters van een laag opleidingsniveau een andere rol speelt dan voor schoolverlaters van een hoger opleidingsniveau. Voor de laagst opgeleiden draagt mobiliteit vooral bij aan het vinden van een vaste en een voltijdbaan en niet zozeer aan een baan die qua niveau of richting aansluit bij de gevolgde opleiding.

4.5 Conclusie

Doordat het aantal beschikbare banen binnen een bepaalde regio beperkt is, zal een deel van de schoolverlaters geconfronteerd worden met werkloosheid of een baan die minder goed aansluit bij de gevolgde opleiding. Geografische mobiliteit maakt de kans op het vinden van een baan die past bij de gevolgde opleiding groter. Schoolverlaters die bereid zijn over een grote afstand te pendelen of te verhuizen voor het werk hebben namelijk meer keuzemogelijkheden.

In dit hoofdstuk is eerst bekeken welke schoolverlaters vooral geografisch mobiel zijn. Daarna is onderzocht in hoeverre de geografische mobiliteit van schoolverlaters heeft bijgedragen aan het vinden van een bij de opleiding passende baan. Hiertoe zijn twee kenmerken van de banen van schoolverlaters bekeken: een baan die past bij het behaalde opleidingsniveau en een baan die past bij de gevolgde opleidingsrichting. Tevens is onderzocht in hoeverre de mobiliteit van schoolverlaters heeft bijgedragen aan het vinden van een vaste baan en een voltijdbaan.

De resultaten laten zien dat met name schoolverlaters uit Groningen en Friesland geografisch mobiel zijn. Daarnaast zijn schoolverlaters van het HBO gemiddeld mobieler dan schoolverlaters van lagere opleidingsniveaus. Verder zijn mannen en autochtonen doorgaans mobieler dan vrouwen en allochtonen. Tevens is gebleken dat geografische mobiliteit tot op zekere hoogte heeft bijgedragen aan het vinden van een passende baan. Ten eerste is duidelijk geworden dat schoolverlaters die geografisch mobiel zijn, vaker een vaste baan en een voltijdbaan vinden dan schoolverlaters die niet mobiel zijn. Dit geldt voor bijna alle verschillende groepen schoolverlaters. Alléén voor allochtone schoolverlaters neemt de kans op een vaste baan af wanneer ze mobiel zijn. Dit heeft wellicht te maken met het feit dat een groot deel van de allochtonen in de grote steden van Nederland woont. Aangezien het meeste werk zich ook concentreert in de grote steden zal het voor allochtone schoolverlaters vaak minder nuttig zijn over een grote afstand te pendelen of te verhuizen om passend werk te vinden. Verder blijkt dat de invloed van geografische mobiliteit op de kans een vaste- of voltijdbaan te vinden groter is voor lager opgeleiden dan voor hoger opgeleiden.

Ten tweede vinden schoolverlaters die mobiel zijn vaker een baan op niveau dan schoolverlaters die minder mobiel zijn. De invloed van geografische mobiliteit is hier echter kleiner dan bij de kans op een vaste- of voltijdbaan. Het blijkt dat alléén mannen, autochtonen, schoolverlaters van BOL/BBL niveau 3/4 en het HBO vaker een baan op niveau vinden naarmate ze mobieler worden. Dit geeft onder meer aan dat geografische mobiliteit voor hoger opgeleiden een andere functie heeft dan voor lager opgeleiden. Geografische mobiliteit draagt voor lager opgeleiden vooral bij aan het vinden van een vaste of voltijdbaan. De rol van mobiliteit voor hoger opgeleide schoolverlaters is zowel het vinden van een baan die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau als het vinden van een vaste- en voltijdbaan. Dat mannen vaker dan vrouwen een baan op niveau vinden naarmate ze mobieler zijn, heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat mannen vaker dan vrouwen de hoofdkostwinner zijn, waardoor vrouwen vaker meeverhuizen naar de locatie van het werk van de man.

Tot slot is gebleken dat schoolverlaters die mobiel zijn minder vaak een baan gevonden hebben die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting. Een baan buiten de richting hoeft echter niet per definitie slechter te zijn dan een baan op vergelijkbaar niveau binnen de richting. De afgelopen jaren is er sprake van een structurele verbreding van opleidingen, waarbij schoolverlaters niet strikt worden opgeleid voor een specifiek beroependomein. Daarbij neemt in steeds meer functies het belang van algemene competenties toe die niet per se op het vakgebied hoeven te liggen. Overigens blijkt dat met name allochtone schoolverlaters minder vaak een baan buiten de richting vinden wanneer ze mobiel worden. Dit laatste heeft, zoals eerder aangegeven, waarschijnlijk te maken met het feit dat een groot deel van de allochtonen in de grote steden van Nederland woont.

Literatuur

- Allmendinger, J. (1989), Educational systems and labour market outcomes, *European Sociological Review*, 5, 231-250.
- Asselberghs, K., R. Batenburg, F. Huijgen & M.C. de Witte (1998), *De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland: deel IV*, Den Haag: OSA (OSA-voorstudie V44).
- Büchel, F. & M. van Ham (2003), Overeducation, regional labor markets, and spatial flexibility, *Journal of Urban Economics*, 53, 482-93.
- Geerligs, J.W.G. (1999), Design of Responsive Vocational Education and Training, a reconstruction of a systems change in agricultural education, thesis, Eburon, Delft.
- Groot, W. & H. Maassen van de Brink (2000), Overeducation in the labour market. A meta analysis, *Economics of Education Review*, 19, 149-158.
- Ham, van M. & C. Mulder (1999), De regionale component in de afstemming tussen opleiding en functieniveau, *Mens en Maatschappij*, 74 (4), 392-406.
- Hannan, D., D. Raffé & E. Smyth (1997), Cross-national research on school to work transitions. An analytical framework. In: P. Werquin, R. Breen & J. Planas (red.), *Youth transitions in Europe: theory and evidence* (pp. 409-442). Proceedings of third ESF workshop of the Network on Transitions in Youth, La Ciotat, France, September, 1996.
- Hannan, D. & P. Werquin (2001), Education and labour market change. The dynamics of education to work transitions in Europe. A review of a TSER Programme. In: P. Descy & M. Tessaring (red.), *Training in Europe. Second report on vocational training research in Europe 2000: background report*. Volume 3 (Cedefop reference series) (pp. 91-135). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Huijgen, F. (1989), De kwalitatieve structuur van de werkgelegenheid in Nederland: deel III, Den Haag: OSA (OSA-voorstudie V33).
- Kalleberg, A., B. Reskin & K. Hudson (2000), Bad jobs in America: Standard and non-standard employment relations and job quality in the United States, *American Sociological Review*, 2, 256-278.
- Kerckhoff, A. (1995), Institutional arrangements and stratification processes in industrial societies, *Annual Review of Sociology*, 15, 323-47.
- Lindbeck, A., & D. Snower (1988), *The insider-outsider theory of employment and unemployment*, Cambridge, MA: MIT Press.

Maurice, M., F. Sellier & J. Silvestre (1986), *The social foundations of power: A comparison of France and Germany*, Cambridge, MA: MIT Press.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2000), *Koers bve*, Den Haag: OCenW.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2002), *Onderwijs Cultuur en Wetenschappen in kerncijfers*, Den Haag: OCenW.

Muffels, R. (2001), De transitionele arbeidsmarkt. Een modern en dynamisch perspectief op de arbeidsmarkt en het arbeidsmarktbeleid? In: N. van den Heuvel, F. Holderbeke & R. Wielers (red.), *De transitionele arbeidsmarkt. Contouren van een actief arbeidsmarktbeleid*. (pp. 11-53). Den Haag: Elsevier Bedrijfsinformatie.

Müller, W. & Y. Shavit (1998), The institutional embeddedness of the social stratification process. A comparative study of qualifications and occupation in thirteen countries. In: Y. Shavit & W. Müller (red.), *From school to work. A comparative study of educational qualifications and occupational destinations* (pp. 1-48). Oxford: Clarendon Press.

Müller, W. & M. Gangl (red.) (2003), *Transitions from education to work in Europe. The integration of youth into EU labour markets*, Oxford: Oxford University Press.

OECD (1998), *Employment outlook*, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

OECD (1999), *Employment outlook*, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

OECD (2000), *From initial education to working life: Making transitions work*, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (2001), *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2000*, Maastricht: ROA.

Ryan, P. (2001), The school-to-work transition. A cross-national perspective, *Journal of Economic Literature*, 39, 34-92.

Schmid, G. (1998), *Transitional labour markets. A new European employment strategy*, Discussion Paper no. FS I 98-206, Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.

Stuurgroep Evaluatie WEB (2001), *De WEB: naar eenvoud en evenwicht*. Eindrapport van de Stuurgroep Evaluatie WEB, Zoetermeer: Stuurgroep Evaluatie WEB.

Thurow, L. (1975), *Generating inequality*, New York: Basic Books.

Velden, R.K.W. van der & M.H. Wieling (1994), De arbeidsmarkt kansen per opleiding. In: H. Scholten & S.C. de Groot (red.), *Arbeidsmarkt en Sociale Zekerheid, Beleid in*

Beweging, pp. 106-144, Tilburg: IVA/Delft: EBURON.

Velden, R.K.W. van der & M.H.J. Wolbers (2000), De sleutelmacht van de opleiding: een verklaring voor de verschillen in arbeidsmarktpositie tussen opleidingen, *Mens & Maatschappij*, 75, (3), pp. 185-202.

Velden, R. van der (red.) (2001), *Toegankelijkheid, intern rendement en doorstroom*, Zoetermeer: Stuurgroep Evaluatie WEB.

Velden, R.K.W. van der, M.R. de Vries, M.H.J. Wolbers & P. W. L. J. van Eijs (2003), *De waarde van een startkwalificatie*, Amsterdam: Max Goote Kenniscentrum BVE (binnenkort te verschijnen).

Velden, R. van der, & M. Wolbers (2003), The integration of young people into the labour market: the role of training systems and labour market regulation. In: W. Müller & M. Gangl (red.), *Transitions from education to work in Europe. The integration of youth into EU labour markets* (pp.186-211). Oxford: Oxford University Press.

Vreyer, Ph. de, R. Layte, M. Wolbers & A. Hussain (2000), The permanent effects of labour market entry in times of high unemployment. In: D. Gallie & S. Paugam (red.), *Welfare regimes and the experience of unemployment in Europe* (pp. 134-152). Oxford: Oxford University Press.

Vries, M.R. de & M.H.J. Wolbers (2002), Leerweg en arbeidsmarktintrede. In: A.M.L. van Wieringen & W.A. Houtkoop (red.), *De omgeving van het beroepsonderwijs. Jaarboek 2001/2002 van het Max Goote Kenniscentrum*. Den Haag: Elsevier Overheid.

Wolbers, M. (2001), *De externe effecten van het secundair beroepsonderwijs*. In: R. van der Velden (red.), *Toegankelijkheid, intern rendement en doorstroom*, Zoetermeer: Stuurgroep Evaluatie WEB, pp. 175 - 201.

Wolbers, M. H. J., P.M. de Graaf & W. C. Ultee (2001), Trends in the occupational returns to educational credentials in the Dutch labor market: Changes in structures and in the association?, *Acta Sociologica*, 44 (1), 5-19.

Wolbers, M. H. J. (2003), 'Mismatches' tussen opleidingsrichting en beroep onder schoolverlaters in Europa, *Mens en Maatschappij*, 78 (3), 218-241.

Enkele centrale begrippen

Aansluitende functie naar niveau

Een functie wordt als aansluitend naar niveau getypeerd indien het vereiste functieniveau ten minste gelijk is aan het genoten opleidingsniveau. Het functieniveau wordt bepaald aan de hand van de door de schoolverlaters beantwoorde vraag welk opleidingsniveau volgens de werkgever minimaal werd vereist.

Aansluitende functie naar richting

Een functie wordt als aansluitend naar richting getypeerd als de vereiste opleidingsrichting gelijk of verwant is aan de genoten opleidingsrichting. De vereiste opleidingsrichting wordt bepaald aan de hand van de door de schoolverlaters beantwoorde vraag welke opleidingsrichting volgens de werkgever werd vereist.

Allochtoon

Om als allochtoon te worden aangemerkt, dient de respondent of ten minste één van zijn of haar ouders te zijn geboren in één van de landen die worden genoemd in de Wet SAMEN (Stimulering Arbeidsdeelname Minderheden).

Beroepsbevolking

Tot de beroepsbevolking behoren:

- degenen die ten minste 12 uur per week werken of werk hebben aanvaard waardoor zij ten minste 12 uur per week gaan werken;
- degenen zonder werk (of met werk van minder dan 12 uur per week) die op zoek zijn naar werk.

In deze rapportage is tevens als voorwaarde gesteld dat de maatschappelijke positie niet scholier of student is.

Bruto uurloon

Het bruto maandloon heeft betrekking op de hoofdfunctie, en is inclusief toeslagen maar exclusief inkomen uit overwerk. Het bruto uurloon is gelijk aan het bruto maandloon, gedeeld door het aantal arbeidsuren per week in de hoofdfunctie, vermenigvuldigd met de factor 12/52.

Flexibele arbeidsrelatie

Een flexibele arbeidsrelatie betreft een aanstelling als uitzendkracht, oproepkracht e.d. of een aanstelling in tijdelijke dienst.

Intredewerkloosheid

De intredewerkloosheid is het totaal aantal maanden sinds het verlaten van de opleiding waarvan de schoolverlaters hebben aangegeven dat hun maatschappelijke positie in de betreffende maand werkloos was.

Kwaliteit van het werk

De kwaliteit van het werk geeft een samenvattend beeld van de gemiddelde beloning en de mate waarin de functie qua niveau en richting aansluit op de gevolgde opleiding. Deze wordt getypeerd aan de hand van het gemiddelde over alle onderscheiden opleidingen.

Maatschappelijke positie

De maatschappelijke positie geeft de situatie weer die de schoolverlaters zelf het beste bij zich vinden passen (bijvoorbeeld betaald werk, scholier/student).

Opleidingssector

Binnen de onderwijssoorten is een onderverdeling gemaakt naar verschillende sectoren, bijvoorbeeld techniek, economie e.d.

Onderwijssoort

In het rapport worden de gediplomeerde schoolverlaters van de volgende onderwijssoorten onderscheiden:

AVO: algemeen voortgezet onderwijs

VBO: voorbereidend beroepsonderwijs. In deze rapportage valt ook het individueel voorbereidend beroepsonderwijs (IVBO) hieronder.

BOL: beroepsopleidende leerweg van het secundair beroepsonderwijs. Daarbinnen wordt een onderscheid gemaakt tussen niveau 1/2 (assistent beroepsbeoefenaar (AB) en beginnend beroepsbeoefenaar (BB)) en niveau 3/4 (zelfstandig beroepsbeoefenaar (ZB) en (midden-)kaderfunctionaris ((M)KF) of specialist).

BBL: beroepsbegeleidende leerweg van het secundair beroepsonderwijs. Ook hier wordt het onderscheid tussen niveau 1/2 en 3/4 gemaakt.

HBO: hoger beroepsonderwijs

WO: wetenschappelijk onderwijs

Werkgelegenheid en werkzekerheid

De werkgelegenheid en werkzekerheid geeft een samenvattend beeld van het werkloosheidspercentage, de intredewerkloosheid en de mate waarin schoolverlaters een vaste aanstelling hebben weten te verwerven. Deze wordt getypeerd aan de hand van het gemiddelde over alle onderscheiden opleidingen.

Werkloosheid

In deze rapportage wordt uitgegaan van de definitie van werkloze beroepsbevolking: schoolverlaters zonder werk (of met werk van minder dan 12 uur per week) die op zoek zijn naar betaald werk. Daarbij is tevens als voorwaarde gesteld dat de maatschappelijke positie niet scholier of student is.

Appendix

Tabel A.1

Resultaten multivariate analyse van de kans op een baan die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau en de kans op een baan die aansluit bij de gevolgde opleidingsrichting: logit-effecten

	Kans op baan op niveau		Kans op baan in de richting	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Constante	-1,100*	-1,231*	-0,275*	-0,303*
Leeftijd	0,065*	0,065*	-0,010	-0,008
Geslacht				
Man	referentie	referentie	referentie	referentie
Vrouw	-0,083*	-0,083*	-0,058*	-0,057*
Etnische herkomst				
Autochtoon	referentie	referentie	referentie	referentie
Allochtoon	0,007	0,017	-0,257*	-0,253*
Opleidingsniveau				
VBO/MAVO	referentie	referentie	referentie	referentie
BOL/BBL Niveau 1/2	-1,479*	-1,469*	0,456*	0,460*
BOL/BBL Niveau 3/4	-0,613*	-0,614*	1,134*	1,139*
HBO	-0,362*	-0,382*	1,426*	1,438*
Opleidingssector				
Algemeen	referentie	referentie	x	x
Landbouw	0,688*	0,701*	referentie	referentie
Onderwijs	1,730*	1,759*	0,891*	0,876*
Techniek	1,136*	1,160*	0,749*	0,745*
Economie	1,083*	1,105*	-0,180*	-0,188
Gezondheidszorg	1,172*	1,197*	0,701*	0,691*
Gedrag en Maatschappij	0,800*	0,830*	0,305*	0,292*
Taal en Cultuur	0,664*	0,686*	0,166*	0,160*
RBA-gebied				
Groningen	referentie	referentie	referentie	referentie
Friesland	0,062	0,040	-0,108*	-0,173*
Drenthe	0,083	0,117	-0,244*	-0,243*
IJssel-Vecht/Twente	0,054	0,046	0,261*	0,141*
IJssel/Veluwe	-0,135	-0,143	-0,299*	-0,415*
Arnhem/Oost-Gelderland/Rivierenland	0,162*	0,197*	0,160*	0,176*
Flevoland	-0,240*	-0,192*	0,344*	0,346*
Midden-Nederland	0,225*	0,272*	-0,007	0,016
Noord-Holland Noord	0,065	0,060	0,042	-0,093
Rijnmond	0,198*	0,204*	0,017	0,032
Zuidelijk Noord-Holland	0,081	0,106	-0,080	-0,154
Rijnstreek	-0,249*	-0,229*	-0,022	-0,280*
Haaglanden	0,248*	0,258*	-0,146*	-0,280*
Zeeland	-0,039	0,045	0,209*	0,220*
Midden en West Brabant	0,107*	0,093	0,187*	0,053
Noordoost Brabant	0,211*	0,208*	0,235*	0,116
Zuidoost Brabant	0,240*	0,249*	0,179*	0,048
Limburg	0,149*	0,136	0,174*	0,090

Tabel A.1 (vervolg)

Resultaten multivariate analyse van de kans op een baan die aansluit bij het behaalde opleidingsniveau en de kans op een baan die aansluit bij de gevulde opleidingsrichting: logiteffecten

	Kans op baan op niveau		Kans op baan in de richting	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Mobiliteit				
Tussen 0-10 km		referentie		referentie
Tussen 11-30 km		-0,012		0,022
Tussen 31-70 km		0,049*		-0,034
Meer dan 70 km		0,050		-0,088*
Werkloosheid RBA-gebied				
Laag		referentie		referentie
Gemiddeld		0,094*		0,021
Hoog		0,066*		0,001
Beroepsbevolking RBA-gebied				
Laag		referentie		referentie
Gemiddeld		0,083		0,133*
Hoog		0,026		-0,029
Pseudo R-kwadraat	0,097	0,098	0,104	0,105
N	80 392	80 392	80 217	80 217

* $p < 0,05$

x = niet van toepassing

Tabel A.2

Resultaten multivariate analyse van de kans op een vaste baan en de kans op een voltijdbaan: logiteffecten

	Kans op een vaste baan		Kans op een voltijdbaan	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Constante	0,870*	1,692*	-1,228*	-1,591*
Leeftijd	0,012*	0,007	0,017*	0,015*
Geslacht				
Man	referentie	referentie	referentie	referentie
Vrouw	-0,260*	-0,253*	-0,517*	-0,513*
Etnische herkomst				
Autochtoon	referentie	referentie	referentie	referentie
Allochtoon	-0,390*	-0,538*	-0,112*	-0,094*
Opleidingsniveau				
VBO/MAVO	referentie	referentie	referentie	referentie
BOL/BBL Niveau 1/2	-0,285*	-0,090*	1,071*	1,091*
BOL/BBL Niveau 3/4	-0,159*	0,145*	1,963*	1,966*
HBO	0,108	0,369*	2,376*	2,305*
Opleidingssector				
Algemeen	referentie	referentie	referentie	referentie
Landbouw	0,071	-0,175*	0,320*	0,296*
Onderwijs	-0,037	-0,277*	-0,620*	-0,565*
Techniek	0,482*	0,290*	1,207*	1,236*
Economie	0,183*	0,000	0,720*	0,766*
Gezondheidszorg	0,388*	0,180*	-0,645*	-0,598*
Gedrag en Maatschappij	-0,140	-0,382*	-1,307*	-1,251*
Taal en Cultuur	-0,262*	-0,517*	-1,233*	-1,203*
RBA-gebied				
Groningen	referentie	referentie	referentie	referentie
Friesland	-0,162*	-0,301*	0,014	0,036
Drenthe	0,412*	0,079	0,109	0,244*
IJssel-Vecht/Twente	0,545*	-0,324*	0,147*	0,200*
IJssel/Veluwe	0,257*	-0,760*	0,257*	0,307*
Arnhem/Oost-Gelderland/Rivierenland	0,282*	-0,236*	0,068	-0,036
Flevoland	-0,332*	-0,495*	-0,103	0,079
Midden-Nederland	0,465*	-0,090	0,431*	0,337*
Noord-Holland Noord	0,238*	-0,458*	0,646*	0,759*
Rijnmond	0,568*	0,638*	0,694*	0,561*
Zuidelijk Noord-Holland	0,537*	0,397*	0,610*	0,514*
Rijnstreek	0,515*	-0,370*	0,206*	0,373*
Haaglanden	0,653*	-0,221*	0,667*	0,803*
Zeeland	0,777*	0,013	0,208*	0,376*
Midden en West Brabant	0,633*	-0,211*	0,464*	0,536*
Noordoost Brabant	0,433*	-0,597*	0,572*	0,622*
Zuidoost Brabant	0,471*	-0,439*	0,354*	0,479*
Limburg	0,420*	-0,053	0,183*	0,169*

Tabel A.2 (vervolg)

Resultaten multivariate analyse van de kans op een vaste baan en de kans op een voltijdbaan: logiteffecten

	Kans op een vaste baan		Kans op een voltijdbaan	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Mobiliteit				
Tussen 0-10 km		referentie		referentie
Tussen 11-30 km		0,089*		0,138*
Tussen 31-70 km		0,109*		0,235*
Meer dan 70 km		0,285*		0,435*
Werkloosheid RBA-gebied				
Laag		referentie		referentie
Gemiddeld		-0,585*		0,106*
Hoog		-1,097*		0,089*
Beroepsbevolking RBA-gebied				
Laag		referentie		referentie
Gemiddeld		0,339*		0,121
Hoog		-0,014		0,313*
Pseudo R-kwadraat	0,035	0,063	0,275	0,279
N	80 392	80 392	80 392	80 392

* p < 0,05

Tabel A.3

De rol van geografische mobiliteit bij de inpassing in het arbeidsproces, uitgesplitst naar achtergrondkenmerken van schoolverlaters¹: logiteffecten

		Baan op niveau %	Baan in richting %	Vast werk %	Voltijdbaan %
Man					
Mobiliteit:	Tussen 0-10 km	referentie	referentie	referentie	referentie
	Tussen 11-30 km	-0,043	-0,022	0,060	0,178*
	Tussen 31-70 km	0,062	-0,079*	0,113*	0,413*
	Meer dan 70 km	0,086*	-0,071	0,281*	0,429*
Vrouw					
Mobiliteit:	Tussen 0-10 km	referentie	referentie	referentie	referentie
	Tussen 11-30 km	0,032	0,068*	0,113*	0,107*
	Tussen 31-70 km	0,042	0,014	0,081*	0,155*
	Meer dan 70 km	0,005	-0,121*	0,276*	0,449*
Autochtoon					
Mobiliteit:	Tussen 0-10 km	referentie	referentie	referentie	referentie
	Tussen 11-30 km	-0,012	0,056*	0,114*	0,119*
	Tussen 31-70 km	0,061*	-0,012	0,139*	0,220*
	Meer dan 70 km	0,056*	-0,070*	0,303*	0,426*
Allochtoon					
Mobiliteit:	Tussen 0-10 km	referentie	referentie	referentie	referentie
	Tussen 11-30 km	-0,029	-0,396*	-0,335*	0,346*
	Tussen 31-70 km	-0,290*	-0,448*	-0,426*	0,336*
	Meer dan 70 km	-0,119	-0,639*	0,078*	0,419*
VBO/MAVO					
Mobiliteit:	Tussen 0-10 km	referentie	referentie	referentie	referentie
	Tussen 11-30 km	0,093	-0,015	0,287*	0,345*
	Tussen 31-70 km	0,194	-0,173	0,259*	0,745*
	Meer dan 70 km	-0,497*	-0,146	0,433*	0,300*
BOL/BBL Niveau 1/2					
Mobiliteit:	Tussen 0-10 km	referentie	referentie	referentie	referentie
	Tussen 11-30 km	0,192*	-0,103*	-0,037	0,163*
	Tussen 31-70 km	0,084	-0,191*	-0,054	0,221*
	Meer dan 70 km	-0,115	-0,039	0,929*	0,964*
BOL/BBL Niveau 3/4					
Mobiliteit:	Tussen 0-10 km	referentie	referentie	referentie	referentie
	Tussen 11-30 km	-0,099*	-0,038	0,026	0,133*
	Tussen 31-70 km	0,044	-0,035	0,032	0,297*
	Meer dan 70 km	0,107*	-0,078	0,177*	0,557*
HBO					
Mobiliteit:	Tussen 0-10 km	referentie	referentie	referentie	referentie
	Tussen 11-30 km	-0,002	0,193*	0,168*	0,048
	Tussen 31-70 km	0,079*	0,039	0,197*	0,081
	Meer dan 70 km	0,171*	-0,098*	0,186*	0,164*

¹ = statistisch gecontroleerd voor leeftijd, sekse, etnische herkomst, opleidingsniveau, opleidingssector, RBA-gebied van de gevolgte opleiding, werkloosheid en beroepsbevolking RBA-gebied

* p < 0,05

